

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κατερίνα Αποστολίδου

Χρυσάνθη Ζεπάτου

Μουσική

Ε' Δημοτικού

Βιβλίο Εκπαιδευτικού

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Μουσική
Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ
ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ:	Κατερίνα Αποστολίδου , Εκπαιδευτικός Μουσικής Χρυσάνθη Ζεπάτου , Εκπαιδευτικός Μουσικής
ΚΡΙΤΕΣ – ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ:	Παύλος Κάβουρας , Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωσήφ Παπαδάτος , Συνθέτης, Μέλος ΔΕΠ του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου Στυλιανή Γεωργουλή , Δρ. Μουσικής Παιδαγωγικής, Καθηγήτρια Μουσικής
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ:	Ευαγγελία Μπαζού , Σκιτσογράφος - Εικονογράφος
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:	Γεωργία Ρογάρη , Φιλολόγος
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ:	Γιώργος Σιγάλας , Σύμβουλος Καλλιτεχνικών Μαθημάτων του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ:	Γεωργία Μαρκέα , Δρ. Μουσικής Παιδαγωγικής, Καθηγήτρια Μουσικής
ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ:	Βιολέττα Κωτσόγιαννη Σοφία Χαραλαμπίδου
ΕΞΩΦΥΛΛΟ:	Γιώργος Ιωάννου , Εικαστικός Καλλιτέχνης
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ:	ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Δημήτριος Γ. Βλάχος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Τύπας
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Οικονόμου
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Κατερίνα Αποστολίδου – Χρυσάνθη Ζεπάτου

Μουσική
Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ
ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	5
1. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: Μουσική: των ανθρώπων τέχνη... ..	10
2. ΗΧΟΧΡΩΜΑ 1: Θέλεις να γίνεις «εξερευνητής» του ήχου;	11
3. ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Η ένταση του ήχου	14
4. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1: Η πατρίδα τραγουδάει (28η Οκτωβρίου)	16
5. Η ΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ 1: Τα Μαθηματικά... της μουσικής!	18
6. Η ΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ 2: Το μουσικό αλφάβητο	20
7. ΜΟΡΦΗ 1: Μορφή Α Β, Α Β Α και Ρόντο	23
8. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 2: Η πατρίδα τραγουδάει (17η Νοεμβρίου)	25
9. ΡΥΘΜΟΣ 1: Ας «κρατήσουμε» το ρυθμό! (1)	27
10. ΗΧΟΧΡΩΜΑ 2: Πρόβα Συμφωνικής Ορχήστρας	30
11. ΤΟΝΙΚΟ ΥΨΟΣ: Νότες... «στοιχηθείτε!»	34
12. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ 1: Να τα πούμε;	36
13. ΑΡΜΟΝΙΑ – ΣΥΝΗΧΗΣΗ: «Συνήχηση»... παρακαλώ!	41
14. Η ΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ 3: Το βυζαντινό μουσικό αλφάβητάρι	44
15. ΡΥΘΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Η «ταχύτητα» της μουσικής	45
16. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΗ: Παίζω, κινούμαι και χορεύω με τη μουσική	47
17. ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ: Μουσική για όλους	50
18. ΜΟΡΦΗ 2: Θέμα και παραλλαγές	56
19. ΡΥΘΜΟΣ 2: Ας «κρατήσουμε» το ρυθμό! (2)	59
20. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 3: Η πατρίδα τραγουδάει (25η Μαρτίου)	63
21. ΡΥΘΜΟΣ 3: Ρυθμικό μουσικό «ταξίδι»	68
22. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ 2: Χριστός Ανέστη	71
23. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: Οι μουσικές του κόσμου	75
24. ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ: Μελωδικά μαστορέματα	77
25. ΜΟΥΣΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ: Ας παίξουμε μουσικά παιχνίδια και ας λύσουμε γρίφους	79
• ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΕΙΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ	82
• ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ	86
• ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	92
• ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ	94

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Η αναζήτηση μιας μουσικής παιδαγωγικής για το ελληνικό σχολείο, η οποία θα στηρίζεται σε διεθνώς αναγνωρισμένες αρχές αλλά και στην ελληνική μουσική δημιουργία –παραδοσιακή και έντεχνη– είναι πολύχρονη.

Τα Μουσικά Γυμνάσια, τα Βιβλία Μουσικής για το Γυμνάσιο, το ΑΠ Μουσικής του 1990 (ΠΔ 132/10-4-90), το Βιβλίο Μουσική Αγωγή 1 (για τον Εκπαιδευτικό Α/θμιας), το Πρόγραμμα Μελίνα, τα ΕΠΠΣ, τα ΑΠΣ Μουσικής (ΦΕΚ 1645 Β/24-8-99, ΦΕΚ 1535 Β/28-7-99 για την Ε' και τη ΣΤ' τάξη Δημοτικού), το Βιβλίο Μαθητή και Καθηγητή για την πρώτη τάξη του Ενιαίου Λυκείου, τα ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ Μουσικής (ΦΕΚ 304 Β/13-3-2003) και τα Βιβλία Μουσικής για το Δημοτικό – Βιβλία Μαθητή, Τετράδια Εργασιών και Βιβλία Εκπαιδευτικού – που γράφονται για πρώτη φορά, αποτελούν κομβικά σημεία σε αυτή την πορεία.

Με επίγνωση της ευθύνης μας, με σεβασμό προς όλους εκείνους που αφιέρωσαν τη ζωή τους στη μουσική εκπαίδευση και με την ελπίδα ότι τα βιβλία θα ανταποκριθούν στις ανάγκες του μαθήματος και στις προσδοκίες συναδελφών και μαθητών, παραδίδουμε αυτό το έργο.

Οι μαθητές διψούν για δημιουργία. Αναζητούν τρόπους να ξεδιπλώσουν τη φαντασία τους, να εκφραστούν, να επικοινωνήσουν. Αυτό, λοιπόν, που καλείται να τους προσφέρει ο εκπαιδευτικός Μουσικής είναι ένα ευρύ φάσμα από ακουστικά ερεθίσματα, βασικές γνώσεις του μουσικού κώδικα και κατάλληλη καθοδήγηση που θα τους βοηθήσει να εκφράσουν τις ευαισθησίες τους, να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη και να μετουσιώσουν τις μουσικές τους αναζητήσεις σε έργα δικά τους, που, αν και «παιδικά», δε θα στερούνται αισθητικής ποιότητας.

Ο εθνομουσικολόγος *John Blacking* πίστευε ότι η μουσική αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά γνώρισμα του ανθρώπινου είδους και ότι οι βασικές βιολογικές και αντιληπτικές διαδικασίες που γεννούν τη μουσική, ενδέχεται να αποτελούν γενετικό γνώρισμα κάθε ανθρώπινου όντος. Έργο, λοιπόν, του μουσικοπαιδαγωγού είναι να βοηθήσει τους μαθητές να εκδηλώσουν την έμφυτη ικανότητά τους για μουσική και καλλιτεχνική έκφραση.

Η μουσική, ως μέσο αγωγής, έχει, ανάμεσα σε άλλα, δύο πολύ σημαντικά πλεονεκτήματα: προσφέρει άμεση ανατροφοδότηση και προάγει τη συνεργασία. Κατά τη διαδικασία της μουσικής δημιουργίας, οι σχέσεις ατόμου και ομάδας ισορροπούν, η ατομικότητα αναδύεται και αναπτύσσεται αρμονικά και το πνεύμα ομαδικότητας καλλιεργείται αβίαστα.

Η μουσική, εκτός από αισθητική εμπειρία και καλλιτεχνική δραστηριότητα, είναι σημαντικό εργαλείο μάθησης. Υλοποιεί ιδανικά το «μεθ' ηδονής μανθάνειν», καθώς αποτελεί άριστο τρόπο για να απελευθερώσει το παιδί τη δημιουργικότητα και τη φαντασία του και να γνωρίσει τον κόσμο που το περιβάλλει.

Λειτουργώντας ενοποιητικά ανάμεσα στα «θεωρητικά» και στα «θετικά» μαθήματα, μέσα από τη διπλή διάσταση που έχει ως τέχνη και ως επιστήμη, η μουσική ασκεί αρμονικά και ισορροπημένα το γνωστικό, συναισθηματικό και ψυχοκινητικό τομέα.

Στις αρχές αυτές στηρίχτηκε και η συγγραφή του βιβλίου, η οποία θεμελιώνεται σε **14 θεματικές ενότητες** που προσεγγίζουν ποικίλες διαστάσεις του «μουσικού φαινομένου» (πολιτική, λειτουργική, θεωρητική κτλ.). Οι ενότητες αυτές αποτελούν τη βάση για τη συγγραφή

των **25 κεφαλαίων** στο Βιβλίο Μαθητή (με τις σχετικές δραστηριότητες στο Τετράδιο Εργασιών) που αντιστοιχούν σε ανάλογες διδακτικές ώρες.

Για το σχεδιασμό του ωριαίου μαθήματος, ο εκπαιδευτικός Μουσικής μπορεί να συνδυάζει στοιχεία ή μέρη από διάφορες θεματικές ενότητες, να αλλάζει τη σειρά διδασκαλίας κάποιων κεφαλαίων ή να αφιερώνει περισσότερο διδακτικό χρόνο σε κάποιες δραστηριότητες, εφόσον το κρίνει απαραίτητο.

Οι **θεματικές ενότητες** είναι:

1. Μουσική και κοινωνία
2. Ηχόχρωμα
3. Μορφή
4. Δυναμική Αγωγή
5. Μουσική και ελληνική ιστορία
6. Η γραφή της μουσικής
7. Ρυθμός
8. Ρυθμική αγωγή
9. Η ελληνική μουσική στον κύκλο του χρόνου
10. Αρμονία-Συνήχηση
11. Μουσική και κίνηση
12. Μουσική τεχνολογία
13. Μουσικές κατασκευές
14. Μουσικά παιχνίδια

Η θεματική ενότητα **1** εξετάζει τη μουσική ως **κοινωνικό** και **πολιτισμικό φαινόμενο**. Οι ενότητες **2, 3, 4, 6, 7, 8** και **10** πραγματεύονται με **βιωματικό** τρόπο (μέσα από πρακτικές εφαρμογές) βασικές γνώσεις του **μουσικού** λεξιλογίου. Οι ενότητες **5** και **9** αναφέρονται στη **λειτουργία** της **παραδοσιακής, εκκλησιαστικής** και **αστικής** μουσικής στον **ελληνικό** χώρο.

Οι ενότητες **11** και **14** εξετάζουν τη μουσική ως **σωματική** εμπειρία και πράξη. Η ενότητα **12** αναφέρεται σε **σύγχρονες μουσικές εφαρμογές** και η ενότητα **13** σε **αυτοσχέδιες κατασκευές οργάνων**.

Η παρουσίαση κάθε κεφαλαίου στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού περιλαμβάνει:

- Γενικό εισαγωγικό μέρος, όπου παρουσιάζονται συνοπτικά οι όροι και οι έννοιες που πραγματεύεται η ενότητα.
- Σύντομη αναφορά στην προτεινόμενη διδακτική μεθοδολογία.
- Στοχοθεσία και ενδεικτική πορεία διδασκαλίας της διδακτικής ενότητας για το Βιβλίο Μαθητή.
- Διευκρινίσεις για τις ασκήσεις και τις εφαρμογές του Βιβλίου και του Τετραδίου Εργασιών.
- Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας και «σχέδια εργασίας».
- Προτάσεις για τον τρόπο αξιολόγησης.

Οι εργασίες περιγράφονται αναλυτικά και προσφέρεται ένα πεδίο δραστηριοτήτων που μπορούν να προσαρμοστούν στις ανάγκες μιας ή και περισσότερων διδακτικών ωρών. Ο εκπαιδευτικός μπορεί, επίσης, να διασύνδει στοιχεία των κεφαλαίων, εφόσον κρίνει ότι κάποιες έννοιες και δραστηριότητες από προηγούμενα μαθήματα πρέπει να επεκταθούν και να συνδεθούν με άλλες για να εμπεδωθεί καλύτερα η γνώση.

Το μάθημα της Μουσικής δεν πρέπει να είναι βιβλιοκεντρικό. Η κατάρκτηση των θεωρητικών γνώσεων που περιλαμβάνονται στις διδακτικές ενότητες δεν αποτελεί αυτοσκοπό και αποκλειστικό δείκτη αξιολόγησης. Υπηρετεί καθαρά τις εφαρμογές, δηλαδή τη **μουσική πράξη**. Άλλωστε, πρωταρχικός σκοπός του μαθήματος, είναι:

«... η ανάπτυξη και καλλιέργεια της ικανότητας για αισθητική απόλαυση κατά την ακρόαση, εκτέλεση και δημιουργία μουσικής ως μιας από τις εκδηλώσεις καλλιτεχνικής έκφρασης και δημιουργικότητας του ανθρώπου. Μέσω αυτού του σκοπού και παράλληλα προς αυτόν, η μουσική αγωγή αποβλέπει στη γενικότερη καλλιέργεια της δημιουργικότητας και της προσωπικότητας των μαθητών, μέσα από την ενεργητική ακρόαση, τις δραστηριότητες μουσικής δημιουργίας και εκτέλεσης». (ΔΕΠΠΣ Μουσικής ΦΕΚ 304/Β, 13-3-2003, σ. 4070)

Το Βιβλίο Μαθητή και το Τετράδιο Εργασιών, καθώς και το Βιβλίο Εκπαιδευτικού αποτελούν εργαλεία, οδηγούς και πηγές έμπνευσης για τους μαθητές και τον εκπαιδευτικό, ο οποίος, αφού λάβει υπόψη τη στοχοθεσία της κάθε διδακτικής ενότητας, μπορεί να εμπλουτίζει και να προσαρμόζει το περιεχόμενό της στις ανάγκες και στις δυνατότητες της τάξης του.

Για μια επιτυχημένη διδασκαλία, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ανιχνεύσει το ατομικό μαθησιακό «προφίλ» (δηλαδή τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο μαθαίνει κάθε μαθητής), τις ευαισθησίες, τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητες όλων των μαθητών – ακόμα κι εκείνων που δυσκολεύονται να εκφραστούν μουσικά – και να παρέχει σε όλους ευκαιρίες για αισθητική απόλαυση και δημιουργία. Η προσπάθεια αυτή, ιδιαίτερα σε μαθητές «κλειστούς» ή συννεσταμένους ή σε παιδιά που αντιμετωπίζουν κινητικά, επικοινωνιακά, συναισθηματικά ή εκφραστικά προβλήματα, έχει αποτελέσματα ορισμένες φορές τόσο θεαματικά, ώστε να αγγίζουν τα όρια της μουσικοθεραπευτικής παρέμβασης.

Βασική αρχή της διδασκαλίας είναι η συμμετοχή του μαθητή σε δραστηριότητες που έχουν νόημα γι αυτόν, καθώς και η εμπέδωση των γνώσεων μέσα από ενεργητικές διαδικασίες ακρόασης, εκτέλεσης και δημιουργίας που θα διασφαλίζουν την ψυχοσωματική ενεργοποίηση και τη συναισθηματική ευαισθητοποίησή του.

Θα θέλαμε, τέλος, να επισημάνουμε ότι κατά το σχεδιασμό και την προετοιμασία του μαθήματος θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη:

- Οι στόχοι της διδακτικής ενότητας.
- Το επίπεδο ωριμότητας και η μαθησιακή ετοιμότητα των μαθητών.
- Οι γνώσεις που έχουν αποκτήσει, από προηγούμενες τάξεις, στη Μουσική και στα άλλα μαθήματα.
- Η δομή της τάξης και οι διαπροσωπικές σχέσεις των μαθητών, που επηρεάζουν το επίπεδο δεκτικότητάς τους.
- Η δυνατότητα διαθεματικής διασύνδεσης με διδακτικές ενότητες της Μουσικής ή άλλων μαθημάτων.
- Τα οπτικοακουστικά και εποπτικά μέσα που διαθέτει το σχολείο.
- Ο διδακτικός χρόνος, στον οποίο θα πρέπει να ολοκληρωθεί η ενότητα.
- Οι τρόποι αφομοίωσης κι εμπέδωσης των εννοιών που εισάγονται.
- Οι διαδικασίες και οι τρόποι αξιολόγησης των μαθητών, του διδακτικού έργου και του αποτελέσματος της διδασκαλίας.

Στους πίνακες που ακολουθούν επισημαίνονται ανά κεφάλαιο οι βασικές διαθεματικές έννοιες και οι δυνατότητες προεκτάσεων και διασυνδέσεων με άλλα μαθήματα του Αναλυτικού Προγράμματος.

Θεμελιώδεις Διαθεματικές Έννοιες σε κάθε διδακτική ενότητα

Κεφ.	Αλληλεπίδραση	Χώρος - Χρόνος	Επικοινωνία	Μεταβολή	Άτομο - Σύνολο	Ομοιότητα - Διάφορα	Πολιτισμός	Σύστημα
1	•	•	•	•	•	•	•	•
2	•	•	•	•		•	•	
3	•	•	•	•		•	•	•
4	•	•	•	•	•	•	•	
5	•	•	•	•		•	•	•
6		•	•	•		•		•
7	•	•	•	•	•	•	•	•
8	•	•	•	•	•		•	
9	•	•	•	•	•	•	•	•
10	•	•	•		•	•	•	•
11		•		•		•	•	•
12	•	•	•	•		•	•	
13	•	•	•		•	•	•	•
14		•	•	•		•	•	•
15	•	•	•	•		•	•	•
16	•	•	•	•	•	•	•	
17	•	•	•	•			•	•
18		•		•		•	•	•
19	•	•	•	•		•	•	•
20	•	•			•		•	
21	•	•	•	•		•	•	•
22	•	•	•				•	
23	•	•	•	•	•	•	•	•
24		•	•	•		•	•	
25	•	•	•		•	•	•	•

Διαθεματική διασύνδεση με άλλα μαθήματα σε κάθε διδακτική ενότητα

Κεφ.	Γλώσσα	Μαθηματικά	Ιστορία	Γεωγραφία	Ερευνώ το Φυσικό κόσμο	Θρησκευτικά	Πολιτική & Κοινωνική Αγωγή	Θεατρική Αγωγή	Εικαστικά	Φυσική Αγωγή	Ξένη Γλώσσα
1	•			•	•	•	•	•			
2	•		•		•			•	•		
3					•				•		•
4	•		•	•			•	•	•		
5	•	•							•		
6	•	•							•		
7	•	•		•					•		•
8	•		•				•	•			
9	•	•						•			•
10	•	•		•	•		•				
11		•	•		•				•		
12	•		•	•	•	•		•	•		
13	•			•	•		•	•	•		•
14	•		•			•			•		
15	•										•
16	•		•					•	•	•	•
17	•				•					•	•
18	•		•		•				•		•
19	•	•								•	
20	•		•	•		•	•	•	•		
21	•	•	•	•	•		•			•	•
22	•		•	•		•			•		
23	•			•			•			•	•
24	•	•		•	•				•		
25	•								•	•	•

1. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: Μουσική: των ανθρώπων τέχνη...

Γενικός σκοπός της ενότητας είναι να προσεγγίσουν οι μαθητές τις ποικίλες διαστάσεις του μουσικού φαινομένου και να συζητήσουν με ποιους τρόπους οι άνθρωποι εκφράζονται και επικοινωνούν μουσικά, αλλά και ποιες **κοινωνικές λειτουργίες** επιτελεί η μουσική σε επίπεδο ατόμου και ομάδας.

Η μουσική συμπεριφορά του ανθρώπου είναι **πολυδιάστατη**. Με τη μουσική ο άνθρωπος εκτονώνει ψυχικές εντάσεις, εκφράζει προσωπικές ανησυχίες, ανάγκες ή συναισθήματα, δημιουργεί και διασκεδάζει. Χρησιμοποιεί τη μουσική ως μέσο επαφής κι επικοινωνίας, ως τρόπο διακίνησης ιδεών, ως τρόπο ένταξης σε μια κοινωνική ομάδα ή ταύτισης με αυτή ή ακόμη για να εκφράσει και να διαμορφώσει ατομικές προτιμήσεις ή και στάσεις.

Η μουσική είναι, επίσης, τρόπος αισθησιοκινητικής ενεργοποίησης και εκτόνωσης, καλλιτεχνική έκφραση και αισθητική απόλαυση, επαγγελματική απασχόληση, αναπόσπαστο μέρος θρησκευτικών τελετουργικών διαδικασιών, μέσο θεραπείας με πολλαπλές ιατρικές εφαρμογές, μέσο προσωπικής ανάπτυξης κτλ.

Αν και δεν είναι δυνατό να εντοπίσουμε ποια υπήρξε η πρωταρχική μουσική εκδήλωση του ανθρώπου, το σίγουρο είναι ότι η μουσική αποτελεί **σημαντικό πολιτισμικό στοιχείο** σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης και ότι συνδέεται με ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών εκδηλώσεων.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Επειδή το μάθημα είναι εισαγωγικό, καλό θα ήταν οι μαθητές να εντοπίσουν, όσο το δυνατό, περισσότερες διαστάσεις του μουσικού φαινομένου ανταλλάσσοντας βιώματα, ιδέες, γνώμες και απόψεις. Ως μέθοδος διδασκαλίας προτείνεται ο **κατευθυνόμενος διάλογος**, δηλαδή η συζήτηση μεταξύ των μαθητών, η οποία θα τροφοδοτείται από τον εκπαιδευτικό με επισημάνσεις, διευκρινίσεις και σχόλια.

- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να αντιληφθούν ότι η μουσική συνυφίνεται στενά με τη ζωή των ανθρώπων.
- Να εντοπίσουν διάφορες διαστάσεις της ανθρώπινης «μουσικής συμπεριφοράς».
- Να συνειδητοποιήσουν ότι η μουσική επιτελεί σημαντική κοινωνική λειτουργία.

- **Αφόρμηση:** Η διαστημική «μουσική» αποστολή των Voyager*, που αναφέρεται στο Βιβλίο Μαθητή, ένα επίκαιρο μουσικό γεγονός, μια μουσική εμπειρία που είχαν οι μαθητές ή μια περίεργη μουσική εφαρμογή (π.χ. η μουσική ως «αναλγητικό» σε χειρουργικές επεμβάσεις ή ως υποβοηθητικός παράγοντας για την ανάπτυξη των φυτών) μπορούν να αποτελέσουν έναυσμα για συζήτηση.

- **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να ανταλλάξουν απόψεις για τις μουσικές τους εμπειρίες και εισάγει προβληματισμό σχετικά με τις πολλαπλές διαστάσεις του μουσικού φαινομένου (η μουσική είναι αποκλειστικά ανθρώπινη εκδήλωση; υπάρχει μουσική στη φύση και πού; με ποιους τρόπους ερχόμαστε σε επαφή με τη μουσική; γιατί υπάρχουν τόσα διαφορετικά είδη μουσικής; γιατί κάποια είδη είναι πιο διαδεδομένα και πιο γνωστά από άλλα;

* Σχετικές πληροφορίες στην ιστοσελίδα, [http:// www.voyager.jpl.nasa.gov](http://www.voyager.jpl.nasa.gov)

πώς συνδέεται η μουσική με τη ζωή των ανθρώπων; κτλ.). Ως σημεία αναφοράς για τη συζήτηση χρησιμοποιούνται οι εικόνες του Βιβλίου: – Πλανόδιοι μουσικοί – Βιολονίστα, από νεανική ορχήστρα – Μαθητές που δοκιμάζουν να παίξουν αρμόνιο – Μητέρα που νανουρίζει το παιδί της – Ιερέας από ορθόδοξη εκκλησία – Μπάντα από την Κέρκυρα – Μουσικοί στο χωριό Ούμπουτ (Μπαλί) που κάνουν πρόβα για μια τελετουργική εκδήλωση στο παλάτι – Παιδί από την Κέα που παίζει τσαμπούνα – Νεαρός που παίζει ηλεκτρική κιθάρα – Κοπέλα που ακούει μουσική με ακουστικά.

• **Τετράδιο Εργασιών:** Το ερωτηματολόγιο έχει ως στόχο να βοηθήσει τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν το ρόλο που παίζει η μουσική στη ζωή τους, να συζητήσουν για τις μουσικές τους προτιμήσεις, να διαμορφώσουν κριτήρια αξιολόγησης και να διατυπώσουν απλές κρίσεις για τη μουσική που ακούν. Αν υπάρχουν απορίες ή ελλιπείς γνώσεις σχετικά με όρους ή έννοιες (π.χ. αν οι μαθητές δε γνωρίζουν τη διαφορά μεταξύ ποπ και ροκ ή λαϊκού και δημοτικού κ.ά.), ο εκπαιδευτικός κάνει τις απαραίτητες διευκρινίσεις και αναφέρει ένα - δύο ενδεικτικά παραδείγματα ή παραπέμπει στο «Ευρετήριο όρων και εννοιών».

Εκτός από την ανταλλαγή των ερωτηματολογίων, οι μαθητές μπορούν να συντάξουν ένα πίνακα με τις μουσικές προτιμήσεις της τάξης, τον οποίο θα εμπλουτίζουν σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς. Τα μουσικά κομμάτια που επιλέγονται θα αξιολογούνται ως προς τη μουσική (ενορχήστρωση, μελωδία, ρυθμός, φωνητικά κτλ.), τους στίχους (τι μηνύματα μεταφέρουν) και την παρουσίαση (εξώφυλλο δίσκου, πληροφορίες, αυθεντικότητα ερμηνείας κτλ.) σύμφωνα με συγκεκριμένα κριτήρια, τα οποία θα έχουν διαμορφώσει οι μαθητές με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Οι μαθητές: 1) φτιάχνουν ένα μεγάλο κολάζ με αποκόμματα μουσικών περιοδικών κι εφημερίδων, εξώφυλλα από CD, προγράμματα συναυλιών, τμήματα από παρτιτούρες, φωτογραφίες, αφίσες, μικρές αγγελίες για μουσικά όργανα κτλ. 2) Παίρνουν συνεντεύξεις από άλλους μαθητές, δασκάλους, γονείς, φίλους κτλ. με θέμα «*Η μουσική στη ζωή μου*». 3) Ετοιμάζουν ένα φύλλο μαθητικής εφημερίδας αφιερωμένο στη μουσική.

• **Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση του γνωστικού τομέα θα εστιαστεί στην ικανότητα των μαθητών να συγκρίνουν, να αξιολογούν και να κατηγοριοποιούν τις μουσικές τους εμπειρίες.

Στο συναισθηματικό τομέα, η αξιολόγηση, θα γίνει με γνώμονα το ενδιαφέρον που αναπτύσσουν οι μαθητές για το μάθημα και την επιθυμία τους να συμμετέχουν στις δραστηριότητες.

2. ΗΧΟΧΡΩΜΑ 1: Θέλεις να γίνεις «εξερευνητής» του ήχου;

Ο ήχος είναι μια μορφή ενέργειας που μεταδίδεται με κύματα στον αέρα, στο νερό και σε άλλα υλικά. Όταν ένα **ηχογόνο σώμα** δονείται, παράγονται **ηχητικά κύματα**, τα οποία κινούνται ελεύθερα προς όλες τις κατευθύνσεις. Όταν θέσουν σε παλμική κίνηση τη μεμβράνη του τύμπανου του αυτιού, τα ηχητικά κύματα ενεργοποιούν την **αίσθηση της ακοής**. Αν ανακλαστούν πάνω σε μεγάλες επιφάνειες ή φυσικά εμπόδια που βρίσκονται σε κάποια απόσταση (τοιχούς, ταβάνια, βουνοπλαγιές κτλ.), τα ηχητικά κύματα επιστρέφουν, δημιουργώντας το φαινόμενο που ονομάζεται **αντήχηση**.

Το **Ηχώχρωμα** ή **Χροιιά** είναι η ιδιαίτερη ποιότητα κάθε ήχου που μας δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίζουμε την πηγή από την οποία προέρχεται. Το ηχώχρωμα αποτελεί βασική **ιδιότητα** του **ήχου** και εξαρτάται από το μέγεθος, τη μορφή και το υλικό του ηχογόνου σώματος, καθώς και από τον τρόπο με τον οποίο παράγεται ο ήχος.

Η **φωνή**, κυρίαρχο εκφραστικό εργαλείο του ανθρώπου, χαρακτηρίζεται από ηχοχρωματικές διαφορές, οι οποίες εξαρτώνται από την ιδιαίτερη κατασκευή των οργάνων φώνησης (των φωνητικών χορδών, της γλώσσας, των χειλιών κτλ.) και των αντηχείων του σώματος (του στόματος, της ρινικής κοιλότητας, κτλ.). Έτσι, κάθε φωνή αποκτά το δικό της χαρακτηριστικό άκουσμα, την «προσωπική ηχητική της ταυτότητα» και μπορεί να λειτουργήσει ως φυσικό εργαλείο έκφρασης πλούσιο σε αποχρώσεις ή ως μουσικό όργανο προσιτό στον καθένα.

Η διάκριση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του ήχου και των ηχοχρωματικών αποχρώσεων του αποτελεί προϋπόθεση για την καλλιέργεια του **αισθητικού κριτηρίου** των μαθητών και οξύνει γενικότερα την **ακουστική** τους **αντίληψη**. Οι δεξιότητες αυτές είναι απαραίτητες και για τη **γλωσσική επικοινωνία**.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Προτείνεται η στρατηγική της **κατευθυνόμενης διερεύνησης**. Ο εκπαιδευτικός, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες και δυνατότητες του κάθε μαθητή, φροντίζει να μετέχουν όλοι – κατά το δυνατόν – οι μαθητές στην εξερεύνηση και κατηγοριοποίηση των ηχητικών πηγών, στα πειράματα και στις ασκήσεις εμπέδωσης.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να αντιληφθούν τι είναι ο ήχος και πώς μεταδίδεται.
- Να διακρίνουν τις διαφορές της χροιιάς των ήχων.
- Να γνωρίσουν την ανθρώπινη φωνή ως εργαλείο έκφρασης και επικοινωνίας.

• **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός αναφέρει ότι ο ήχος είναι για το μουσικό ό,τι είναι το χρώμα για το ζωγράφο, η κίνηση για το χορευτή, η γλώσσα για το λογοτέχνη. Συνιστά, δηλαδή, την «πρώτη ύλη» με την οποία ο δημιουργός συνθέτει το καλλιτεχνικό του έργο (**προοργανωτής αναλογίας**). Στη συνέχεια, θέτει διαδοχικά σε παλμική κίνηση ένα φύλλο χαρτί A4, μια διαφανή πλαστική θήκη για φωτοτυπίες κι ένα κομμάτι αλουμινόχαρτο αντίστοιχης διάστασης και καλεί τους μαθητές να παρατηρήσουν πώς παράγεται ο ήχος. Οι μαθητές διαπιστώνουν ότι κάθε υλικό ηχεί διαφορετικά όταν δονείται και αντιλαμβάνονται τις έννοιες **ηχητικό κύμα**, **ηχώχρωμα**.

• **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να «ανακαλύψουν» ήχους διαφορετικού ηχοχρώματος μέσα στην τάξη και στους χώρους του σχολείου.

Στη συνέχεια, επικεντρώνει το ενδιαφέρον τους στο ηχώχρωμα της ανθρώπινης φωνής και με δύο – τρεις σύντομες ερωτήσεις τους βοηθά να εντοπίσουν παράγοντες που διαμορφώνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φωνής κάθε ανθρώπου (φύλο, ηλικία, ιδιαίτερη κατασκευή των οργάνων φώνησης κτλ.).

Εξηγεί ότι η φωνή είναι «εργαλείο» επικοινωνίας, ότι το ηχώχρωμά της μπορεί να μεταβάλλεται όταν εκφράζουμε διαφορετικά συναισθήματα κι ότι οι χώροι, όπου κατεξοχην αξιοποιούνται οι δυνατότητες της ανθρώπινης φωνής, είναι το τραγούδι και το θέατρο.

Οι μαθητές ακούν το σχετικό απόσπασμα από το έργο του **Ευγένιου Σπαθάρη «Ο Μεγαλέξανδρος και το καταραμένο φίδι»** και πειραματίζονται με τη φωνή τους (δοκιμάζουν να μιλήσουν κρατώντας κλειστή τη μύτη τους, βραχνά, εισπνέοντας συνεχώς, μέσα από το λαιμό κτλ.), για να ανακαλύψουν την ποικιλία των ηχοχρωμάτων που μπορούν να παράγουν.

Η ενότητα ολοκληρώνεται με την ακρόαση ενός μέρους από το έργο του **Περικλή Κοροβέση «Η συνέλευση των ζώων»**, το οποίο έχει επενδύσει μουσικά ο **Γιώργος Κουρουπός**. Ο εκπαιδευτικός, με κατάλληλες ερωτήσεις και επισημάνσεις, βοηθά τους μαθητές να διακρίνουν πώς χειρίζεται ο λυρικός τραγουδιστής **Σπύρος Σακκάς** το ηχώχρωμα της φωνής του για να αποδώσει το νόημα του μουσικού – ποιητικού κείμενου και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε ζώου (η φωνή γίνεται πιο ένρινη, πιο γλυκιά, κτλ.).

• **Τετράδιο Εργασιών:** Οι τέσσερις ασκήσεις του Τετραδίου («**Ηχο... διαδρομές**», «**Η Ηχώ και τα λάθη της**», «**Ηθοποιός σημαίνει φως**», «**Βγες από το λαβύρινθο...**») ασκούν ισορροπημένα και τους τρεις τομείς μάθησης (γνωστικός, ψυχοκινητικός, συναισθηματικός). Αν όμως οι συνθήκες χώρου και χρόνου δεν προσφέρονται, ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει ανάμεσα στη δραστηριότητα «**Ηχο... διαδρομές**» (ομαδικό παιχνίδι με το οποίο ασκείται η φαντασία και η συνθετική ικανότητα των μαθητών) και στη δραστηριότητα «**Βγες από το λαβύρινθο...**» (με το οποίο ασκείται η κριτική ακρόαση και η κινητική ετοιμότητα).

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Ο εκπαιδευτικός μοιράζει αποσπάσματα από κόμικς και προτρέπει τους μαθητές να αποδώσουν φωνητικά τους διαλόγους των πρωταγωνιστών και τους ήχους που περιγράφονται. Επικεντρώνει έτσι το ενδιαφέρον στις εκφραστικές δυνατότητες της ανθρώπινης φωνής και εισάγει έννοιες – κλειδιά της ενότητας (ήχος – ηχώχρωμα, κ.ά.). Με ηχητικά παραδείγματα που παρεμβάλλονται στα κατάλληλα σημεία ασκείται η κριτική ακρόαση και εμπεδώνεται η γνώση. 2) Οι μαθητές αναλαμβάνουν να συνθέσουν έναν «**Ηχητικό Χάρτη**» της περιοχής όπου κατοικούν. Φέρνουν τις ηχογραφήσεις στην τάξη, ταξινομούν τους ήχους σε κατηγορίες, τους συγκρίνουν και οδηγούνται επαγωγικά στον ορισμό της έννοιας του ηχοχρώματος. 3) Προσκαλείται στην τάξη ένας ηθοποιός παιδικού θεάτρου ή ένας μίμος που εξηγεί στους μαθητές πώς χρησιμοποιεί τη φωνή του για να αποδώσει διαφορετικούς ρόλους.

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση διαπιστώνεται αν οι μαθητές:

α) κατανοούν τις θεμελιώδεις αρχές που αφορούν την παραγωγή και τη διάδοση του ήχου,
β) μπορούν να αναγνωρίζουν, να συγκρίνουν και να ταξινομούν τους ήχους σε κατηγορίες ανάλογα με το ηχώχρωμά τους,

γ) ανέπτυξαν ικανοποιητικά τη δεξιότητα κριτικής ακρόασης, δηλαδή την ικανότητα να ακούν με προσοχή, να εσωτερικεύουν και να ανακαλούν τους ήχους,

δ) είναι σε θέση να αξιοποιήσουν δημιουργικά όσα έμαθαν.

Η αξιολόγηση θα γίνει με βάση τις δραστηριότητες που προβλέπονται στο Βιβλίο Μαθητή και στο Τετράδιο Εργασιών, οι οποίες έχουν σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να ασκούνται και οι ίδιοι οι μαθητές στην αξιολόγηση των ενεργειών των άλλων και των δικών τους προσπαθειών. Μπορεί, όμως, ο εκπαιδευτικός να επινοήσει και άλλες ασκήσεις ή πειραματικές εφαρμογές ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες των μαθητών και τη δομή της τάξης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα κείμενα που προτείνονται μπορούν να δραματοποιηθούν ή να χρησιμοποιηθούν για τη σύνθεση μιας ηχοϊστορίας.

«**Η Ηχώ και τα λάθη της**» (από το βιβλίο του **Τζιάνι Ροντάρι** «*Βιβλίο με τα λάθη*», εκδ. Τεκμήριο, 1989).

«...Δε μου 'ρχεται πια να ξαναυμνήσω την Ηχώ. Χτες έχασα πια τελείως την υπομονή μου μαζί της. Της έκανα κάποιες απλές ερωτησούλες αριθμητικής. – Πόσο κάνει δύο φορές το δύο; – Δύο! μου απάντησε χωρίς να σκεφτεί καθόλου. Η καλή μέρα απ' το πρωί φαίνεται. Τέλος πάντων. – Πόσο κάνει τρεις φορές το τρία; – Τρία! φώναξε η ανοητούλα. Είναι φανερό πως με την αριθμητική δεν τα πάει καθόλου καλά... Για να της δώσω ακόμα μια ευκαιρία να κάνει τη φιγούρα της, την ξαναρώτησα: – Άκου και σκέψου καλά πριν απαντήσεις: Ποια είναι πιο μεγάλη, η Αθήνα ή η Λάρισα; – Η Λάρισα, απάντησε χαζοχαρούμενα. – Πάει καλά, ας αφήσουμε στην μπάντα και τη γεωγραφία. Ας προσπαθήσουμε με την ιστορία: Ποιοι αρχιτέκτονες έφτιαξαν τα σχέδια του Παρθενώνα; Ο Ικτίνος και ο Καλλικράτης ή ο Αθανάσιος Διάκος; – Ο Διάκος! φώναξε η Ηχώ, με την ίδια πάντα βιασύνη. Ε... δεν άντεξα πια! Έκανα την τελευταία μου ερώτηση, που αν δεν την έλεγα θα 'σκαγα: – Ποιος είναι πιο αγράμματος, εγώ ή εσύ; – Εσύ! μου απάντησε με θρασύτητα. – Έχω λοιπόν δίκιο ή δεν έχω, που δε θέλω ποτέ πια να υμνήσω τις χάρες της;...»

Ένα άλλο κείμενο από το ίδιο βιβλίο που αναφέρεται στα αποτελέσματα της ενέργειας των ηχητικών κυμάτων είναι «**Ο απαγορευμένος τενόρος**», όπου με χιουμοριστική διάθεση παρουσιάζεται το φαινόμενο του «συντονισμού».

3. ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Η ένταση του ήχου

«**Δυναμική**, στην ακουστική, είναι η μέτρηση σε ντεσιμπέλ (μονάδα μέτρησης της έντασης του ήχου) της διαφοράς στάθμης ηχητικών εντάσεων μεταξύ ακραίων χρωματισμών, κατά την εκτέλεση ενός μουσικού κομματιού... Στη μουσική «**Δυναμική** ονομάζουμε τη μελέτη της κλίμακας των εντάσεων των ήχων και της ιεράρχησης που προκύπτει απ' αυτήν»... (Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς – Μπριτάνικα). Η ένταση του ήχου σε μία μουσική φράση δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια, καθώς εξαρτάται από το χρωματισμό της φράσης κατά την εκτέλεση κι ακόμη από τη γενικότερη διαβάθμιση της έντασης σε όλο το μουσικό έργο.

Οι καταστάσεις και οι μεταβολές της δυναμικής αγωγής έχουν λειτουργικό ρόλο στην εκτέλεση της μουσικής, καθώς συνυφαίνονται και προσδιορίζουν – μαζί με άλλα βασικά συστατικά της (ρυθμό, ρυθμική αγωγή, ηχόχρωμα, συνήχηση, τονικό ύψος) – το χαρακτήρα ενός μουσικού έργου.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το μάθημα ξεκινά με δραστηριότητα **κατευθυνόμενης διερεύνησης**. Στη συνέχεια, ο εκπαιδευτικός με διαδικασίες **άμεσης διδασκαλίας** παρουσιάζει την ύλη και εξηγεί τις νέες έννοιες και όρους του μαθήματος. Η επέκταση κι αφομοίωση των νέων γνώσεων πραγματοποιείται με δραστηριότητα **ενεργητικής ακρόασης**.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να συνδέσουν τη δυναμική με εξωμουσικές έννοιες και να αντιληφθούν την περιγραφική της λειτουργία.
- Να μπορούν να αντιληφθούν και να περιγράψουν καταστάσεις και μεταβολές της δυναμικής αγωγής σ' ένα μουσικό έργο.
- Να γνωρίσουν τους βασικούς συμβατικούς όρους –σύμβολα απεικόνισης– της δυναμικής αγωγής στην ευρωπαϊκή μουσική σημειογραφία.
- Να μπορούν να αναγνωρίσουν ακουστικά τη διαφορά ανάμεσα στη σταδιακή και τη ξαφνική μείωση ή αύξηση της έντασης του ήχου σ' ένα μουσικό έργο.

• **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να παρατηρήσουν στο Βιβλίο Μαθητή τα σκίτσα που παρουσιάζουν αντιδράσεις ανθρώπων σε διαφορετικές καταστάσεις έντασης του ήχου. Τους ζητά να αναφέρουν ήχους – φυσικούς ή τεχνητούς – μικρής ή μεγάλης έντασης, ήχους που η έντασή τους αυξάνεται ή μειώνεται σταδιακά ή ξαφνικά, και γράφει τις απαντήσεις στον πίνακα.

• **Ανάπτυξη:** Στη συνέχεια, εισάγει την ιταλική ορολογία που χρησιμοποιείται για την περιγραφή της δυναμικής αγωγής στην ευρωπαϊκή μουσική σημειογραφία (**forte, piano, fortissimo, pianissimo, mezzo forte, mezzo piano, crescendo, diminuendo, sforzando και subito piano**). Αφού εξηγήσει τη σημασία των όρων, ζητά από τους μαθητές ν' αντιστοιχίσουν έναν – έναν τους ήχους που προανέφεραν με τον όρο που νομίζουν ότι ταιριάζει.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Πρόκειται για δραστηριότητα **ενεργητικής ακρόασης** δύο έργων προγραμματικής μουσικής που παρουσιάζουν έντονες μεταβολές δυναμικής αγωγής, περιγράφοντας μία καταιγίδα. Οι μαθητές ακούν προσεκτικά τη μουσική και απαντούν επιγραμματικά στις ερωτήσεις που αφορούν το ξεκίνημα και το τέλος των έργων, το ύφος και το χαρακτήρα τους. Αρκετές από τις απαντήσεις προϋποθέτουν γνώσεις της συμβατικής ορολογίας της δυναμικής αγωγής, που αναλύθηκαν στο Βιβλίο.

[**Απαντήσεις:** «*Καλοκαιρινή καταιγίδα*» (*Presto*), από το **Κονσέρτο «Καλοκαίρι»** για βιολί και ορχήστρα του **Αντόνιο Βιβάλντι:** α) δυνατά (*sf* ή και ενδεχομένως *f*), β) υποκειμενική απάντηση, γ) σοβαρά, δ) forte. «*Καταιγίδα*» (*Allegro*), από την **Έκτη Συμφωνία** του **Λούντβιχ Βαν Μπετόβεν:** α) piano, β) crescendo, γ) υποκειμενική απάντηση, δ) είναι πνευστό (φλάουτο) και παίζει σιγά (*p*).].

• **Εναλλακτική πρόταση διδασκαλίας:** Οι μαθητές αποδίδουν κινητικά ή εικαστικά, με διαφορετικούς τόνους χρωμάτων, τις αλλαγές έντασης μιας μουσικής που ακούν.

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση διαπιστώνεται αν οι μαθητές:

α) κατανοούν την έννοια της δυναμικής στη μουσική καθώς και τους όρους και τα σύμβολα απεικόνισης της δυναμικής αγωγής στην ευρωπαϊκή μουσική σημειογραφία,

β) περιγράφουν τη δυναμική με τη συμβατική ορολογία της ευρωπαϊκής μουσικής σημειογραφίας,

γ) συγκεντρώνονται σε μία δραστηριότητα ενεργητικής μουσικής ακρόασης.

4. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 1: Η πατρίδα τραγουδάει (28η Οκτωβρίου)

Η μουσική συνδέεται στενά με τον **κοινωνικό βίο** των ανθρώπων. Από τη μουσική παραγωγή μιας κοινότητας μπορούμε να συλλέξουμε ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την κατάστασή της σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο (π.χ. από τα κλέφτικα τραγούδια μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία για τον τρόπο ζωής των Ελλήνων στη διάρκεια της τουρκοκρατίας και στα πρώτα χρόνια της επανάστασης). Σημαντικό ρόλο παίζει, επίσης, η μουσική στην **εμφύχωση** των ανθρώπων. Μέσω της επίδρασης που ασκεί στο σώμα (ρυθμικός συντονισμός, αλλαγή του καρδιακού παλμού, ενεργοποίηση των λειτουργιών του θυμικού κτλ.) επηρεάζει θετικά την ψυχική διάθεση, συσπειρώνει τους ανθρώπους γύρω από ένα κοινό σκοπό και ενισχύει το αίσθημα της συμμετοχής στην ομάδα (αυτές τις λειτουργίες επιτελεί και ο εθνικός ύμνος μιας χώρας ως φορέας της εθνικής ταυτότητας).

Ουσιαστική υπήρξε η συμβολή της μουσικής στην εμφύχωση του ελληνικού λαού κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου. Γράφει σχετικά ο Ανδρέας Μαμάης στο οπισθόφυλλο του δίσκου **Τραγούδια του '40**: «Με την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, όλα τα μουσικά θέατρα της Αθήνας ανέβασαν πολεμικές επιθεωρήσεις, κι όλα τα μεγάλα τραγουδιστικά σουξέ της εποχής έγιναν σατιρικές παρωδίες. Τραγουδιστές, ηθοποιοί, συνθέτες και στιχουργοί επιστρατεύθηκαν στη μεγάλη μάχη που έδωσε το μουσικό θέατρο με τις πολεμικές επιθεωρήσεις και τα σατιρικά τραγούδια... Η Σάπιρα στάθηκε το πρώτο μεγάλο όπλο του Έλληνα κατά της φασιστικής Ιταλίας. Τραγούδια γραμμοφωνούνται αμέσως και φτάνουν σε κάθε γωνιά της Ελλάδος. Οι ραδιοφωνικοί σταθμοί τα μεταδίδουν συνεχώς. Στέλνονται επίσης σ' όλες τις στρατιωτικές μονάδες.»

Ο μαθητής των 10-11 ετών δεν είναι ακόμη σε θέση να κινηθεί μέσα στις διαστάσεις του χρόνου, ενδέχεται να συγχέει ιστορικά γεγονότα ή να ταυτίζει ένα μυθικό με ένα πραγματικό συμβάν. Η προσέγγιση, λοιπόν, ενός μείζονος γεγονότος της νεότερης ελληνικής ιστορίας μέσα από τη μουσική του «κληρονομιά», βοηθά το μαθητή να συγκεκριμενοποιήσει **αφηρημένες έννοιες**, να εντάξει το γεγονός μέσα σ' ένα **κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο** και να αντιληφθεί την **πολιτισμική του διάσταση**.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Προϋπόθεση για τη **συγκινησιακή εμπλοκή** του μαθητή στο «ιστορικό μουσικό βίωμα» είναι η ενεργός **συμμετοχή** του είτε ως ακροατή είτε ως εκτελεστή. Στην αισθητοποίηση των ακουστικών παραστάσεων συμβάλλει σημαντικά και η χρήση **εποπτικών μέσων**. Με την παράθεση, τέλος, αποσπασμάτων από **λογοτεχνικά έργα** και προσωπική αλληλογραφία της εποχής, επιτυγχάνεται μια πολύπλευρη θεώρηση του ιστορικού γεγονότος.
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να γνωρίσουν, τραγουδώντας, μουσικές δημιουργίες εμπνευσμένες από τους αγώνες του ελληνικού λαού για την εθνική του ανεξαρτησία.
 - Να συνειδητοποιήσουν την κοινωνική προσφορά της μουσικής σε κρίσιμες στιγμές της νεότερης ελληνικής ιστορίας.
 - Να εκτιμήσουν δημιουργήματα της νεότερης ελληνικής μουσικής και λογοτεχνίας.

– Να αντιληφθούν διαισθητικά την αφηρημένη έννοια «παρελθόν».

• **Αφόρμηση:** Το απόσπασμα από γράμμα Έλληνα στρατιώτη στο Βιβλίο Μαθητή και η αφίσσα της Βάσως Κατράκη «Για τους στρατιώτες», στη σελ. 216 του *Ανθολογίου Λογοτεχνικών Κειμένων* (Ε' και ΣΤ' τάξεων), μπορούν να δώσουν ένα έναυσμα για σύντομη συζήτηση σχετικά με την εθνική επέτειο της 28^{ης} Οκτωβρίου.

• **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές ακούν το τραγούδι «*Ντούτσε – Ντούτσε*» (στίχοι **Γιώργου Οικονομίδη**, μουσική **Θεόφραστου Σακελλαρίδη**). Με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού εντοπίζουν στοιχεία που του δίνουν εύθυμο και σατιρικό χαρακτήρα. Στη συνέχεια, για να ευαισθητοποιηθούν συναισθηματικά απέναντι στα γεγονότα, ακούν το τραγούδι «*Παιδιά της Ελλάδας, παιδιά*» σε στίχους **Μίμη Τραϊφόρου** και μουσική **Μιχάλη Σουγιούλ**. Το συγκρίνουν με το προηγούμενο ως προς τους στίχους, το ρυθμό, τη μελωδία, το ύφος, το είδος των οργάνων και τον τρόπο που παίζουν, και σχολιάζουν τη διάθεση και το κλίμα που δημιουργούν τα δύο τραγούδια. Παρατηρώντας την ποιότητα εγγραφής του γραμμοφώνου εισάγονται στην έννοια «παρελθόν».

Με την ακρόαση του τραγουδιού «*Πατρίδα- πατρίδα*» (στίχοι **Μίμη Τραϊφόρου** / μουσική **Ιωάννη Βέλλα**) που περιέχει λόγια από το «Θούριο» του Ρήγα Φεραίου, ο εκπαιδευτικός μπορεί να κάνει διασύνδεση με το μάθημα της Ιστορίας, αναφέροντας ότι οι Έλληνες, αν και μικρός λαός, χρειάστηκε να παλέψουν πολλές φορές για την ελευθερία και την ανεξαρτησία τους.

Ο εκπαιδευτικός επισημαίνει ότι στην πρώτη γραμμή του μετώπου πολεμούσαν μαζί ανώνυμοι και επώνυμοι Έλληνες (εδώ, μπορεί να ακουσθεί ένα απόσπασμα από την «*Πορεία προς το μέτωπο*»), ανάμεσά τους και ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης. Στη συνέχεια διδάσκει το τραγούδι «*Της Δικαιοσύνης Ήλιε Νοητέ*» (ποίηση **Οδυσσέα Ελύτη** / μουσική **Μίκη Θεοδωράκη**). Οι μαθητές το ακούν μια φορά από ηχογράφηση και ο εκπαιδευτικός το επαναλαμβάνει με συνοδεία μελωδικού μουσικού οργάνου. Η εκτέλεση θα πρέπει να είναι, όσο το δυνατό, πιο άρτια μουσικά και να αναδεικνύει τόσο το λογοτεχνικό περιεχόμενο των στίχων, όσο και τα εκφραστικά στοιχεία της μουσικής (απόδοση φράσεων, αναπνοές, εναλλαγές δυναμικής κτλ.). Ο εκπαιδευτικός εκτελεί το τραγούδι κατά μέρη (φράσεις, στροφές) και οι μαθητές επαναλαμβάνουν, μέχρις ότου να είναι σε θέση να τραγουδούν χωρίς τη βοήθειά του (προσοχή στις αναπνοές μεταξύ των φράσεων και στη διάρκεια των παύσεων). Αν πρόκειται να παρουσιαστεί το τραγούδι σε γιορτή, καλό θα ήταν να ενορχηστρωθεί (φλογέρες, μεταλλόφωνο, κρουστά και άλλα όργανα).

Στη συνέχεια, οι μαθητές ακούνε το τραγούδι «*Ακορντεόν*» (στίχοι **Γιάννη Νεγροπόντη** / μουσική **Μάνου Λοΐζου**). Για να μεταφερθούν στο κλίμα της περιόδου της Κατοχής και για να κατανοήσουν καλύτερα το περιεχόμενο των στίχων του τραγουδιού, ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναφερθεί στα κατορθώματα του κατοχικού «Μικρού Ήρωα».

Η διδακτική ενότητα ολοκληρώνεται με τη διδασκαλία του τραγουδιού «*Εμείς που μέναμε*» (ποίηση **Νίκου Γκάτσου**/μουσική **Σταύρου Ξαρχάκου**). Αφού γίνει ακρόαση του τραγουδιού και ανάγνωση του κειμένου από ένα μαθητή ή μαθήτριά, επισημαίνονται τα μουσικά και ποιητικά στοιχεία που δημιουργούν αίσθημα αισιοδοξίας και επιθυμίας για ένα νέο ξεκίνημα. Εντοπίζονται τα δομικά μουσικά στοιχεία (ρυθμός – ρυθμικά σχήματα, μελωδικές φράσεις, εναλλαγές δυναμικής κτλ.) και ο εκπαιδευτικός τραγουδά μια φορά ολόκληρο το τραγούδι με τη συνοδεία οργάνου. Η εκτέλεση θα πρέπει να είναι, όσο το δυνατό, πιο άρτια μουσικά. Στη συνέχεια, τραγουδά την πρώτη φράση και οι μαθητές την επαναλαμβάνουν, ακολουθεί η δεύτερη, η τρίτη κτλ., μέχρις ότου οι μαθητές είναι σε θέση να τραγουδούν χωρίς τη βοήθειά του. Σκόπιμο είναι να συ-

νοδευτούν οι μουσικές γέφυρες, ανάμεσα στις στροφές, με κρουστά όργανα.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. και 3. Η πρώτη και η τρίτη δραστηριότητα λειτουργούν ως συνδυαστικοί κρίκοι με το *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων* και ως κίνητρα για την **εκπόνηση σχεδίου εργασίας (project)**, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει τον πυρήνα για το σχεδιασμό και την πραγματοποίηση της σχολικής γιορτής της 28ης Οκτωβρίου.

2. Η δραστηριότητα έχει σκοπό να ευαισθητοποιήσει συναισθηματικά τους μικρούς μαθητές με αυθεντικά ηχητικά ντοκουμέντα της εποχής.

4. Στη δραστηριότητα αυτή οι μαθητές αναγνωρίζουν και επενδύουν μουσικά το δεκαπεντασύλλαβο στίχο (την πιο διαδεδομένη μορφή στίχου στην ελληνική δημοτική ποίηση), προσαρμόζοντάς τον αρχικά πάνω σε μια γνωστή μελωδία (π.χ. «Σαμιώτισσα») και στη συνέχεια, πάνω σε μία δική τους.

5. Με τη δραστηριότητα αυτή τα παιδιά παίρνουν σπουδαία μηνύματα για τις αξίες του ανθρωπισμού και της ειρήνης.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Γίνεται παρουσίαση ενός βιβλίου για παιδιά που αναφέρεται στα γεγονότα του πολέμου και της Κατοχής, ακολουθεί συζήτηση με τον / τη συγγραφέα και η όλη εκδήλωση πλαισιώνεται μουσικά από τους μαθητές.

2) Οι μαθητές μαθαίνουν και στη συνέχεια δραματοποιούν το τραγούδι «*Μικρός Ήρωας*» του **Λουκιανού Κηληδόνη** από την Επιθεώρηση «*Το τραμ το τελευταίο*».

3) Οι μαθητές μαθαίνουν το τραγούδι «*Όταν τελειώσει ο πόλεμος*» σε ποίηση **Ιάκωβου Καμπανέλη** και μουσική **Μίκη Θεοδωράκη** από το έργο «*Μαουτχάουζεν*».

• **Αξιολόγηση:** Γενικότερος σκοπός της συγκεκριμένης ενότητας είναι να προσεγγίσουν οι μαθητές την πολιτισμική διάσταση του ιστορικού γεγονότος, δηλαδή πώς επηρέασε ο πόλεμος την καλλιτεχνική παραγωγή, αλλά και το αντίθετο, δηλαδή ποιος ήταν ο κοινωνικός ρόλος της τέχνης σε μια κρίσιμη για την πατρίδα μας ιστορική στιγμή. Με γνώμονα την κατανόηση αυτών των δύο παραμέτρων θα γίνει η αξιολόγηση, η οποία θα εστιαστεί κυρίως στο συναισθηματικό τομέα, με εκτίμηση της γενικότερης στάσης και του ενδιαφέροντος που αναπτύσσουν οι μαθητές για το θέμα.

5. Η ΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ 1: Τα Μαθηματικά... της μουσικής!

Η σχέση της μουσικής με τα μαθηματικά είναι γνωστή από την αρχαιότητα. Για τους Σουμέριους (3500-2500 π.Χ.) οι αριθμοί έπαιζαν ιδιαίτερο ρόλο στη μουσική. Αλλά και οι Κινέζοι, που καλλιεργούσαν με ιδιαίτερη αγάπη τη μουσική, θεωρούσαν ότι «όταν οι αριθμοί παίρνουν μορφή, υλοποιούνται ως μουσικοί ήχοι» (1ος αιώνας π.Χ.). Οι Ινδοί, επίσης, όπως διαπιστώνουμε από τη μεγάλη ρυθμική ποικιλία που χαρακτηρίζει την ινδική μουσική, στο σύνθετο μουσικό σύστημα που ανέπτυξαν, χρησιμοποιούν τις μαθηματικές έννοιες της σειράς, της αναλογίας και της υποδιαίρεσης. Ανάλογες προσεγγίσεις υπάρχουν και στην αραβική και στην περσική μουσική κτλ.

Στην αρχαία Ελλάδα, ο **Πυθαγόρας** (6ος αι. π.Χ.) και οι μαθητές του έφτιαξαν μια επιστημονικά θεμελιωμένη θεωρία της μουσικής. Με μαθηματικούς υπολογισμούς και αναλογίες καθόρισαν τις σχέσεις μεταξύ των συχνότητων και τις διαδοχές των μουσικών φθόγγων που χρησιμοποιεί ακόμη και σήμερα η δυτική μουσική.

Από τα Μαθηματικά προέρχονται κι άλλες μουσικές έννοιες, όπως η διάταξη των μουσικών φθόγγων σε σειρές, οι υποδιαίρεσεις της διάρκειας των μουσικών φθόγγων, η χρήση αριθμητικών ενδείξεων στο μέτρο κτλ.

Με την εκμάθηση της μουσικής σημειογραφίας και την εφαρμογή της θεωρίας στη μουσική πράξη, οι μαθητές εμπεδώνουν βιωματικά βασικές **μαθηματικές έννοιες**, μαθαίνουν να επικοινωνούν με ένα νέο σύστημα συμβόλων και εσωτερικεύουν οπτικές και ηχητικές παραστάσεις.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

● **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Στην ενότητα «Γραφή της Μουσικής 1» ακολουθείται η αρχή της **άμεσης διδασκαλίας**. Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει την ύλη βήμα – βήμα και διασφαλίζει την κατανόησή της από τους μαθητές παρεμβάλλοντας σε κατάλληλα σημεία **ασκήσεις βιωματικής εμπέδωσης, ατομικές εργασίες** κατευθυνόμενης άσκησης και **δραστηριότητες ομαδικής συνεργασίας**.

● **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να συνδέσουν τη βιωματική γνώση για το ρυθμό με τη θεωρητική.
- Να κατανοήσουν την έννοια της υποδιαίρεσης των αξιών.
- Να κατανοήσουν την έννοια του παρεστιγμένου φθόγγου.
- Να κάνουν απλές εφαρμογές των θεωρητικών γνώσεων σε δικές τους δημιουργίες.

● **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να δουν τον πίνακα των αξιών που υπάρχει στο Βιβλίο και τους ρωτά αν γνωρίζουν τα σύμβολα από προηγούμενες τάξεις. Κάνει μια σύντομη επανάληψη της προηγούμενης μάθησης και ανακοινώνει τους στόχους διδασκαλίας με έμφαση στον τελευταίο.

● **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός επιλέγει για ακρόαση ένα χαρακτηριστικό κομμάτι σε 4/4 (π.χ. μουσική εμβατηρίου από παρέλαση σε τσίρκο, κ.ά) και προτρέπει τους μαθητές να το συνοδεύσουν με παλαμάκια (να κρατούν, δηλαδή τον παλμό, χτυπώντας τέταρτα). Εκτελεί υποδειγματικά τη δραστηριότητα και οι μαθητές επαναλαμβάνουν όλοι μαζί. Ζητά από τα παιδιά να συνεχίσουν μαζί του την προηγούμενη δραστηριότητα «απαγγέλλοντας» συγχρόνως τα ρυθμικά ονόματα των αξιών με τη σειρά που παρουσιάζονται στον πίνακα του βιβλίου.

Όταν οι μαθητές είναι σε θέση να απαγγέλλουν με ευχέρεια, τα ρυθμικά ονόματα, μπορεί να τους ζητήσει να περάσουν από τα όγδοα στα μισά και μετά στα δέκατα - έκτα, να παρεμβάλουν παύσεις κτλ. (καλό είναι οι αλλαγές να ακολουθούν την εναλλαγή των μουσικών φράσεων και περιόδων του εμβατηρίου). Τη θέση του εκπαιδευτικού μπορούν να παίρνουν σταδιακά οι μαθητές.

Αφού ολοκληρωθεί η άσκηση, ο εκπαιδευτικός εξηγεί ότι στον πίνακα αξιών, αν πάρουμε ως μονάδα μέτρησης το τέταρτο (**1 τέταρτο = 1 χρόνος / χτύπος**), οι αξίες υπολογίζονται είτε ως πολλαπλάσιά του (μισό = 2 χρόνοι/ χτύποι, ολόκληρο = 4 χρόνοι / χτύποι), είτε ως υποδιαίρεσεις του (όγδοο = 1/2 του χρόνου/ χτύπου, δέκατο έκτο = 1/4 του χρόνου/ χτύπου).

Παρουσιάζει, επίσης, διάφορους συνδυασμούς αξιών που διαρκούν όσο ένα τέταρτο, μεταξύ των οποίων και το τρίηχο **ως ρυθμικό σχήμα, χωρίς να προχωρήσει σε θεωρητική ανάλυσή του.**

Για να ελέγξει αν οι μαθητές κατανόησαν τις σχέσεις των αξιών, μοιράζει καρτέλες* με ρυθ-

* Οι καρτέλες θα πρέπει να είναι από χοντρό χαρτόνι μεγέθους 15x15 εκ. περίπου και οι αξίες να είναι γραμμένες με μαύρο ανεξίτηλο μαρκαδόρο.

μικές αξίες και τους ζητά να εντοπίσουν δύο ή τρεις ακόμα συνδυασμούς αξιών με τους οποίους «ταιριάζουν» οι αξίες τους (π.χ. ένας μαθητής που κρατάει ένα μισό αναζητά κάποιον που έχει δύο τέταρτα ή τέσσερα όγδοα, κάποιος που έχει ένα τέταρτο αναζητά κάποιον που έχει τέσσερα δέκατα έκτα ή ένα όγδοο και δύο δέκατα έκτα ή ένα τρίηχο κτλ.).

Στη συνέχεια, δείχνει μια καρτέλα με ένα μισό παρεστιγμένο, εξηγεί αναλυτικά την έννοια με τα ανάλογα παραδείγματα και παραπέμπει τους μαθητές στην άσκηση του Βιβλίου. Η διδασκαλία ολοκληρώνεται με ασκήσεις εμπέδωσης από το Τετράδιο Εργασιών.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1.«**Μουσικός γρίφος για ποδοσφαιρόφιλους**»: Με τη δραστηριότητα αυτή ελέγχεται η κατανόηση της μαθηματικής σχέσης που διέπει τις αξίες. [Απαντήσεις: 1 – 2, 2 – 2, 3 – 1, 2 – 3, 4 – 1].

2. «**Κρυμμένοι... θησαυροί**»: Σκοπός της δραστηριότητας είναι να εισαχθούν οι μαθητές εμπειρικά στην έννοια του ρυθμικού μοτίβου μέσα από τα εξής στάδια: α) ανάγνωση και απαγγελία του ρυθμικού μοτίβου με ρυθμικά ονόματα, β) αναγνώριση του ρυθμικού μοτίβου μέσα σ' ένα μεγαλύτερο σχήμα, γ) σύνδεση του εσωτερικευμένου ρυθμικού σχήματος με το αντίστοιχο ηχητικό ερέθισμα. (Προσοχή: οι μαθητές να μπορούν να απαγγέλλουν με ευχέρεια τα ρυθμικά σχήματα πριν προχωρήσουν στη διαδικασία αντιστοίχισης). [Απαντήσεις (σύμφωνα με τη σειρά που εμφανίζονται οι ακολουθίες ρυθμικών σχημάτων στη σελίδα 13 του Τετραδίου): α) Γουλιέλμος Τέλος, β) Αλα Τούρκα, γ) Ωδή στη Χαρά.]

3. «**Ρυθμική σκυταλοδρομία**»: Με τη δραστηριότητα αυτή ασκούνται οι δεξιότητες **γραφής** (κωδικοποίηση), **ανάγνωσης** (αποκωδικοποίηση), **ρυθμικής υπαγόρευσης** (ηχητική αναπαράσταση) και αναπτύσσεται ο **κιναισθητικός συντονισμός** και η **άμιλλα**. Ο εκπαιδευτικός καλεί τους αρχηγούς και τους λέει χαμηλόφωνα το ρυθμικό σχήμα, το οποίο πρέπει να είναι σύντομο και να απομνημονεύεται εύκολα. Στο τέλος του παιχνιδιού γράφει στον πίνακα τις σωστές απαντήσεις, ώστε οι μαθητές να αξιολογήσουν τις απαντήσεις τους.

4. «**Ας συνθέσουμε επιτέλους!**» Η τελευταία άσκηση εμπεριέχει δημιουργικά στοιχεία και εισάγει τη διερεύνηση και τον πειραματισμό με τη «**μόρφη**» (**μορφή**) μέσω του συνδυασμού ρυθμικών και μελωδικών στοιχείων.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Αν υπάρχει η δυνατότητα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί πρόγραμμα διδασκαλίας στον ηλεκτρονικό υπολογιστή.

• **Αξιολόγηση:** Η ικανότητα των μαθητών να αναγνωρίζουν τις σχέσεις που διέπουν τις αξίες, θα αξιολογηθεί από τον τρόπο που χρησιμοποιούν στην πράξη τη μουσική σημειογραφία για να «λύσουν» ένα «**μουσικό πρόβλημα**» (π.χ. να πειραματίζονται με τη «**μόρφη**», συνδυάζοντας ρυθμικά σχήματα και τονικά ύψη, για να επιλέξουν τον καταλληλότερο συνδυασμό) ή για να φτιάξουν δικές τους **πρωτότυπες δημιουργίες**.

6. Η ΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ 2: Το μουσικό αλφάβητο

Η απόδοση των μουσικών ήχων με κωδικοποιημένα γραπτά σύμβολα και σημάδια ονομάζεται **μουσική σημειογραφία**. Με τη γραφή, τα μουσικά έργα διασώζονται, μπορούν να γίνουν αντικείμενο συστηματικής διδασκαλίας και να μεταφερθούν με ακρίβεια από άνθρωπο σε άν-

θρωπο, είτε στην ίδια εποχή (συγχρονικά), είτε σε διαφορετικές εποχές (διαχρονικά).

Η «ευρωπαϊκή» μουσική σημειογραφία επιδιώκει την περιγραφή βασικών παραμέτρων των ήχων, οι οποίες απαρτίζουν το ομώνυμο μουσικό σύστημα, όπως το **ύψος**, η **διάρκεια**, η **ταχύτητα**, η **ένταση** και ο **τρόπος εκφοράς των μουσικών φθόγγων**. Υπάρχουν, όμως, και άλλες παράμετροι, όπως η **«εκφραστικότητα»**, οι οποίες περιγράφονται στη μουσική σημειογραφία με **ειδικούς όρους**. Το ευρωπαϊκό μουσικό σύστημα είναι ένα από τα πολλά που υπάρχουν. Λαοί με μακραίωνη μουσική ιστορία, όπως οι Κινέζοι, οι Ινδοί, οι Πέρσες, οι Έλληνες, οι Άραβες χρησιμοποίησαν διαφορετικά συστήματα σημειογραφίας. Ένα τέτοιο σύστημα κωδικοποίησης και γραφής μουσικών ήχων είναι η «παρασημαντική», που χρησιμοποιείται για τη γραφή της βυζαντινής μουσικής και την καταγραφή της παραδοσιακής ελληνικής μουσικής. Με τη διαδικασία της γραπτής κωδικοποίησης των μουσικών ήχων, οι μαθητές αναπτύσσουν την **ικανότητα προσανατολισμού** στο χώρο και στο χρόνο και καλλιεργούν τις δεξιότητες **επικοινωνίας με μη γλωσσικά σύμβολα**.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Στην ενότητα «Γραφή της μουσικής 2» ανακεφαλαιώνονται και παρουσιάζονται σε θεωρητική μορφή κάποιες έννοιες που έχουν διδαχθεί βιωματικά οι μαθητές σε προηγούμενες τάξεις και εισάγονται καινούργιες. Η μέθοδος που προτείνεται για το μάθημα αυτό είναι η **προοργανωτική διδασκαλία**, δηλαδή, το προοδευτικό «χτίσιμο» της νέας γνώσης με την ένταξη στα προϋπάρχοντα γνωστικά σχήματα νέων πληροφοριών, εννοιών και στοιχείων που συγκρίνονται και συσχετίζονται τόσο με τα προηγούμενα, όσο και μεταξύ τους.
 - **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να γνωρίσουν το πεντάγραμμα και τα κυριότερα σημάδια που χρησιμοποιούνται στην ευρωπαϊκή μουσική σημειογραφία.
 - Να κατανοήσουν βασικές αρχές που διέπουν το σύστημα αυτό.
 - Να αναγνωρίζουν τις νότες από το ΝΤΟ (κάτω από το πεντάγραμμα) μέχρι το ψηλό ΛΑ (πάνω από το πεντάγραμμα).
 - Να γνωρίσουν την ύφεση και τη δίεση.
 - Να μπορούν να καταγράψουν στο πεντάγραμμα μια δική τους απλή μουσική ιδέα (π.χ. 4 νότες σε αξίες τετάρτων).
 - **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός πληροφορεί τους μαθητές ότι θα γνωρίσουν σύμβολα και σημάδια που χρησιμοποιούν οι μουσικοί για να καταγράψουν τους ήχους και κάνει σύντομες διερευνητικές ερωτήσεις για να ανιχνεύσει το επίπεδο γνώσεών τους.
 - **Ανάπτυξη:** Χρησιμοποιώντας ως ερέθισμα τους φθόγγους που «ανεβαίνουν» διαδοχικά στο πρώτο πεντάγραμμα του κεφαλαίου, ο εκπαιδευτικός εισάγει ως προοργανωτή την έννοια «σκάλα/ κλίμακα».
- Εξηγεί ότι το πεντάγραμμα είναι μια μορφή «σκάλας», το οποίο αντί για σκαλοπάτια έχει γραμμές και διαστήματα όπου γράφονται τα φθογγόσημα και τα σύμβολα των παύσεων. Διευκρινίζει ότι η θέση των φθογγόσημων πάνω στο πεντάγραμμα καθορίζεται από ειδικά σύμβολα, τα «κλειδιά». Εξηγεί τι σημαίνει «κλειδί του Σολ» και συμπληρώνει ότι το πεντάγραμμα μπορεί να επεκταθεί προς τα πάνω και προς τα κάτω με μικρές «βοηθητικές» γραμμές. Ακολουθεί δραστηριότητα κατά την οποία οι μαθητές παίζουν και τραγουδούν νότες κατά σειρά ύψους κι ε-

πεται με τυχαία σειρά στο μεταλλόφωνο.

Σε σχέση πάντα με την «κλίμακα», εισάγει την έννοια των «αλλοιώσεων» και εξηγεί ότι βάζοντας τη δίεση ή την ύφεση μπροστά από ένα φθογγόσημο παριστάνουμε στο πεντάγραμμο ένα νέο μουσικό φθόγγο που βρίσκεται λίγο πιο ψηλά ή λίγο πιο χαμηλά στη «σκάλα των ήχων». Ολοκληρώνει την παρουσίαση των στοιχείων σημειογραφίας εξηγώντας τι είναι μέτρο και τι διαστολή.

Για να εμπεδώσουν βιωματικά τις έννοιες, ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να βρουν αναλογίες των συμβόλων της σημειογραφίας με **εικόνες** και **στοιχεία** από την **καθημερινή ζωή** (π.χ.: α) το πεντάγραμμο μοιάζει με πολυκατοικία, β) αν το μέτρο ήταν δωμάτιο, τότε οι διαστολές θα ήταν... κτλ.) και τους προτρέπει να ερμηνεύσουν τα σύμβολα που διδάχθηκαν με προσωπικό τρόπο. (Χαρακτηριστικό είναι ότι μαθητές της Γ' Δημοτικού του 67^{ου} Δ. Σ. Αθηνών αναγνώρισαν το μεσαίο Ντο ως: «πλανήτη Κρόνος», «ηλιοβασίλεμα που αντανακλάται στη θάλασσα», «σέντρα ποδοσφαίρου» κτλ.). Με αυτή τη δημιουργική παρέμβαση, που πραγματοποιείται κυρίως μέσω της φαντασίας, οι μαθητές οικειοποιούνται τα σύμβολα, τα συνδέουν με οικείες παραστάσεις και τα απομνημονεύουν πιο εύκολα.

• **Τετράδιο Εργασιών: 1. «Ανεβοκατεβαίνοντας στο πεντάγραμμο...»:** Οι μαθητές τοποθετούν τα φθογγόσημα πάνω στο πεντάγραμμο. Όπου υπάρχουν δύο δυνατότητες τοποθέτησης ενός φθόγγου, επιλέγουν ελεύθερα.

2. **«Νότες επώνυμες»:** Οι μαθητές ασκούνται στην αναγνώριση των φθογγόσημων πάνω στο πεντάγραμμο.

3. **«Φτιάξε ένα μυστικό κώδικα»:** Οι μαθητές χρησιμοποιούν διάφορες νότες για να φτιάξουν ένα απλό μοτίβο (στοιχείο μορφής).

4. **«Το κυνήγι των 7 λαθών»:** Με την άσκηση αυτή ασκείται η παρατηρητικότητα και η αναλυτικό - συνθετική ικανότητα των μαθητών. [**Απαντήσεις:** Λείπει το Κλειδί του Σολ, λείπει το 4 από την αριθμητική ένδειξη μέτρου, στο δεύτερο μέτρο ένα από τα δύο μισά πρέπει να γίνει τέταρτο, λείπουν οι νότες (ή παύσεις) από ένα ολόκληρο μέτρο, λείπουν τα «μπαστουνάκια» από το τέταρτο και το μισό και η διπλή διαστολή στο τελευταίο μέτρο.]

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Ο εκπαιδευτικός προτείνει στους μαθητές να φέρουν στην τάξη «παρτιτούρες» από τραγούδια της αρεσκείας τους. Οι παρτιτούρες μοιράζονται και οι μαθητές δουλεύουν σε ζευγάρια για να εντοπίσουν στοιχεία που γνωρίζουν, σύμβολα και σημεία που επαναλαμβάνονται συχνά. Με έναυσμα τις απορίες των μαθητών ο εκπαιδευτικός επεξηγεί τα σύμβολα και τη λειτουργία τους. Αν υπάρχει η δυνατότητα, ο εκπαιδευτικός χρησιμοποιεί στον ηλεκτρονικό υπολογιστή σχετικό πρόγραμμα.

• **Αξιολόγηση:** Η ικανότητα των μαθητών να εντοπίζουν τις σχέσεις, που διέπουν τις γνώσεις και τις έννοιες που διδάχθηκαν, θα αξιολογηθεί μέσω της ικανότητάς τους να χρησιμοποιούν στην πράξη τη μουσική σημειογραφία για να **λύνουν «μουσικά προβλήματα»** (π.χ. να δημιουργήσουν ένα μυστικό μουσικό κώδικα συνεννόησης) ή για να παράγουν δικές τους **πρωτότυπες δημιουργίες**.

7. ΜΟΡΦΗ 1: Μορφή A B, A B A και Ρόντο

Σύμφωνα με τον ορισμό του συνθέτη του 20^{ου} αιώνα, **Άρνολντ Σένμπεργκ**: Μορφή στη μουσική είναι «...η οργάνωση του κομματιού που βοηθά τον ακροατή να συγκρατεί στο νου του την ιδέα, να παρακολουθήσει την αύξηση και την ανάπτυξή της, την τελειοποίηση και την κατάληξή της...Κύρια λειτουργία επομένως της μορφής είναι να προάγει την ικανότητά μας να κατανοούμε».

Η **μορφολογική ψυχολογία** υποστηρίζει ότι ο ανθρώπινος νους αντιλαμβάνεται οργανωμένα σύνολα κι όχι αθροίσματα επιμέρους στοιχείων. Ένα διδακτικό αντικείμενο θα πρέπει επομένως να προσεγγίζεται μέσα από τις έννοιες, τις σχέσεις και τις δομές που το χαρακτηρίζουν (**αρχή της ολότητας**).

Η μορφή (δομή) μας βοηθά να προσεγγίσουμε ένα μουσικό έργο στο σύνολό του και να κατανοήσουμε **τη σχέση των μερών του**. Οι μαθητές αναζητώντας τη μορφή ενός μουσικού έργου αναπτύσσουν **ανώτερου επιπέδου γνωστικές δεξιότητες**, τη δεξιότητα **ανάλυσης** και τη δεξιότητα **διάκρισης μοτίβου**, που με την κατάλληλη ενθάρρυνση μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάπτυξη της δεξιότητας **μουσικής σύνθεσης**.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το μάθημα στηρίζεται στην **κριτική ακρόαση** μουσικών αποσπασμάτων. Παρατηρώντας ομοιότητες, διαφορές, επαναλήψεις, οι μαθητές οδηγούνται στην κατανόηση της έννοιας της μουσικής μορφής. Η επέκταση και η εφαρμογή της νέας γνώσης γίνεται με **προσωπικές συνθέσεις** των μαθητών πάνω στους τύπους μορφής που διδάχτηκαν.
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να κατανοήσουν την έννοια της μορφής στη μουσική και να είναι σε θέση να διακρίνουν ακουστικά απλά μουσικά έργα ή τραγούδια διμερούς, τριμερούς και ρόντο μορφής.
 - Να αναγνωρίζουν και να χειρίζονται απλά μοτίβα και μουσικές φράσεις για τη δημιουργία μικρών συνθέσεων.
 - Να προσεγγίσουν βιωματικά τη λειτουργία της κλειστής και ανοικτής φράσης.
 - Να αυτοσχεδιάσουν εμπειρικά μέσα από τη μίμηση και την αντίθεση μικρές μουσικές φράσεις για τη δημιουργία μιας σύνθεσης.
- **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός τραγουδά ένα απλό τραγούδι διμερούς μορφής που είναι γνωστό στους μαθητές και τους ρωτά πόσα διαφορετικά μέρη άκουσαν [δύο]. Εισάγει τον τρόπο συμβολισμού της μορφής με τα γράμματα της αλφαβήτου και γράφει τη σειρά εναλλαγής των μερών του τραγουδιού στον πίνακα. Με βάση τη σειρά αυτή εισάγει την έννοια της διμερούς μορφής.
- **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές διαβάζουν στο Βιβλίο τους ορισμούς των εννοιών που θα διδαχθούν και ο εκπαιδευτικός διασαφηνίζει τι είναι «τριμερής μορφή» και «μορφή ρόντο». Ακολουθεί η δραστηριότητα ενεργητικής μουσικής ακρόασης:

Οι μαθητές ακούν: α) το τραγούδι **“Yellow Submarine”** των **Beatles** [διμερής μορφή (A B)], β) το ιταλικό τραγούδι **“Vanita di vanita”** του **Angelo Branduardi**, [τριμερής μορφή (A B A)], γ) το **«Κονσέρτο»** του **Μάνου Χατζιδάκι** [μορφή Ρόντο (A B A Γ A B A)] και σημειώνουν στο βιβλίο τους τη σειρά διαδοχής των μερών και τη μορφή των έργων. Η **επανάληψη** ή οι **επαναλήψεις**

ενός μέρους, πριν ακολουθήσει ένα διαφορετικό, δεν επηρεάζει τη μορφή η οποία καθορίζεται από τη **σειρά** εμφάνισης των διαφορετικών μερών σε ένα έργο. Ακόμη, στην καταγραφή των μερών οι μαθητές δεν θα πρέπει να λάβουν υπόψη τα σύντομα οργανικά μέρη που λειτουργούν ως μουσικές γέφυρες.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ρωτήσει ακόμη τους μαθητές ποιες διαφορές παρατήρησαν ανάμεσα στα διαφορετικά μέρη των έργων [π.χ. στο τραγούδι "**Vanita di vanita**" στο μέρος Α τραγουδά ομάδα παιδιών (Tutti) ενώ στο Β τραγουδά ένα παιδί (Solo). (Το τραγούδι έχει διασκευαστεί στα ελληνικά από τον **Λαυρέντη Μαχαιρίτσα** με τίτλο «**Μικρά τερατάκια**»). Οι μαθητές μπορούν επίσης να παρατηρήσουν το εξώφυλλο δίσκου του **Μάνου Χατζιδάκι** με την εικαστική παρέμβαση (η Νέα Υόρκη στο βάθος) στον πίνακα «**Μόνα Λίζα**» (ή «**Τζοκόνα**») του **Λεονάρντο ντα Βίντσι** (1503 περίπου).

Τετράδιο Εργασιών: 1. Στη δραστηριότητα αυτή οι μαθητές αυτοσχεδιάζουν σ' ένα μεταλλόφωνο (ξυλόφωνο ή γκλόκενσπηλ), μελωδίες, τις οποίες, στη συνέχεια, συνθέτουν σε μορφή Α Β ή Α Β Α. Επισημαίνεται εδώ ότι, ως **σύνθεση** – σύμφωνα με την **παιδαγωγική της μουσικής** – ορίζεται κάθε προσπάθεια μουσικού αυτοσχεδιασμού που κάνει ένας μαθητής. Η προσωπική δημιουργία και έκφραση πρέπει να επιβραβεύεται και να επικροτείται. Ο δάσκαλος πρέπει να ενθαρρύνει και να αποδέχεται τις συνθετικές δραστηριότητες και να κάνει εποικοδομητική κριτική.

Πριν από τη δραστηριότητα, ο εκπαιδευτικός εισάγει την έννοια «ανοικτή – κλειστή» φράση δίνοντας χαρακτηριστικά παραδείγματα (π.χ τέλος του Εθνικού Ύμνου, κ.ά.). Προτρέπει τους μαθητές να δημιουργήσουν φράσεις που άλλοτε δίνουν την αίσθηση του τέλους (κλειστή φράση) κι άλλοτε την εντύπωση ότι θ' ακολουθήσει μία άλλη μελωδία (ανοικτή φράση).

Ο εκπαιδευτικός θα αφαιρέσει από το γκλόκενσπηλ ορισμένους φθόγγους, ώστε να δημιουργηθεί μια **πεντατονική κλίμακα**.

Η δραστηριότητα για τη δημιουργία **σύνθεσης σε μορφή ρόντο** βασίζεται στην εναλλαγή **Solo – Tutti (Ατομο – Ομάδα)**. Ο αυτοσχεδιασμός μπορεί να είναι **ελεύθερος** ή **καθοδηγούμενος** (ο εκπαιδευτικός δίνει οδηγίες στους μαθητές να δοκιμάσουν να παίξουν συνεχόμενες νότες, νότες που απέχουν, επαναλαμβανόμενες νότες, κ.ά.)

2. Η δραστηριότητα αποσκοπεί στην κατανόηση της έννοιας του **Ρεφρέν**. Το **Ρεφρέν ή Επωδός**, απαντάται συχνά σε τραγούδια με διμερή και τριμερή μορφή, καθώς και στα έργα με μορφή Ρόντο. Για παιδαγωγικούς λόγους οι μαθητές προσεγγίζουν βιωματικά το Ρεφρέν ως επαναλαμβανόμενο μέρος (μουσική και στίχοι) σ' ένα τραγούδι. Εντοπίζουν το Ρεφρέν στο τραγούδι «**Ο Κηπουρός**» του **Βαγγέλη Γερμανού** που έχει μορφή Α Β (με Ρεφρέν το Β).

Στη συνέχεια, οι μαθητές μπορούν να κατανοήσουν βιωματικά τη λειτουργία της μορφής, **συνθέτοντας ομαδικά ένα τραγούδι** (στίχοι - μουσική). Επιλέγουν το περιεχόμενο των στίχων και ο εκπαιδευτικός εκτελεί τις μουσικές ιδέες σε μελωδικό όργανο. Φροντίζει να επαναλαμβάνει συχνά τη σύνθεση σε διάφορες φάσεις δημιουργίας της, ώστε να ενισχύσει την ακουστική αντίληψη και τις δημιουργικές δυνατότητες των μαθητών.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Οι μαθητές θα μπορούσαν να βρουν τη μορφή τραγουδιών που περιλαμβάνονται στο ανθολόγιο του Βιβλίου Μαθητή.

2) Κατά τη μουσική ακρόαση οι μαθητές με συμφωνημένες – από πριν – κινήσεις των χεριών δείχνουν την εναλλαγή των μερών, π.χ. σηκώνουν τα δύο χέρια ψηλά όταν αναγνωρίζουν το **A** και αντίστοιχα το ένα χέρι για το **B**, βάζουν τα δύο χέρια στους ώμους για το **Γ**.

3) Οι μαθητές μπορούν ακόμη να διακρίνουν την εναλλαγή Solo – Tutti (Άτομο - Ομάδα) ακούγοντας «**Τα Τζιτζίκια**», ποίημα του **Οδυσσέα Ελύτη** που μελοποίησε ο **Γιώργος Χατζηνάσιος**. Το τραγούδι ερμηνεύει ο **Χρήστος Τσιαμούλης** και η **Παιδική Χορωδία «Γιάννη Τσιαμούλη»** και περιλαμβάνεται στη 2^η κασέτα της παραγωγής του **ΥΠ.Ε.Π.Θ.:** «**Μελοποιημένα ποιήματα από βιβλία του Δημοτικού Σχολείου**», 1996.

• **Σχετικά με την αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση στη συγκεκριμένη ενότητα θα εστιαστεί:

α) στην κατανόηση των μορφών που διδάχτηκαν και στην ικανότητα διάκρισης της μορφής απλών μουσικών έργων,

β) στην ικανότητα ενεργητικής διερεύνησης, συμμετοχής και συνεργασίας,

γ) στις δημιουργικές και εκφραστικές δυνατότητες που αναπτύσσουν οι μαθητές.

8. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 2: Η πατρίδα τραγουδάει (17η Νοεμβρίου)

Τα έντεχνα λαϊκά τραγούδια ήταν αποτέλεσμα της συνεργασίας συνθετών με επώνυμους στιχουργούς ή ποιητές. Τα τραγούδια αυτά γράφτηκαν, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο καθηγητής Κ. Μητσάκης, με σκοπό «να τραγουδηθούν από τον πολύ λαό, φτάνει μόνο να τον άγγιζαν» και χαρακτηρίζονταν στην πλειονότητά τους από επιμελημένο στίχο και μουσική. Η μελοποίηση, επίσης, ποιημάτων σημαντικών νεοελλήνων λογοτεχνών (Ελύτης, Σεφέρης, Ρίτσος, Αναγνωστάκης, Βάρναλης, Γκάτσος κτλ.) έκανε το έργο τους γνωστό και αγαπητό στον πολύ κόσμο.

Το συμβολικό και μεταφορικό περιεχόμενο των μελοποιημένων στίχων και ο κοινωνικός προβληματισμός που εξέφραζαν ορισμένα τραγούδια, είχαν ως αποτέλεσμα να απαγορευθούν από τη δικτατορία και να καταξιωθούν ως «πνευματικά όπλα» στον αγώνα για την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Για να προσεγγίσουν οι μαθητές το ιστορικό παρελθόν, πρέπει να βιώσουν την ψυχική κατάσταση των πρωταγωνιστών του, καθώς και τις συνθήκες που λειτούργησαν για τη δημιουργία του. Τα μουσικά και ηχητικά τεκμήρια από την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο, με την αμεσότητα που έχουν, ενεργοποιούν **συναισθηματικά** τους μαθητές και τους βοηθούν να τοποθετήσουν το γεγονός σε ένα **χωροχρονικό πλαίσιο**. Το σημαντικότερο, όμως, είναι να διαπιστώσουν οι μαθητές ποιες από τις **συνιστώσες του ιστορικού παρελθόντος** μπορούν να λειτουργήσουν στη **σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα**.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να επιδιώξει τη **συναισθηματική ευαισθητοποίηση** των μαθητών μέσα από εικόνες και **βιώματα** που τους είναι **οικεία**. Να δημιουργήσει έντονες και ζωντανές **ηχητικές παραστάσεις (αρχή της εποπτείας)**, αξιοποιώντας ηχητικά ντοκουμέντα, **ακρόαση** και **εκτέλεση** των **τραγουδιών**. Οι δραστηριότητες του Τετραδίου Εργασιών προωθούν την **αυτενέργεια** των μαθητών και την παραγωγή πρωτότυπων μου-

σικών συνθέσεων από τους ίδιους (**αρχή της συμμετοχικότητας**), με στόχο να εμπλακούν συγκινησιακά, να προσεγγίσουν **βιωματικά** τα ιστορικά γεγονότα και να αντιληφθούν τις προεκτάσεις που έχουν στη σημερινή πραγματικότητα.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να γνωρίσουν μουσικές δημιουργίες που συνδέθηκαν με τους αγώνες του ελληνικού λαού για την αποκατάσταση της δημοκρατίας.
- Να προσεγγίσουν, μέσα από τη μουσική, έργα της νεότερης ελληνικής ποίησης.
- Να αντιληφθούν διαισθητικά τη συμβολική και μεταφορική διάσταση του μουσικού και ποιητικού λόγου.
- Να αντιληφθούν ότι το τραγούδι μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο διακίνησης ιδεών.
- Να αναπτύξουν τη δημιουργικότητά τους.

• **Αφόρμηση:** Το έναυσμα για τη διδασκαλία μπορεί να δοθεί με την ακρόαση του τραγουδιού του **Σταύρου Ξαρχάκου «Προσκύνημα»**, σε στίχους **Ιάκωβου Καμπανέλλη**. Ο εκπαιδευτικός με κατάλληλες ερωτήσεις βοηθά τους μαθητές να προσεγγίσουν διαισθητικά το νόημά του και να το συνδέσουν με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου.

• **Ανάπτυξη:** Τα παιδιά παρακολουθούν τα γεγονότα όπως παρουσιάζονται στο Βιβλίο με την παρεμβολή σε κατάλληλα σημεία, ηχητικών ντοκουμέντων και τραγουδιών: «**Πότε θα κάνει ξαστεριά**» – ριζίτικο, επιλογή τραγουδιού από τη «**Ρωμιοσύνη**» καθώς και τα τραγούδια «**Ο Λεβέντης**» και «**Λίγο ακόμα**» του **Μίκη Θεοδωράκη**. Η επιλογή των αποσπασμάτων θα πρέπει να ακολουθεί την εξέλιξη των γεγονότων, ώστε οι μαθητές να εμπλακούν συναισθηματικά και να αισθανθούν τη δραματική κορύφωση των γεγονότων παρακολουθώντας τις αλλαγές στην ένταση, στο ρυθμό και στο ηχόχρωμα της φωνής των εκφωνητών (σύνδεση με το κεφ. 2).

Για τη **διδασκαλία** των **τραγουδιών** προτείνεται γενικότερα η ακόλουθη πορεία:

Οι μαθητές ακούν μια φορά το τραγούδι από ηχογράφηση για να έχουν μια εικόνα της ενορχηστρωμένης του μορφής. Ο εκπαιδευτικός το επαναλαμβάνει με συνοδεία μελωδικού μουσικού οργάνου. Η εκτέλεση θα πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο άρτια μουσικά και να αναδεικνύει τόσο το λογοτεχνικό περιεχόμενο των στίχων, όσο και τα εκφραστικά στοιχεία της μουσικής (φραζάρισμα, αλλαγές δυναμικής, χρωματισμοί κτλ.). Ο εκπαιδευτικός εκτελεί το τραγούδι κατά μέρη (φράσεις, στροφές) και οι μαθητές επαναλαμβάνουν, μέχρις ότου να είναι σε θέση να τραγουδούν χωρίς τη βοήθειά του (να δοθεί προσοχή στις αναπνοές μεταξύ των φράσεων και στη διάρκεια των παύσεων). Εάν το τραγούδι προορίζεται να παρουσιαστεί σε γιορτή, καλό θα ήταν να ενορχηστρωθεί με φλογέρες, μεταλλόφωνο, κρουστά κτλ..

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Η «**Επιστολή**» του **Μάνου Ελευθερίου**, από τον κύκλο ποιημάτων «**Οδός Μπουμπουλίνας**», περιλαμβάνεται στο δίσκο του **Μίκη Θεοδωράκη** με τίτλο «**Τα τραγούδια του αγώνα**». Εκτός από τη βιωματική προσέγγιση των εννοιών του ρυθμού, της μελωδίας και της μορφής, οι μαθητές, με την κατάλληλη καθοδήγηση από τον εκπαιδευτικό, θα πρέπει να αντιληφθούν την πικρή ειρωνεία που εκφράζει ο ποιητής και να κατανοήσουν ότι πίσω από τους φαινομενικά «**ανώδυνους**» στίχους και τον εύθυμο χαρακτήρα της μουσικής κρύβεται η τραγική εμπειρία που βιώνει ένας πολιτικός κρατούμενος.

2. Με τη δραστηριότητα αυτή οι μαθητές ασκούνται στη ρυθμική απαγγελία και στο συντονισμό των ρυθμικών κινήσεων. Η δραστηριότητα καλλιεργεί τη δημιουργική σκέψη μέσω του γλωσσικού αυτοσχεδιασμού και αναδεικνύει με βιωματικό τρόπο την ικανότητα που έχει η μουσική να

δημιουργεί παλμό και να ενισχύει το πνεύμα ομαδικότητας μέσω του κιναισθητικού συντονισμού.

3. Εδώ εισάγεται η έννοια «**ανθρώπινο δικαίωμα**», ώστε οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν ότι οι αξίες που ενέπνευσαν τους φοιτητές στο Πολυτεχνείο εξακολουθούν να ισχύουν και στη σύγχρονη εποχή. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ενθαρρύνει τη συνεργασία των παιδιών σε ομάδες των 3 – 4 ατόμων, να τα αφήσει να εργασθούν ελεύθερα και να αντιμετωπίζει τις προσπάθειες **μελοποίησης** – έστω και αν αυτές δεν είναι τεχνικά άριστες – ως πρωτότυπα έργα, τα οποία θα ηχογραφεί. Καλό είναι οι εκτελέσεις των συνθέσεων να περιλαμβάνουν και μουσικά όργανα.

4. Οι μαθητές, συνθέτοντας στίχους και μουσική, ασκούν παράλληλα τις δεξιότητες γραπτής και καλλιτεχνικής έκφρασης. Οι ομάδες εργάζονται όπως και πριν, αλλά επιλέγεται η καλύτερη σύνθεση για την ιστοσελίδα. Οι ευχές καλό είναι να πλαισιώνονται από εικαστικά έργα των μαθητών και να συνοδεύονται από μετάφραση των στίχων στα αγγλικά, ώστε το μήνυμα να είναι κατανοητό και από μαθητές άλλων χωρών. Η ηχογράφιση και ηλεκτρονική αποστολή του μουσικού μηνύματος θα γίνει με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Οι μαθητές αναζητούν, καταγράφουν και κατηγοριοποιούν ποιήματα και τραγούδια που έχουν σχέση με τη γιορτή του Πολυτεχνείου, χρησιμοποιώντας ως πηγές βιβλία, δίσκους, CD και μουσικά ανθολόγια από τη βιβλιοθήκη και τη δισκοθήκη του σχολείου. Στη συνέχεια, επιλέγουν τρία από αυτά και τα παρουσιάζουν στην τάξη.

2) Έχοντας ως ερέθισμα το λιανοτραγούδο «**Λαός**» του **Γιάννη Ρίτσου** που συμπεριλαμβάνεται στο **Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων**, οι μαθητές βρίσκουν και παρουσιάζουν στην τάξη ποιητικά κείμενα του λογοτέχνη που έχουν μελοποιηθεί από το συνθέτη **Μίκη Θεοδωράκη**.

3) Οι μαθητές ακούν το τραγούδι «**Και να, αδελφέ μου**» σε ποίηση **Γιάννη Ρίτσου** και μουσική **Χρήστου Λεοντή** από το δίσκο «**Καπνισμένο τσουκάλι**». Τραγουδά ο **Νίκος Ξυλούρης** και απαγγέλει ο ίδιος ο ποιητής.

• **Αξιολόγηση:** Γενικότερος σκοπός της ενότητας είναι να αντιληφθούν οι μαθητές ορισμένες από τις **κοινωνικές διαστάσεις** της μουσικής, συγκεκριμένα, τη δύναμη που έχει να **ενώνει** τους ανθρώπους σε **σωματικό, ψυχολογικό** και **ιδεολογικό** επίπεδο (κιναισθητικός συντονισμός, συγκίνηση, συναισθηματική διέγερση, συμβολισμός, έκφραση κοινών πεποιθήσεων, ιδανικών, αξιών). Η αξιολόγηση θα εστιασθεί κυρίως στο συναισθηματικό τομέα και θα εκτιμηθεί η γενικότερη **στάση**, το **ενδιαφέρον** και οι **πρωτοβουλίες** που αναπτύσσουν οι μαθητές για το θέμα.

9. ΡΥΘΜΟΣ 1: Ας «κρατήσουμε» το ρυθμό! (1)

Η οργάνωση και η αντίληψη του ρυθμού στη μουσική διαφοροποιείται από πολιτισμό σε πολιτισμό. Ωστόσο, τα συστατικά στοιχεία που συνθέτουν το ρυθμό, εν γένει, είναι κοινά (διαφοροποίηση στη διάρκεια ήχων – παύσεων, ισχυρά – μη ισχυρά μέρη) κι αυτό κάνει δυνατή τη διατύπωση γενικών ορισμών: Στη μουσική, **ρυθμός** είναι «η υποδιαίρεση του χρόνου σε τμήματα που μπορούν να γίνουν αντιληπτά από τις αισθήσεις. Είναι η ομαδοποίηση των μουσικών ήχων κυρίως μέσα από τη **διάρκεια** και την **έμφαση** (τονισμός). Ο ρυθμός, μαζί με τη μελωδία και την αρμονία – συνήχηση, αποτελεί ένα από τα τρία βασικά συστατικά στοιχεία της μουσικής». (The New Grove Dictionary of Music and Musicians, Vol 15).

Στη μουσική, ρυθμός είναι οι «διαδοχές των διαρκειών των ήχων (φυσικά και των παύσεων) μέσα στο χρόνο σε συνδυασμό με κάποια στοιχεία έμφρασης (θέση – ισχυρά μέρη) και κάποια στοιχεία χαλάρωσης (άρση – ασθενή μέρη). Είναι το παιχνίδι των διαρκειών των ήχων σε συνδυασμό με τους τονισμούς». (Σ. Βασιλειάδης – Δημήτριος Κανάρης – Αθανάσιος Παπαζαρής, από το διδακτικό εγχειρίδιο Εισαγωγή στη μουσική, Α' Γυμνασίου ΟΕΔΒ).

Ο παλμός (pulse) αποτελεί μία πτυχή του ρυθμού που μπορεί να γίνει άμεσα αντιληπτή από τους σταθερούς χτύπους – χρόνους (beats) που νιώθουμε κατά την ακρόαση της μουσικής. Το μουσικό μέτρο είναι ένα σύστημα συμβατικής οργάνωσης και απεικόνισης του ρυθμού / παλμού στη μουσική σημειογραφία της Δυτικής μουσικής.

Η ικανότητα αντίληψης και έκφρασης του ρυθμού είναι μία πρωταρχική μουσική δεξιότητα του παιδιού και φανερώνεται από πολύ μικρή ηλικία μέσα από την παιγνιώδη απασχόλησή του, κατά την ακρόαση μουσικής (κινήσεις – δραστηριότητες περιλαμβάνουν την παραγωγή ήχων με σταθερό ρυθμό), στο τραγούδι και στο χορό.

Στις ενότητες Ρυθμός 1, 2 και 3 η έκφραση του ρυθμού πραγματοποιείται με την κίνηση, με τη χρήση συμβατικών οργάνων ή αυτοσχέδιων μέσων καθώς και μέσα από δραστηριότητες γλωσσικής ενεργοποίησης.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το μάθημα στηρίζεται στην **ενεργητική μουσική ακρόαση** και σε δραστηριότητες που αναπτύσσουν τις **ψυχοκινητικές δεξιότητες** των μαθητών. Μέσα από δραστηριότητες κατευθυνόμενης άσκησης, οι μαθητές προσεγγίζουν και αντιλαμβάνονται βιωματικά τις σχέσεις που διέπουν τις μονάδες του ρυθμού (χτύπους) και τις εκφράζουν χρησιμοποιώντας το **σώμα** τους (χτυπώντας παλαμάκια) και παίζοντας **μουσικά όργανα**.

Η «αναπαράσταση» του ρυθμού γίνεται αρχικά με απλές σχηματοποιημένες μορφές και στη συνέχεια με σύμβολα της δυτικής μουσικής σημειογραφίας (ρυθμικές αξίες φθόγγων, μέτρο). Ο ρυθμός βιώνεται, επίσης με την αναγνώριση ρυθμικών σχημάτων του προφορικού λόγου.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να επαναλαμβάνουν ρυθμικά σχήματα και ρυθμούς με σαφή αίσθηση των άρσεων και θέσεων που δημιουργούνται από την εναλλαγή τονισμένων – μη τονισμένων χρόνων.
- Να ανταποκρίνονται ψυχοκινητικά σε ρυθμούς και να αναγνωρίζουν οπτικά σχηματοποιημένες μορφές απλών ρυθμών (παλμός μέτρου 2/4, 3/4 και 4/4).
- Να μπορούν να εκτελούν απλά ρυθμικά σχήματα κάνοντας ανάγνωση ρυθμικής παρτιτούρας.
- Να προσεγγίσουν την έννοια του μέτρου στις πιο απλές μορφές του (μέτρο 2/4, 3/4 και 4/4).
- Να προσεγγίσουν βιωματικά τον αντιχρονισμό και το ελλiptές μέτρο.
- Να αναγνωρίζουν οπτικά και ακουστικά τα ρυθμικά σχήματα λέξεων και φράσεων
- Να αυτοσχεδιάζουν (χρησιμοποιώντας εμπειρικές γνώσεις) ρυθμικά σχήματα, εμπλουτίζοντας δεδομένους παλμούς.

• **Αφόρμηση:** Οι δύο πρώτες παράγραφοι στο Βιβλίο του Μαθητή λειτουργούν ως **προοργανωτές γενίκευσης και αναλογίας**. Ο εκπαιδευτικός ρωτά τους μαθητές ποιες κινήσεις κάνουν συνήθως, όταν ακούν μουσική με έντονο ρυθμό. Εξηγεί ότι, όταν π.χ. χτυπάμε το πόδι ή το χέρι ρυθμικά, αποδίδουμε το ρυθμό, δηλαδή τους σταθερούς χτύπους της μουσικής.

• **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές ακούν το **εμβατήριο** του **Μάνου Χατζιδάκι** με το οποίο αρχίζει η ταινία «**Η Αλίκη στο ναυτικό**» (σκηνοθεσία **Αλέκου Σακελλάριου**) και χτυπούν παλαμάκια, μετρώντας – στην αρχή μεγαλόφωνα και ύστερα από μέσα τους – «**εν-δυο**». Παράλληλα, ο εκπαιδευτικός «**απεικονίζει**» στον πίνακα της τάξης με ένα σχήμα (βλέπε Βιβλίο Μαθητή) τους τονισμένους και μη τονισμένους χρόνους (χτύπους) του εμβατηρίου και εξηγεί πώς προκύπτει ο **συμβατικός συμβολισμός του ρυθμού στη δυτική μουσική σημειογραφία** (μέτρο 2/4). Είναι ιδιαίτερα σημαντικό οι μαθητές να κατανοήσουν ότι ο **πρώτος χρόνος (χτύπος)** στην αρχή κάθε μέτρου είναι **τονισμένος**.

Θα πρέπει να διευκρινιστεί, επίσης, ότι η αριθμητική ένδειξη στην αρχή του μέτρου δεν είναι κλάσμα (όχι «τα δύο από τα τέσσερα», αλλά «δύο τέταρτα»).

• Για τα 3/4 και 4/4 ακολουθείται η ίδια διαδικασία με την ακρόαση αντίστοιχα του «**Βαλς του γάμου**» της **Ελένης Καραϊνδρου** και του τραγουδιού “**Sir Duke**” του **Stevie Wonder**.

Η ειδικότερη έννοια του **παλμού**, σε αντιδιαστολή προς την ευρύτερη έννοια του **ρυθμού** των μέτρων των 2/4, 3/4 και 4/4 εισάγεται με βιωματικό τρόπο (χωρίς ιδιαίτερη θεωρητική αναφορά στις έννοιες). Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναφερθεί στον τρίτο χρόνο του μέτρου των τεσσάρων τετάρτων, που τονίζεται περισσότερο από το δεύτερο και τον τέταρτο και λιγότερο από τον πρώτο χρόνο (βλέπε σχήμα στο Βιβλίο Μαθητή). Δεν θα πρέπει, όμως, να επεκταθεί ιδιαίτερα, καθώς στόχος του μαθήματος είναι οι μαθητές να αντιληφθούν διαισθητικά τη διαφορά ανάμεσα στα μέτρα των δύο, τριών και τεσσάρων τετάρτων, χωρίς πολλές θεωρητικές αναφορές.

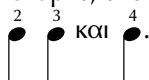
• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Στην πρώτη δραστηριότητα ο εκπαιδευτικός χτυπά τα ρυθμικά σχήματα που περιλαμβάνονται σε κάθε μέτρο και οι μαθητές τα αντιστοιχούν με το σωστό ρυθμικό σχήμα. [Απαντήσεις: Κατακλυσμός - 3ο ρυθμικό σχήμα, θάλασσα πλατιά - 1ο ρυθμικό σχήμα, έλα 'δω - 2ο ρυθμικό σχήμα]

2. Πρόκειται για δραστηριότητα που αναπτύσσει **ψυχοκινητικές ικανότητες** (αντανάκλαστικά, ακοή, έλεγχος της κίνησης κτλ.). Τα παλαμάκια εκτελούνται μόνο στους **αριθμούς** και οι παύσεις στα **x** – σε ακολουθίες **8 αριθμών (παλμών)**. Απαιτεί ταχύτητα σκέψης και αυτοσυγκέντρωση, καθώς οι μαθητές θα πρέπει κάθε φορά να αποφασίζουν αν πρέπει ή όχι να χτυπήσουν παλαμάκια. Η άσκηση αποκτά ενδιαφέρον και ψυχαγωγεί τους μαθητές, όταν πραγματοποιείται σε γρήγορη ταχύτητα.

3. Με τη δραστηριότητα αυτή εμπεδώνεται η έννοια του **παλμού** του μέτρου των τεσσάρων τετάρτων και η παύση του ολοκλήρου. Αναπτύσσεται η δημιουργική ικανότητα και ετοιμότητα των μαθητών να αυτοσχεδιάζουν **ρυθμικά σχήματα** μέσα στο πλαίσιο που θέτει το μέτρο των 4/4. Αν κάποιος αυτοσχεδιασμός διαρκέσουν λίγο περισσότερο από ένα μέτρο, δε θα πρέπει να γίνει παρατήρηση, καθώς σκοπός της δραστηριότητας είναι η ενθάρρυνση της δημιουργικής έκφρασης.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Σε μια παραλλαγή της τρίτης δραστηριότητας, ο εκπαιδευτικός μπορεί να παίξει τέταρτα στις μαράκες και οι μαθητές αυτοσχεδιάζουν με **body percussion** ή χτυπούν αντικείμενα στο χώρο τους.

2) Αν ορισμένοι μαθητές δυσκολεύονται να κατανοήσουν ότι ο αριθμός 4 αντιπροσωπεύει το τέταρτο, σκόπιμο είναι να χρησιμοποιηθεί και ο εναλλακτικός τρόπος συμβολισμού του μέτρου:

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση διαπιστώνεται αν οι μαθητές:

α) μπορούν να εκτελούν ρυθμούς ή ρυθμικά σχήματα με σαφή αίσθηση των άρσεων και θέσεων καθώς και με σταθερό tempo και παλμό,

β) μπορούν να χειρίζονται με άνεση και αυτοπεποίθηση απλά κρουστά μουσικά όργανα και να αυτοσχεδιάζουν με αυτά,

δ) μπορούν να κάνουν ανάγνωση και εκτέλεση απλής ρυθμικής παρτιτούρας απαγγέλλοντας τα ρυθμικά ονόματα των φθογγόσημων.

10. ΗΧΟΧΡΩΜΑ 2: Πρόβα Συμφωνικής Ορχήστρας

Τα μουσικά όργανα που συμμετέχουν στη Συμφωνική Ορχήστρα είναι **ηχογόνα σώματα**, ειδικά σχεδιασμένα και κατασκευασμένα για να παράγουν διαφορετικά ηχοχρώματα.

Το **ηχοχρώμα** τους, όπως και όλων γενικά των οργάνων, εξαρτάται από: α) το **υλικό** τους (ξύλο, μέταλλο, συνθετική ύλη), β) το συνολικό τους **μέγεθος** (όσο μεγαλύτερα είναι, τόσο πιο βαθύ ήχο παράγουν) και το **σχήμα** του **ηχείου** τους που δονείται «συμπαθητικά», ενισχύοντας και εμπλουτίζοντας τον αρχικό ήχο, γ) τον **τρόπο** με τον οποίο παράγεται ο ήχος (πώς τίθεται σε παλμική κίνηση το όργανο: με τριβή, κρούση, νύξη κτλ.).

Τα όργανα της ορχήστρας αποτελούν ένα μέρος, μόνον, από τη μεγάλη ποικιλία μουσικών οργάνων που συναντάμε σε ολόκληρο τον κόσμο. Μπορούν να παίζουν μόνα τους (σόλο) ή σε μικρούς ή μεγαλύτερους συνδυασμούς. Ορισμένα, συμμετέχουν και σε παραδοσιακά σχήματα π.χ. «κομπανίες» με βιολί και κλαρίνο, συγκρότημα χάλκινων πνευστών από τα Βαλκάνια κτλ., αλλά και σε μπάντες, σύνολα μουσικής τζαζ, σύνολα μουσικής ροκ κτλ.

Η Συμφωνική Ορχήστρα είναι το πολυπληθέστερο από τα μουσικά σύνολα (αποτελείται από 80 – 100 μουσικούς) και συνδυάζει ποικιλία ηχοχρωμάτων. Τα όργανα τοποθετούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνεται ένα ισορροπημένο ηχητικό αποτέλεσμα. Τα έγχορδα και τα ξύλινα πνευστά, που έχουν λιγότερο διαπεραστικό ήχο, τοποθετούνται μπροστά και πιο κοντά στους ακροατές, ενώ τα χάλκινα πνευστά και τα κρουστά, που έχουν πιο έντονο και δυναμικό ήχο, τοποθετούνται πιο πίσω.

Τα όργανα της Συμφωνικής Ορχήστρας κατατάσσονται ως εξής:

Έγχορδα με δοξάρι: βιολί, βιόλα, βιολοντσέλο, κοντραμπάσο.

Έγχορδα χωρίς δοξάρι: άρπα.

Ξύλινα Πνευστά: φλάουτο, πίκολο, κλαρινέτο, μπάσο κλαρινέτο, όμποε, αγγλικό κόρνο (κορ ανγκλέ), φαγκότο, κόντρα φαγκότο.

Χάλκινα πνευστά: τρομπέτα, τρομπόνι, κόρνο, τούμπα.

Κρουστά: συμφωνικά τύμπανα, ντέφι, ταμπούρο, γκραν κάσα, μεταλλόφωνο, ξυλόφωνο, βιμπράφωνο, τρίγωνο, καμπάνες, πιάτα, γκονγκ, κουδουνάκια κ.ά.

Πληκτροφόρα: τσελέστα.

Η **ακουστική** μιας αίθουσας εξαρτάται από παράγοντες που αφορούν την ένταση, την ανάρτηση και την ομοιόμορφη κατανομή των ήχων μέσα στο χώρο. Ορισμένα υλικά (βαριά υφάσματα, πορώδη συνθετικά υλικά) «παγιδεύουν» τους ήχους. Αυτό λέγεται **ηχοαπορρόφηση**. Άλλα υλικά (ξύλινες ψευδοροφές, κατασκευές από συμπαγείς ηχοανακλαστικές επιφάνειες κτλ.) **ανακλούν** τους ήχους και τους κατευθύνουν προς τους ακροατές.

Διακρίνοντας τις λεπτές ηχοχρωματικές αποχρώσεις των οργάνων, οι μαθητές καλλιεργούνται **αισθητικά** και έρχονται σε επαφή με ακούσματα της «κλασικής» μουσικής, η οποία αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο της **ευρωπαϊκής μουσικής κληρονομιάς**.

Η άποψη του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Στεφανόπουλου ότι οι μουσικοί της Ο.Ν.Ε.Ε. ως «νέοι Πρεσβευτές της Ευρώπης αποτελούν την ενσωμάτωση τόσο του πλούτου και της ποικιλομορφίας που χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή κουλτούρα, αλλά επίσης και την ενότητα και το κοινό μας όραμα» μπορεί να γίνει αφορμή συζήτησης για την **«ευρωπαϊκή διάσταση»**.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Στη συγκεκριμένη ενότητα εφαρμόζεται η **άμεση διδασκαλία**. Ο εκπαιδευτικός χωρίζει την ύλη σε μέρη, τα οποία παρουσιάζει με λογική σειρά και σαφήνεια χρησιμοποιώντας πολλά ηχητικά παραδείγματα. Η εμπέδωση γίνεται με εργασίες κατευθυνόμενης άσκησης.
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να αναγνωρίζουν τον ήχο των οργάνων της Συμφωνικής Ορχήστρας και να μπορούν να τα κατατάξουν στις ομάδες που ανήκουν.
 - Να κατανοήσουν τους παράγοντες που διαμορφώνουν το ηχοχρώμα των μουσικών οργάνων.
 - Να προσεγγίσουν εμπειρικά τις έννοιες ηχοαπορρόφηση, ανάκλαση του ήχου και αντήχηση.
 - Να κατανοήσουν τη σημασία της συμμετοχής και της συνεργασίας για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού.
- **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός ρωτά τους μαθητές αν έχουν παρακολουθήσει μουσικές παραστάσεις, ρεσιτάλ και συναυλίες κλασικής μουσικής και τους προτρέπει να παρακολουθήσουν νοερά την πρόβα μιας Συμφωνικής Ορχήστρας, η οποία αποτελείται από νεαρούς μουσικούς.
- **Ανάπτυξη:** Παρακολουθώντας το κείμενο του Βιβλίου, οι μαθητές ακούν ηχητικά παραδείγματα των οργάνων της Συμφωνικής Ορχήστρας, τα οποία συνοδεύονται από ανάλογο εποπτικό υλικό. Για παιδαγωγικούς λόγους στο Βιβλίο Μαθητή παρουσιάζονται μόνο τα βασικά όργανα κάθε ομάδας. Ο έλεγχος της κατανόησης γίνεται με ασκήσεις στο Τετράδιο Εργασιών. Ορμώμενος από την εικόνα της αίθουσας συναυλιών του Μεγάλου Μουσικής, ο εκπαιδευτικός αναφέρεται και σε θέματα που αφορούν την ηχητική του χώρου.

Τέλος, επισημαίνει ότι η συμμετοχή σε ένα μουσικό σύνολο προϋποθέτει πειθαρχία, αλληλοσεβασμό και προσήλωση σ' έναν κοινό σκοπό και ότι οι αρχές αυτές είναι σημαντικές γενικότερα για τη λειτουργία της κοινωνίας. Όταν ολοκληρωθεί η διδακτική ενότητα, οι μαθητές μπορούν:

α) να ζωγραφίσουν τα όργανα ή να κατασκευάσουν ομοιώματά τους από χαρτόνι, πλαστελίνη, πηλό κτλ.,

β) να χωριστούν σε ομάδες οργάνων και να φτιάξουν ένα «κολάζ» που θα απεικονίζει τη σύνθεση μιας Συμφωνικής Ορχήστρας, χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά (χρωματιστά υφάσματα, μαρκαδόρους, χαρτιά διαφόρων χρωμάτων),

γ) να ετοιμάσουν ένα μουσικοκινητικό δρώμενο πάνω σε ένα έργο (π.χ. «Βαλς των Λουλουδιών» από το έργο «Καρυοθραύστης») όπου θα μιμούνται τις κινήσεις των μουσικών της ορχήστρας.

Για τη βιωματική εμπέδωση των όσων διδάχτηκαν καλό θα ήταν να προγραμματισθεί η παρακολούθηση μιας πρόβας ή συναυλίας της Συμφωνικής Ορχήστρας Νέων ή άλλης ορχήστρας (π.χ. από Μουσικό Γυμνάσιο).

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1.-2. Με τις ασκήσεις αυτές ελέγχεται αν οι μαθητές αναγνωρίζουν το ηχόχρωμα των οργάνων της ορχήστρας. Στην πρώτη άσκηση χρησιμοποιούνται τα παραδείγματα του μαθήματος με τυχαία σειρά, ενώ στη δεύτερη δίνεται νέο ηχητικό υλικό, ώστε να επεκταθεί και να εμπεδωθεί η γνώση.

3. Η τρίτη δραστηριότητα είναι ένα απλό πείραμα με το οποίο οι μαθητές παρατηρούν το φαινόμενο της ηχοαπορρόφησης. Μπορούν να αναζητηθούν και άλλα υλικά, τα οποία θα καταταγούν σε μια κλίμακα ανάλογα με το βαθμό **ηχοαπορρόφησης** ή ανάκλασης του ήχου.

4. Η δραστηριότητα αυτή προϋποθέτει αυτενέργεια, αλλά και συνεργασία και εισάγει τους μαθητές στη διαδικασία των μετρήσεων, της περιγραφικής στατιστικής και των εφαρμοσμένων μαθηματικών.

Ιστόγραμμα: Πάνω σε μια λευκή κόλλα χαρτί γράφονται δύο άξονες που σχηματίζουν ορθή γωνία. Στον οριζόντιο άξονα, ανά τακτά διαστήματα (2 εκ.), γράφονται τα αρχικά των χώρων (π.χ. Δ = διάδρομος, Αιθ. Ε' = αίθουσα Ε' τάξης, Γ.Δ. = γραφείο δασκάλων κτλ.) και στον κάθετο άξονα, ανά 2 εκ., αριθμητικές ενδείξεις οι οποίες αντιστοιχούν στη συχνότητα εμφάνισης του φαινομένου της αντήχησης (π.χ. 1 = Πολύ λίγο, 2 = Λίγο, 3 = Αρκετά κ.ο.κ.). Πάνω σε αυτό τον πίνακα οι μαθητές «απεικονίζουν» τα αποτελέσματα της έρευνάς τους, υψώνοντας παραλληλόγραμμα με ύψη αντίστοιχα προς τις συχνότητες που αντιπροσωπεύουν.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Οι μαθητές εκπονούν σχέδιο εργασίας (project) με θέμα «Η Συμφωνική Ορχήστρα». Χωρίζονται σε ομάδες και κάνουν βιβλιογραφική έρευνα, βρίσκουν φωτογραφίες και προγράμματα συναυλιών, συγκεντρώνουν ηχογραφημένα παραδείγματα οργάνων, παίρνουν συνέντευξη από ένα μουσικό ορχήστρας κτλ. Αφού συγκεντρωθεί και οργανωθεί το υλικό, οργανώνεται έκθεση – εκδήλωση, και μια μικρή συναυλία στην τάξη ή στο χώρο εκδηλώσεων του σχολείου.

2) Μαθητές από το σχολείο ή από γυμνάσιο ή λύκειο της περιοχής που μαθαίνουν κάποιο όργανο ορχήστρας καλούνται στην τάξη και το παρουσιάζουν. Μπορούν επίσης να προσκληθούν στο σχολείο και μαθητές από Μουσικά Γυμνάσια και να οργανωθεί μια μικρή συναυλία για όλους τους μαθητές του σχολείου.

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση θα διαπιστωθεί αν οι μαθητές:

α) αντιλαμβάνονται τους παράγοντες που επηρεάζουν την παραγωγή, την ενίσχυση και τη διάδοση του ήχου των μουσικών οργάνων,

β) μπορούν να αναγνωρίζουν, να συγκρίνουν και να ταξινομούν τα όργανα της Συμφωνικής Ορχήστρας σε ομάδες,

γ) μπορούν να εκτιμήσουν την αξία της συνεργασίας και της συλλογικής προσπάθειας.

Οι στόχοι α) και β) αφορούν το γνωστικό τομέα και η επίτευξή τους θα ελεγχθεί με ασκήσεις και δραστηριότητες του Βιβλίου και του Τετραδίου. Μπορεί, όμως, ο εκπαιδευτικός να τις

τροποποιήσει ή να χρησιμοποιήσει κι άλλες ασκήσεις ή πειραματικές εφαρμογές, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες των μαθητών και τη δομή της τάξης.

Ο έλεγχος για την επίτευξη του στόχου γ) θα γίνει με παρατήρηση του ενδιαφέροντος και του τρόπου συμμετοχής των μαθητών στις προτεινόμενες δραστηριότητες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Έγχορδα με δοξάρι. Τα έγχορδα με δοξάρι καλύπτουν περίπου τα 2/3 του συνόλου των οργάνων της Συμφωνικής Ορχήστρας. **Βιολί:** το μικρότερο όργανο της ομάδας. Το ηχείο του έχει σχήμα 8. Έχει λεπτό βραχίονα και τέσσερις χορδές. Η ευελιξία και η εκφραστική του δυνατότητα είναι μεγάλη. **Βιόλα:** είναι λίγο μεγαλύτερη από το βιολί και ο ήχος της είναι κάπως πιο βαθύς από του βιολιού. **Βιολοντσέλο:** Στηρίζεται στο έδαφος γιατί έχει πολύ μεγαλύτερο ηχείο, μακρύτερες και παχύτερες χορδές και βαθύτερο ήχο από τη βιόλα. **Κοντραμπάσο:** έχει ύψος σχεδόν δύο μέτρα και είναι λιγότερο ευέλικτο από τα υπόλοιπα όργανα με πολύ βαθύ ήχο.

Έγχορδα χωρίς δοξάρι. Άρπα: μεγάλο όργανο τριγωνικού σχήματος που στηρίζεται στο έδαφος. Έχει πολλές χορδές που παίζονται με τα δάχτυλα και πεντάλ στα πόδια.

Ξύλινα πνευστά. Φλάουτο: λεπτός κυλινδρικός σωλήνας από μέταλλο με τρύπες που ανοιγοκλείνουν με ειδικά κλειδιά. Πολύ ευέλικτο όργανο με μεγάλη δυνατότητα έκφρασης. Ο ήχος του είναι ζεστός και απαλός στις χαμηλές νότες, ενώ στις ψηλές είναι λαμπερός και διαπεραστικός. Το φλάουτο, παλιά, κατασκευαζόταν από ξύλο, γι αυτό κατατάσσεται στα ξύλινα πνευστά. **Πίκολο** (που στα ιταλικά σημαίνει μικρό), είναι ένα μικρό φλάουτο με πολύ λεπτό και οξύ ήχο. **Κλαρινέτο:** ξύλινος σωλήνας με κωνική κατάληξη. Στην απόληξη που καταλήγει στο στόμα, ο μουσικός τοποθετεί ένα λεπτό γλωσσίδι από καλάμι, το οποίο πάλλεται όταν φυσάει. Ο ήχος του, γλυκός και βελούδινος στις χαμηλές και μεσαίες νότες, γίνεται διαπεραστικός και λαμπερός στις ψηλές. Μπορεί να παίζει πολύ γρήγορα περάσματα και μελωδίες. **Μπάσο Κλαρινέτο:** παίζει 8 νότες πιο χαμηλά από το κλαρινέτο και μοιάζει «οπτικά» με το σαξόφωνο. **Όμποε:** μοιάζει με το κλαρινέτο. Στην κορυφή του ο μουσικός στερεώνει ένα διπλό καλαμένιο γλωσσίδι, μέσα από το οποίο φυσάει τον αέρα. Ο ήχος του είναι χαρακτηριστικά «ένρinos» και κάπως μελαγχολικός στις αργές μελωδίες. **Αγγλικό κόρνο (κορ ανγκλέ):** ένα όμπωε λίγο μεγαλύτερο που η έκτασή του αρχίζει πέντε νότες πιο χαμηλά. **Φαγκότο:** το πιο μεγάλο ξύλινο πνευστό με βαθύ, ένρino και κάπως «θαμπό» ήχο. Αποτελείται από δύο φαρδείς ξύλινους σωλήνες που ενώνονται με ένα μικρότερο σωλήνα σε σχήμα U. Καταλήγει σε ένα μεταλλικό σωληνάκι, στην άκρη του οποίου είναι στερεωμένο ένα διπλό καλαμένιο γλωσσίδι. Επειδή είναι αρκετά ογκώδες, ο μουσικός το κρεμάει από το λαιμό του και το στηρίζει στο έδαφος. Το **Κόντρα-Φαγκότο** είναι ακόμη μεγαλύτερο κι έχει πιο βαθύ ήχο.

Χάλκινα πνευστά. Τρομπέτα: αναδιπλωμένος μεταλλικός σωλήνας. Στη μια άκρη καταλήγει σε ένα μικρό στρογγυλό επιστόμιο και στην άλλη σε χωνί. Πάνω στο σωλήνα οι τρύπες που ανοιγοκλείνουν με ειδικά έμβολα, τις βαλβίδες, βοηθούν να αυξομειώνεται το μήκος του ώστε να παράγονται διάφοροι μουσικοί φθόγγοι. Έχει ήχο δυνατό, λαμπερό και διαπεραστικό. **Τρομπόνι:** αποτελείται από δύο μεγάλους λυγισμένους σωλήνες, οι οποίοι γλιστρούν ο ένας μέσα στον άλλο. Έχει δυνατό, εντυπωσιακό και επιβλητικό ήχο. **Κόρνο:** εξέλιξη του «κυνηγετικού κέρατος». Ο αναδιπλωμένος σωλήνας του καταλήγει σε ένα μεγάλο χωνί. Έχει επιστόμιο όπως η τρομπέτα και ηχεί γλυκά και κάπως απόμακρα. **Τούμπα:** αρκετά μεγαλύτερη από το κόρνο και λιγότερο στρογγυλή. Καταλήγει σε ένα μεγάλο χωνί κι έχει τον βαθύτερο ήχο από όλα τα χάλκινα πνευστά. Είναι αρκετά δυσκίνητο όργανο με κάπως μουντό ήχο.

Κρουστά. Όργανα ρυθμικής, κυρίως, συνοδείας. Ορισμένα όμως, (ξυλόφωνο, μεταλλόφωνο, βιμπράφωνο, καμπάνες) μπορούν να παράγουν ολόκληρες μελωδικές φράσεις. **Συμφωνικά Τύμπανα:** αποτελούνται από μεγάλα χάλκινα ημισφαιρικά ηχεία που έχουν επάνω τους τεντωμένες μεμβράνες από φυσικό ή συνθετικό δέρ-

μα. Οι μεμβράνες αυτές, με αυξομείωση της τάσης τους που γίνεται με πεντάλ, μπορούν να παράγουν ήχους διαφορετικού τονικού ύψους. Ο ήχος των τύμπανων είναι επιβλητικός και βαθύς. Παίζονται με ειδικά ξύλινα ραβδιά, τις μπαγκέτες ή «επικρουστήρες». **Το μικρό ταμπούρο:** προέρχεται από τη στρατιωτική μπάντα και έχει δύο μεμβράνες. Η πάνω μεμβράνη χτυπιέται με μπαγκέτες, η κάτω έχει μεταλλικές χορδές που συντονίζονται «συμπαθητικά». **Η γκρανκάσα** είναι ένα τεράστιο ταμπούρο. Ο ήχος της είναι πολύ βαθύς και εντυπωσιακός. Στα κρουστά της ορχήστρας ανήκει και το **τρίγωνο, το ντέφι, τα κύμβαλα ή πιάτα** (μεταλλικοί δίσκοι), **το γκονγκ** (πολύ μεγάλος μεταλλικός δίσκος), **το ξυλόφωνο, το μεταλλόφωνο** και οι **καμπάνες** (σειρά από μεταλλικούς σωλήνες διαφόρων μεγεθών που κρέμονται από ειδική βάση). Το ξυλόφωνο, το μεταλλόφωνο, το βιμπράφωνο και οι καμπάνες παίζονται με ειδικές μπαγκέτες και παράγουν νότες με συγκεκριμένο τονικό ύψος.

Πληκτροφόρα. Τσελέστα: πληκτροφόρο σε μέγεθος μικρού όρθιου πιάνου με σφουράκια που χτυπούν μεταλλικές ράβδους.

11. ΤΟΝΙΚΟ ΥΨΟΣ: Νότες... «στοιχηθείτε!»

Κάθε μουσικός ήχος χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένη **οξύτητα**. Το πόσο οξύς ή βαρύς είναι, εξαρτάται από το **τονικό ύψος**. Αν ακούσουμε διαδοχικά όλους τους μουσικούς φθόγγους που μπορούμε να παράγουμε, θα έχουμε την εντύπωση μιας συνεχόμενης «σειράς» από μουσικούς ήχους, οι οποίοι απέχουν ελάχιστα μεταξύ τους.

Η ηχητική απόσταση μεταξύ δύο φθόγγων ονομάζεται **διάστημα**. Αν τοποθετηθούν οι φθόγγοι σε σειρές, με βάση την οξύτητά τους, σχηματίζουν **σκάλες (κλίμακες)**. Η κίνηση σε διαδοχικούς φθόγγους ονομάζεται βήμα και η κίνηση σε απομακρυσμένους πήδημα.

Τα μουσικά συστήματα που δημιουργήθηκαν από διάφορους πολιτισμούς (ευρωπαϊκό, κινεζικό, ινδικό, αραβικό, διαφόρων περιοχών της Αφρικής κτλ), παρουσιάζουν αρκετές διαφοροποιήσεις ως προς τη φιλοσοφία και τα κριτήρια με τα οποία επιλέγουν και ταξινομούν τους μουσικούς φθόγγους (στο ινδικό μουσικό σύστημα, για παράδειγμα, οι θέσεις των φθόγγων δεν αντιστοιχούν σε απόλυτα τονικά ύψη, πράγμα που για το ευρωπαϊκό θεωρείται λάθος). Στο ευρωπαϊκό μουσικό σύστημα η μικρότερη αποδεκτή ηχητική απόσταση μεταξύ διαδοχικών φθόγγων είναι το **ημιτόνιο** (με βάση το οποίο ορίζονται και τα πολλαπλάσιά του ο **τόνος** και το **τριημιτόνιο**) ενώ στην ινδική, στην αραβική και στην ελληνική μουσική χρησιμοποιούνται και διαστήματα μικρότερα από το ημιτόνιο (**τέταρτα του τόνου, μικροδιαστήματα**).

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Για το συγκεκριμένο μάθημα προτείνεται η μέθοδος της **κατευθυνόμενης διερεύνησης**. Ο εκπαιδευτικός εισάγει τις βασικές έννοιες και στη συνέχεια οι μαθητές, αφού πειραματισθούν με ποικίλους ηχητικούς συνδυασμούς μαθαίνουν **ν' αναγνωρίζουν βιωματικά** τους διαφορετικούς τρόπους διαδοχής των μουσικών φθόγγων. Ο εκπαιδευτικός φροντίζει να συμμετέχουν – κατά το δυνατόν – όλοι οι μαθητές στους αυτοσχεδιασμούς και στις ασκήσεις εμπέδωσης.
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να κατανοήσουν τις έννοιες «μικρή» και «μεγάλη» ηχητική απόσταση.
 - Να αναγνωρίζουν ακουστικά τη μείζονα και την ελάσσονα κλίμακα.

• **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός αναφέρει ότι το μουσικό διάστημα, δηλαδή η ηχητική απόσταση δύο φθόγγων, είναι η «πρώτη ύλη» του μουσικού, όπως η γραμμή είναι η πρώτη ύλη για το ζωγράφο - σχεδιαστή (**προοργανωτής αναλογίας**). Στη συνέχεια, προτρέπει τους μαθητές να αποδώσουν «μουσικά», στο μεταλλόφωνο ή στο ξυλόφωνο, τις γραφικές παραστάσεις που βλέπουν στο Βιβλίο τους και να «παίξουν» με τα μουσικά διαστήματα, όπως θα έκανε ένας ζωγράφος με τα σημεία και τις γραμμές. Πειραματίζονται ακόμη με την τεχνική *glissando* παίζοντας στα ίδια όργανα ή χρησιμοποιώντας τη φωνή τους.

• **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές εργάζονται σε δυάδες (ο ένας σχεδιάζει μια αφηρημένη γραμμική σύνθεση κι ο άλλος παράγει αντίστοιχα «ηχητικά σχήματα» στο μεταλλόφωνο). Μετά αλλάζουν ρόλους. Επιλέγονται τυχαία δύο ζευγάρια, εκτελούν τον αυτοσχεδιασμό τους και η υπόλοιπη τάξη κρίνει αν απέδωσαν με επιτυχία το σχέδιο, συνδυάζοντας νότες που βρίσκονται δίπλα - δίπλα, νότες που απέχουν και ακόμη νότες που αποδίδονται με *glissandi*.

Στη συνέχεια, ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να μιμηθούν με τη φωνή τους «μια τσίχλα που έχει κολλήσει στα δάχτυλα» ή το σχήμα μιας σπείρας, ξεκινώντας άλλοτε από το κέντρο και άλλοτε από την περιφέρεια (εκτός από το τονικό ύψος, οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν και την αυξομείωση της έντασης της φωνής, το ηχόχρωμα ή την ταχύτητα) και αναφέρεται στην «πλαστικότητα» της φωνής, η οποία μπορεί να αποδίδει ακόμα και πολύ μικρές ηχητικές αποστάσεις που δεν μπορούν να αποδοθούν στο μεταλλόφωνο.

Ο εκπαιδευτικός εισάγει τις έννοιες **ημιτόνιο** και **τόνος, μείζων σκάλα, φυσική ελάσσων σκάλα** και **αρμονική ελάσσων σκάλα** και προτρέπει τους μαθητές να πειραματιστούν ατομικά σε μεταλλόφωνα ή ξυλόφωνα με συνδυασμούς φθόγγων στο μείζονα ή στον ελάσσονα τρόπο. Για να εδραιωθεί ακουστικά η αίσθηση της τονικότητας τους συμβουλεύει να αρχίζουν και να τελειώνουν με την ίδια νότα (NTO – NTO: μείζων, ΛΑ – ΛΑ: ελάσσων). Εισάγει, έτσι, βιωματικά την έννοια της τονικότητας. Μπορεί, επίσης, να χαρακτηρίσει και την οκτάβα ως απόσταση ανάμεσα σε δύο νότες με το ίδιο άκουσμα, αλλά με διαφορετικό τονικό ύψος.

Αφού ολοκληρωθούν οι αυτοσχεδιασμοί, οι μαθητές μπορούν να απαγγείλουν τραγουδιστά τη μείζονα και την ελάσσονα σκάλα.

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΗ: Ο εκπαιδευτικός δεν πρέπει να επιμένει στο θεωρητικό σκέλος (τύπους διαστημάτων και τρόπους διαδοχής τους σε διάφορους τύπους σκάλας). Οι έννοιες και οι σχέσεις θα πρέπει να διδαχθούν βιωματικά, δηλαδή οι μαθητές να τις «ανακαλύψουν» εμπειρικά μέσα από δικούς τους αυτοσχεδιασμούς.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. «**Ζωγραφιστές μελωδίες**»: Η άσκηση καλλιεργεί την ικανότητα συγκέντρωσης και κριτικής ακρόασης. Οι μαθητές ακούν μια μουσική σύνθεση και καταγράφουν με δικά τους σύμβολα τον τρόπο που κινείται η μελωδία (π.χ. βηματική κίνηση στην αρχή και οκτάβες προς το τέλος), καθώς και άλλα χαρακτηριστικά σχήματα που μπορούν να διακρίνουν.

2. «**Ξαν τον Πυθαγόρα**»: Εδώ προτείνεται μια απλή κατασκευή, το **μονόχορδο**, με την οποία οι μαθητές μπορούν να «επαναλάβουν» το πείραμα του Πυθαγόρα και να διαπιστώσουν τις μαθηματικές σχέσεις που διέπουν τα διαστήματα της σκάλας (το 1/2 της χορδής μας δίνει την *όγδοη*, τα 3/4 την *τέταρτη* και τα 2/3 την *πέμπτη*).

3. «**Μια ιστορία από τον παππού Πλάτωνα**»: Η άσκηση είναι επέκταση της προηγούμενης. Προτείνεται η δραματοποίηση ενός αποσπάσματος από το **Ζ' βιβλίο** της **Πολιτείας** του Πλά-

των. Οι μαθητές, χρησιμοποιώντας το μονόχορδο, μπορούν ν' ασκηθούν στην ακρόαση διαστημάτων και μικροδιαστημάτων μεταξύ των μουσικών φθόγγων.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Οι μαθητές ακούν το τραγούδι «*Η βαρκούλα*» του **Βόλφγκανγκ Αμαντέους Μότσαρτ** και μιμούνται με το χέρι τους την κίνηση της μελωδίας. Στη συνέχεια, ακούν ένα απόσπασμα **ινδικής μουσικής** κι επαναλαμβάνουν την ίδια διαδικασία. Συγκρίνουν τον τρόπο που κινούνται οι μελωδίες και διαπιστώνουν ότι, στην πρώτη περίπτωση υπάρχουν σταθερές νότες στις οποίες «πατάει» η φωνή, ενώ στη δεύτερη, η φωνή μοιάζει να «γλιστράει» από τη μια νότα στην άλλη. Η ακρόαση δίνει αφορμή για συζήτηση σχετικά με το πώς κάθε λαός επιλέγει και χρησιμοποιεί τα συστατικά της μουσικής του (νότες, διαστήματα, σκάλες κτλ.).

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση διαπιστώνεται αν οι μαθητές:

α) κατανοούν τις έννοιες *διαδοχή, μικρή και μεγάλη απόσταση* των μουσικών ήχων και αν μπορούν να τις διακρίνουν ακουστικά,

β) αναγνωρίζουν ακουστικά τη μείζονα και την ελάσσονα κλίμακα,

γ) είναι σε θέση να αξιοποιήσουν δημιουργικά όσα έμαθαν σε αυτοσχεδιασμούς και σε απλές, μικρές συνθέσεις.

Οι δραστηριότητες του Βιβλίου και του Τετραδίου Εργασιών, έχουν σχεδιαστεί έτσι, ώστε να μπορούν οι ίδιοι οι μαθητές να αξιολογούν την προσπάθεια των άλλων και να αυτο - αξιολογούνται. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τις συμπληρώσει και με άλλες ασκήσεις ή πειραματικές εφαρμογές, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες των μαθητών και τη δομή της τάξης.

12. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ 1: Να τα πούμε;

Η παραδοσιακή μουσική κάθε λαού επιτελεί κοινωνικές λειτουργίες, οι οποίες καθορίζονται από το ειδικότερο πολιτισμικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται.

Η ελληνική παραδοσιακή μουσική συνδέεται με τις κοινωνικές εκδηλώσεις των ανθρώπων (π.χ. γάμος, πανηγύρι, εργασία, κηδεία, κ.ά.). Ιδιαίτερη είναι η σύνδεσή της με τη μουσική της Ορθόδοξης Εκκλησίας (π.χ. άτομα που τραγουδούν δημοτική μουσική μπορεί να ψέλνουν και στην εκκλησία) καθώς και με έθιμα που σχετίζονται με θρησκευτικές εορτές κατά τη διάρκεια του έτους. Πολλά από τα έθιμα αυτά, καθώς και τα τραγούδια που τα συνοδεύουν, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς έχουν *παιδοκεντρικό χαρακτήρα* (π.χ. παιδικόι αγερμοί).

Οι μαθητές, στην ενότητα «**Η ελληνική μουσική στον κύκλο του χρόνου 1**» μαθαίνουν χαρακτηριστικά βυζαντινά μέλη και τραγούδια της δημοτικής μας μουσικής που το περιεχόμενό τους είναι οργανικά δεμένο με εορτές και έθιμα στον κύκλο του ημερολογιακού έτους (Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Θεοφάνια).

Τα τραγούδια αυτά έχουν γενικότερα απλές μελωδίες και ρυθμούς, μπορούν να τραγουδηθούν με άνεση από τα παιδιά, να αποδοθούν με μελωδικά όργανα (π.χ. φλογέρα, γκλόκενσπηλ – μεταλλόφωνο, κ.ά.) ή να συνοδευτούν με ρυθμικά όργανα (ντέφι, ταμπουρίνο, τουμπιλέκι, κ.ά.). Αυτό τα κάνει παιδαγωγικά και λειτουργικά κατάλληλα για το ηλικιακό επίπεδο των μαθητών του δημοτικού σχολείου. Ακόμη – μαζί με τα βυζαντινά μέλη – μπορούν να αποτελέσουν μέρος του ρεπερτορίου για τη συμμετοχή μίας σχολικής τάξης ή μίας ομάδας της, σε αντίστοιχη σχολική γιορτή.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία της διδασκαλίας:** Μέσα από διαδικασίες **άμεσης διδασκαλίας** (ακρόαση, εκμάθηση, εκτέλεση) οι μαθητές προσεγγίζουν το βυζαντινό ύμνο και τα δημοτικά τραγούδια (βλέπε Ανθολόγιο Τραγουδιών στο Βιβλίο Μαθητή) που περιλαμβάνονται στο μάθημα. Ο εκπαιδευτικός με κατάλληλες υποδείξεις και με υποδειγματικές εκτελέσεις φροντίζει για την ορθή απόδοση και εκτέλεσή τους. Αφού ολοκληρωθεί η εκμάθηση, οι μαθητές αφομοιώνουν γνώσεις και πληροφορίες που αφορούν το κοινωνικό, ηθικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό πλαίσιο.

- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να μάθουν αντιπροσωπευτικούς ύμνους της Βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής και τραγούδια της ελληνικής δημοτικής μουσικής για την περίοδο του Δωδεκαήμερου.

- Να κρατήσουν «ίσο» κατά την εκτέλεση Βυζαντινού ύμνου της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

- Να έρθουν σε επαφή με την Ορθόδοξη θρησκευτική παράδοση και το λαϊκό μας πολιτισμό και να καλλιεργήσουν το αίσθημα κοινής εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας.

- **Αφόρμηση:** Οι μαθητές διαβάζουν το μάθημα του Βιβλίου τους και παρατηρούν τις σχετικές εικόνες που αφορούν θρησκευτικά γεγονότα κι έθιμα αγερμών του Δωδεκαήμερου. Συζητούν γύρω απ' αυτά και περιγράφουν τις προσωπικές τους εμπειρίες. Στο τέλος του κειμένου εστιάζουν την προσοχή τους στις εικόνες μουσικών οργάνων που συνοδεύουν παραδοσιακά τους παιδικούς αγερμούς.

- **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές ακούν και μαθαίνουν να τραγουδούν:

α) Το Απολυτίκιο των Χριστουγέννων.

- Ο εκπαιδευτικός αποδίδει φωνητικά τον ύμνο, φράση – φράση, δείχνοντας τη μελωδική κίνηση της φωνής με χειρονομικές κινήσεις. Οι μαθητές επαναλαμβάνουν κάθε φράση μιμητικά. Ο εκπαιδευτικός επαναλαμβάνει την εκτέλεση «δύσκολων» σημείων κι ελέγχει: την ακρίβεια του ύψους, την ορθότητα ρυθμικής απόδοσης των στίχων, κ.ά. στην ερμηνεία των μαθητών

- Αφού ολοκληρωθεί η εκμάθηση του ύμνου, οι μαθητές σε μια δεύτερη ακρόασή του, κρατούν τον **ισοκράτη**. Έπειτα χωρίζονται σε δύο **ημιχόρια**: το ένα ψάλλει τη μελωδία και το άλλο κρατά τον **ισοκράτη**. Στη συνέχεια αλλάζουν ρόλους.

- Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ρωτήσει τους μαθητές σε ποιο είδος μουσικής ανήκει ο ύμνος και να αναφέρει επιγραμματικά τα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες της **Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής**, δηλαδή της μουσικής της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας. Ονομάζεται βυζαντινή γιατί αναπτύχθηκε στα βυζαντινά χρόνια. Αποτελεί γραπτή δημιουργία επώνυμου υμνογράφου, είναι μονοφωνική και καθαρά φωνητική (δε χρησιμοποιεί μουσικά όργανα). Κύριο χαρακτηριστικό της είναι ο **ισοκράτης**, δηλαδή μια σταθερή νότα που συνοδεύει τη μελωδία σ' όλη τη διάρκειά της.

- Νεοελληνική απόδοση του Απολυτίκιου των Χριστουγέννων:

Η γέννησή σου Χριστέ και Θεέ μας φανέρωσε το φως της γνώσης στον κόσμο.

Τη στιγμή που γεννήθηκες, αυτοί που λάτρευαν τα άστρα πήραν το μήνυμα από ένα αστέρι να προσκυνούν εσένα, τον ήλιο της Δικαιοσύνης και να αναγνωρίζουν ότι εσύ είσαι το φως του Θεού. Κύριε ας είσαι δοξασμένος.

β) Κάλαντα Χριστουγέννων (Βυζαντινά Κοτυώρων Πόντου), Πρωτοχρονιάς (Ζακύνθου) και Φώτων (Φούρνων Ικαρίας).

• Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ρωτήσει τους μαθητές σε ποιο είδος μουσικής κατατάσσονται τα κάλαντα και να αναφέρει επιγραμματικά ότι ανήκουν στην παραδοσιακή ή δημοτική ελληνική μουσική και αποτελούν ανώνυμη δημιουργία που παραδίδεται προφορικά, «από στόμα σε στόμα».

• Εξηγεί ότι ένα δημοτικό τραγούδι δημιουργείται αρχικά από ένα άτομο προικισμένο με ευαισθησία και εκφραστική ικανότητα, του οποίου αγνοούμε την ταυτότητα. Το έργο παραδίδεται **προφορικά** και υφίσταται επεξεργασία από τα **μέλη της κοινότητας** που το μεταβάλλουν και το διαμορφώνουν σύμφωνα με τις εμπειρίες και το γούστο τους.

• Επισημαίνει ότι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της μουσικής και των τραγουδιών κάθε περιοχής του ελλαδικού χώρου (πολιτισμική πολυμορφία) οφείλεται ακριβώς στον τρόπο με τον οποίο δημιουργείται η δημοτική μουσική.

• Ζητά από τους μαθητές να περιγράψουν τις διαφορές ανάμεσα στα κάλαντα που έμαθαν και να εντοπίσουν στο χάρτη της τάξης τον τόπο προέλευσής τους.

• Μπορεί, επίσης, να αναφέρει ότι τραγούδια και σκοποί «ταξιδεύουν» από περιοχή σε περιοχή, δέχονται τις επιδράσεις κάθε τόπου και διαμορφώνονται ανάλογα (*Παραλλαγές σκοπών και τραγουδιών*).

• Όσον αφορά τα Βυζαντινά Κάλαντα, ο εκπαιδευτικός μπορεί να ρωτήσει τους μαθητές τι παρατηρούν στην αρχή κάθε στίχου [**Αλφαβητική ακροστιχίδα**].

• Γενικότερα στα Κάλαντα Πρωτοχρονιάς, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο Άγιος Βασίλης είναι ο **Μέγας Βασίλειος** της Εκκλησίας μας κι όχι ο Santa Clauss ή Pere Noel με την κόκκινη στολή και το έλκηθρο. Η μνήμη του εορτάζεται την πρώτη μέρα του χρόνου, καθώς η ημέρα θανάτου του ήταν η 1^η Ιανουαρίου του 379 μ. Χ. Η ασκητική μορφή του Αγίου, που παρουσιάζεται στα κάλαντα ως σοφός δάσκαλος ή γεωργός, διαφέρει σημαντικά από την εικόνα του Santa Clauss που γνωρίζουν σήμερα τα παιδιά. Η ζωή του ήταν αφοσιωμένη στο έργο της φιλανθρωπίας: αυτό ήταν άλλωστε το δώρο που πρόσφερε στους ανθρώπους. Ο «διφορούμενος» στίχος στα πανελλήνια κάλαντα, «**Άγιος Βασίλης έρχεται και δεν μας καταδέχεται**», προέρχεται από κάλαντα στα οποία ο άγιος πορεύεται, ερχόμενος από την Καισαρεία, κρατώντας χειρόγραφο («χαρτί»), πένα και καλαμάρι. Τον καλούν σε γλέντι, να φάει, να πει και να τραγουδήσει, αλλά εκείνος απαντά πως δεν ξέρει τραγούδια, παρά μόνο γράμματα...

• Ιδιαίτερα σημαντικό είναι οι μαθητές να μάθουν **τα κάλαντα του τόπου** όπου **διαμένουν**, ώστε να ενισχυθούν οι δεσμοί με τον τόπο τους και με τη συλλογική κοινότητα, αλλά και να διατηρηθεί και να επιβιώσει η μουσική και πολιτισμική παράδοση κάθε περιοχής.

• **Τετράδιο Εργασιών: 1.** • Οι μαθητές παρατηρούν τον πίνακα ζωγραφικής του **Νικηφόρου Λύτρα** με τίτλο «**Κάλαντα**», όπου εικονίζονται δύο παιδιά που παίζουν **σουραύλι** (ή **φλογέρα**) και **τουμπί**. Εντοπίζουν διαφορές στον τρόπο που επιβιώνει ή αναβιώνει στην εποχή μας το έθιμο των αγερμών σε σχέση με το **παρελθόν**. [π.χ. Τα κάλαντα παλαιότερα λέγονταν το βράδυ της παραμονής κάθε εορτής (στον πίνακα εικονίζεται το φεγγάρι). Οι άνθρωποι γνωρίζονταν μεταξύ τους κι έτσι ήξεραν και τα παιδιά που τους χτυπούσαν κάθε φορά την πόρτα. Τα παιδιά τραγουδούσαν τα κάλαντα ολόκληρα κι όχι μόνο τους πρώτους στίχους, όπως γίνεται σήμερα (έτσι εξηγείται και η ανάγνωσή τους από χαρτί στον πίνακα του Λύτρα). Το φιλοδώρημά τους περιλάμβανε γλυκά ή καρπούς, κι όχι αποκλειστικά χρήματα, καθώς η αγροτική οικονομία μέχρι και τις αρχές του 20ού αιώνα, είχε κυρίως ανταλλακτικό χαρακτήρα.]

- Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να αναζητήσουν τις αιτίες στις οποίες οφείλονται οι διαφοροποιήσεις αυτές (διαφορετικός τρόπος κοινωνικής οργάνωσης κι επικοινωνίας, συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ανθρώπων στις πόλεις, κτλ.) κι εκείνοι εκφράζουν τις απόψεις τους γύρω από το σκοπό και το όφελος που έχουν οι άνθρωποι από τα κάλαντα.

- Ο εκπαιδευτικός αναφέρεται στη συνήθεια των **αγερμών** μέσα στο χρόνο, ξεκινώντας από την ελληνική αρχαιότητα και το έθιμο της **Ειρεσιώνης**.

2. Οι μαθητές παρατηρούν τρεις εικόνες μεταμφιεσμένων του Δωδεκαημέρου (από αριστερά προς τα δεξιά):

α) «**Ντιβιτζήδες**», Νέο Μοναστήρι Δομοκού, β) «**Γκαμήλα**», Νέο Μοναστήρι Δομοκού, γ) «**Αράπηδες**», Μοναστήρι Δράμας. Στην εικόνα α) ο χορός των μεταμφιεσμένων συνοδεύεται από τον ήχο της **γκάιντας**, ενώ στις εικόνες β) και γ) οι κινήσεις των μεταμφιεσμένων συνοδεύονται από τον ήχο των **κουδουνιών** που φορούν. Τα κουδούνια στις μεταμφιέσεις αυτές έχουν δύο ιδιότητες: από τη μια λειτουργούν *αποτρεπτικά* (*διώχνουν το «κακό»*) κι από την άλλη λειτουργούν ως **ρυθμικά μουσικά όργανα**.

Στο δρώμενο της «**Γκαμήλας**», οι «**Ντιβιτζήδες**» (*καμηλιέρηδες*), καθώς και μέλη της κοινότητας, χορεύουν μαζί με την «**Γκαμήλα**», την Πρωτοχρονιά. Η «**Γκαμήλα**» είναι ένας μεταμφιεσμένος που κρατά γύρω από το σώμα του μια ξύλινη κατασκευή με σώμα και κεφάλι που του αφήνει τα πόδια ελεύθερα. Στην κατασκευή αυτή κρεμούν μεγάλα κουδούνια. Το έθιμο της Γκαμήλας συναντάμε και στην εποχή του Βυζαντίου.

Στο έθιμο των «**Αράπηδων**» – εθιμικό δρώμενο της ημέρας των Θεοφανίων – πρωταγωνιστούν οι «**Αράπηδες**» που φορούν μαύρες κάπες και υψικόρυφες προσωπίδες. Στη μέση κρεμούν τρία μεγάλα κουδούνια και κρατούν μακρύ ξύλινο σπαθί. Άλλοι μεταμφιεσμένοι είναι οι «**Γκίλιγκες**» (άντρες ντυμένοι με γυναικείες παραδοσιακές φορεσιές), οι «**Παππούδες**» με παλιά γιορτινή φορεσιά, οι «**Εύζωνοι**» με τη στολή τσολιά. Οι μεταμφιεσμένοι του εθίμου γυρίζουν τα σπίτια με λύρες και νταϊρέδες για να ευχηθούν τα «**χρόνια πολλά**». Το έθιμο περιλαμβάνει και συμβολικό δρώμενο με μιμητικό όργανο και εικονική σπορά.

- **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Οι μαθητές ακούν το έβδομο κομμάτι (***Poco Allegro***, **Τεύχος Ι**) από τα «**44 Παιδικά Κομμάτια πάνω σε ελληνικούς σκοπούς**» για πιάνο, του συνθέτη **Γιάννη Κωνσταντινίδη**. Η σύνθεση βασίζεται στη μελωδία από τα **Κάλαντα Χριστουγέννων**. Πρόκειται για μια διαφορετική προσέγγιση της γνωστής μελωδίας μέσα από το ιδίωμα της ευρωπαϊκής δυτικής μουσικής, με ειδικότερες αναφορές και επιρροές από τους συνθέτες του γαλλικού ιμπρεσιονισμού (π.χ. Ντεμπισί, Ραβέλ, κ.ά.)

- **Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση στη συγκεκριμένη ενότητα θα εστιαστεί:

α) στην ορθή φωνητική απόδοση και εκτέλεση των ασμάτων,

β) στην ικανότητα κριτικής σκέψης που αναπτύσσουν οι μαθητές και στον τρόπο που αξιοποιούν και συνδέουν τις γενικότερες πληροφορίες που παίρνουν με το αντικείμενο του μαθήματος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

«**Κάλαντα**» του **Νικηφόρου Λύτρα**: Ο πίνακας αυτός, που παρουσιάστηκε το 1873 στην παγκόσμια έκθεση της Βιέννης, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς απεικονίζει παιδιά να λένε κάλαντα στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα. Κατά το Μάνο Στεφανίδη: (τον πίνακα) «...διακρίνει έντονη συμβολιστική διάθεση. Η πρωτο-

ποριακή για την εποχή του σύνδεση ετερόκλητων μοτίβων κάπου στοχεύει. Ο μικρός μαύρος συμβολίζει την αγάπη και την ισότητα ανάμεσα σ' όλες τις φυλές της Γης. Το παιδί που κρυφοκοιτάζει εκπροσωπεί την καχυποψία και την αποξένωση, που δεν έχει λόγο ύπαρξης σε μια τόσο πανανθρώπινη γιορτή όπως είναι τα Χριστούγεννα. Η μάνα με το παιδί εκφράζει την πίστη στη ζωή και υπογραμμίζει την ιερότητα της μητρότητας...», «...Τα ρόδια που κρατά συμβολίζουν την ανακύκλωση της ζωής...». (Μάνος Στεφανίδης: «Η Γέννηση στην ελληνική ζωγραφική: τύπος και εικόνα» από το βιβλίο «2000 Ελληνικά Χριστούγεννα», εκδ. Καστανιώτη, 1999).

Αγερμός: εθιμική επίσκεψη, σε όλα τα σπίτια μιας κοινότητας, από μια ομάδα ατόμων που λένε συγκεκριμένα τραγούδια κι ευχές σε όλα τα μέλη της οικογένειας και ζητούν στο τέλος το φιλοδώρημά τους. Πολλοί αγερμοί περιλαμβάνουν και το στοιχείο της μεταμφίεσης προσώπων που συμμετέχουν σε πρωτογενή θεατρικά δρώμενα.

Κάλαντα: Τραγούδια αγερμού με θρησκευτικό περιεχόμενο που συνδέονται με ορισμένες θρησκευτικές εορτές (Κάλαντα Δωδεκαημέρου, Κάλαντα Λαζάρου, Κάλαντα Κυριακής των Βαΐων, κ.ά.).

Ειρειαίωση: Το έθιμο της Ειρειαίωσης πραγματοποιούνταν στην αρχαία Ελλάδα κατά τον εορτασμό των Πυαναεψίων ή των Θαργηλίων ή των Κατ' αγρούς Διονυσίων το μήνα Ποσειδαώνα (15 Δεκεμβρίου – 15 Ιανουαρίου). Παιδιά αμφιθαλή (που ζούσαν και οι δυο γονείς τους) γύριζαν στα σπίτια κρατώντας ένα κλαδί ελιάς ή δάφνης διακοσμημένο με καρπούς και τραγουδούσαν ένα αγερμικό τραγούδι, την Ειρειαίωση.

Παραδοσιακά μουσικά όργανα συνοδείας αγερμών:

• **Ζιλια:** Ο ήχος τους δεν έχει καθορισμένο τονικό ύψος. Μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο τα παιδιά συνόδευαν τα κάλαντα με ζιλια ή με ζιλια και τρίγωνο. Συχνά χρησιμοποιούσαν, αντί για ζιλια, καπάκια από μαγειρικά σκεύη ή στρογγυλά καπάκια τσίγκινων κουτιών.

• **Τρίγωνο:** Ο ήχος του δεν έχει καθορισμένο τονικό ύψος, έχει ωστόσο πολλούς υψηλούς, επιμέρους, διάφωνους αρμονικούς. Για το λόγο αυτό, όταν παίζεται μαζί με άλλα μελωδικά όργανα, δίνει την εντύπωση ότι έχει την ίδια τονικότητα με αυτά.

• **Μασιά:** Παίζεται ακόμη, μόνο από τα παιδιά, σε ορισμένες περιοχές της Θράκης. Έχει το σχήμα της απλής μασιάς (εργαλείο για το σκάλισμα της φωτιάς), με ζιλια στις απολήξεις των τοιμητδων.

• **Τουμπί:** Μικρό νταούλι που παίζεται κυρίως στα νησιά. Χτυπιέται με τα χέρια ή με δύο μικρά ξύλα – τα τουμπόξυλα – πάνω στη μία δερμάτινη επιφάνεια.

• **Ντέφι:** Συχνά ο κυλινδρικός του σκελετός έχει ζιλια. Κρατιέται συνήθως με το αριστερό χέρι και χτυπιέται με το δεξί ή κρατιέται με τα δύο χέρια και χτυπιέται με τα δάκτυλα. Με γρήγορη κίνηση τα ζιλια στο ντέφι δίνουν κουδουνιστό, μεταλλικό ήχο.

• **Τουμπανάς:** Απλό οικιακό σκεύος που λειτουργεί περιστασιακά και ως μουσικό όργανο. Είναι ένα μεγάλο κόσκινο με δέρμα (χωρίς τρύπες) στη μια βάση του. Παίζεται όπως ένα ντέφι χωρίς ζιλια.

• **Τουμπελέκι:** Ρυθμικό όργανο με σχήμα στάμνας χωρίς λαβή. Το σώμα του πάνω στο οποίο τεντώνεται το δέρμα κατασκευάζεται από πηλό (παλαιότερα) ή μέταλλο. Μικρά τουμπελέκια συνοδεύουν τα κάλαντα των παιδιών το Δωδεκαήμερο. Συχνά το τουμπελέκι φέρει περιμετρικά σφαιρικά κουδουνάκια.

• **Μονοσάμπουνο, τσαμπουνάκι:** Μικρές τσαμπούνες, με τις οποίες τα παιδιά αρχίζουν να μαθαίνουν την τέχνη του οργάνου. Η κατασκευή γίνεται από τα ίδια τα παιδιά. Στην Κύθνο τα παιδιά συνόδευαν το τσαμπουνάκι με μια σκούπα, την οποία χρησιμοποιούσαν ως ρυθμικό όργανο: μ' ένα ξύλινο πλήκτρο έτριβαν τη σκούπα, σύμφωνα με το ρυθμό της μουσικής, όπως ένας λαουτιέρης τριβει τις χορδές του λαούτου.

(Πληροφορίες από το βιβλίο του Φ. Ανωγειαννάκη «**Ελληνικά Λαϊκά Μουσικά Όργανα**», Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1976)

13. ΑΡΜΟΝΙΑ – ΣΥΝΗΧΗΣΗ: «Συνήχηση»... παρακαλώ!

Το ανθρώπινο αυτί, εκτός από διαδοχές μουσικών φθόγγων, αντιλαμβάνεται και φθόγγους που **ηχούν ταυτόχρονα (συνηχούν)**. Η εντύπωση που αφήνει μια συνήχηση (διάφωνη / σύμφωνη) είναι συχνά υποκειμενική κι εξαρτάται, ως ένα βαθμό, από τα γενικότερα μουσικά και πολιτισμικά ερεθίσματα των ακροατών. Οι θεωρητικοί της δυτικοευρωπαϊκής μουσικής έχουν ορίσει τα σύμφωνα και διάφωνα ακούσματα στηριζόμενοι σε δεδομένα της επιστήμης της Ακουστικής (η σειρά εμφάνιση των αρμονικών).

Σε διαφορετικές εποχές και πολιτισμούς αξιοποιήθηκαν ποικίλοι τρόποι συνδυασμού των μουσικών ήχων: **μονοφωνία** (η ίδια μελωδία εκτελείται απ' όλες τις φωνές), **ετεροφωνία** (μια από τις φωνές που συνηχούν εκτελεί μια απλή παραλλαγή της βασικής μελωδίας), **πολυφωνία** (οι φωνές που συνηχούν είναι ρυθμικά και μελωδικά ανεξάρτητες), **ομοφωνία** (μια από τις φωνές «πρωταγωνιστεί» και οι υπόλοιπες συνοδεύουν με συγχορδίες, οι οποίες σχηματίζονται σύμφωνα με συγκεκριμένους κανόνες αρμονίας).

Συχνά, ιδιαίτερα στην παραδοσιακή μουσική των λαών, η συνήχηση μπορεί να είναι αποτέλεσμα **ομαδικών αυτοσχεδιασμών**. Σε κάθε μουσικό σύστημα, λοιπόν, δημιουργούνται **παραδόσεις** και **κανόνες** σχετικά με τη λειτουργία των συνηχίσεων.

Με την ενότητα Αρμονία – Συνήχηση ασκείται η κριτική ακρόαση, οξύνεται η ακουστική αντίληψη των μαθητών και αναπτύσσεται η ικανότητα αυτοσυγκέντρωσης.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το προτεινόμενο σχέδιο μαθήματος στηρίζεται σε ένα συνδυασμό **άμεσης διδασκαλίας** και **κατευθυνόμενης διερεύνησης**. Ο εκπαιδευτικός δίνει τις απαραίτητες πληροφορίες και με κατάλληλες ερωτήσεις, επισημάνσεις και ηχητικά παραδείγματα βοηθά τους μαθητές να φτάσουν σταδιακά μέσα από την **παρατήρηση**, τη **σύγκριση** και τη **βιοματική ανακάλυψη**, στην κατανόηση των διδασκόμενων εννοιών. Σημαντικό είναι να ενθαρρύνει **όλους** τους μαθητές να συμμετέχουν στην εξερεύνηση των ηχητικών ερεθισμάτων και στις ατομικές ή ομαδικές ασκήσεις εμπέδωσης των νέων γνώσεων.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να συνειδητοποιήσουν ότι δύο ή περισσότεροι μουσικοί ήχοι μπορούν να ηχούν ταυτόχρονα.
- Να μπορούν να διακρίνουν ακουστικά τις διάφωνες και τις σύμφωνες συνηχίσεις.
- Να αντιληφθούν τη συγχορδία ως συνήχηση μουσικών φθόγγων με διαφορετικό ύψος.
- Να διακρίνουν τις έννοιες «μονοφωνία», «ομοφωνία» και «πολυφωνία».
- Να μπορούν να εκφράσουν δημιουργικά τις εντυπώσεις τους από την ακρόαση διαφόρων ειδών συνηχίσεων.

• **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να μεταφερθούν νοερά σε ένα γήπεδο μπάσκετ όπου αγωνίζεται η Εθνική Ελλάδα, και να την ενισχύσουν με ένα σύνθημα που θα τραγουδήσουν όλοι μαζί. Όταν ολοκληρωθεί η διαδικασία, εξηγεί στα παιδιά ότι αυτό που έκαναν, δηλαδή η ταυτόχρονη παραγωγή μουσικών ήχων, ονομάζεται «συνήχηση».

• **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός αναφέρει ότι οι συνηχίσεις που χρησιμοποιούμε στο ευρωπαϊκό

κό μουσικό σύστημα διακρίνονται σε σύμφωνες («ταιριαστές») και διάφωνες («αταίριαστές») και καλεί τους μαθητές να ακούσουν τις συνηχήσεις που θα παίξει και να συμπληρώσουν την αντίστοιχη άσκηση στο Βιβλίο τους.

Για την εμπέδωση της έννοιας «σύμφωνη» και «διάφωνη» συνήχηση προτρέπει τους μαθητές να δοκιμάσουν συνηχήσεις με τονικά όργανα που υπάρχουν στην τάξη είτε ατομικά (ξυλόφωνο, μεταλλόφωνο), είτε σε τριάδες (φλογέρες).

Στη συνέχεια, εισάγει την έννοια της «συγχορδίας», δηλαδή της ταυτόχρονης ήχησης τριών ή περισσότερων φθόγγων, παίζοντας πρώτα διαδοχικά και μετά ταυτόχρονα τις νότες που την αποτελούν. Προκειμένου να δώσει στους μαθητές πιο παραστατικά την «κάθετη» διάσταση στην αρμονική οργάνωση των ήχων, παρομοιάζει τη συγχορδία με «κολόνα» που αποτελείται από μουσικούς ήχους. Οι μαθητές χωρίζονται σε τρεις ομάδες. Ο εκπαιδευτικός παίζει τον πιο χαμηλό φθόγγο της συγχορδίας στο αρμόνιο (ΝΤΟ) και η πρώτη ομάδα αρχίζει να τραγουδάει. Όσο η πρώτη ομάδα «κρατάει» τη νότα, ο εκπαιδευτικός εισάγει διαδοχικά τις άλλες δύο (ΜΙ και ΣΟΛ), ώστε να ολοκληρωθεί η τρίφωνη συνήχηση. Έτσι, τα παιδιά μαθαίνουν να παρακολουθούν την κάθε φωνή ανεξάρτητα (οριζόντιος άξονας οργάνωσης των ήχων).

Προκειμένου οι μαθητές να συγκρίνουν και να αντιδιαστείλουν το «μονοφωνικό» άκουσμα (οι φωνές τραγουδούν όλες την ίδια μελωδία) με το «πολυφωνικό» (οι φωνές τραγουδούν διαφορετικές μελωδίες, οι οποίες συνδυάζονται), ακούνε δύο παραδείγματα φωνητικής μουσικής από την ελληνική παραδοσιακή μουσική («**Καράβι - караβάκι**», «**Δεροπολίτσα**»). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η τεχνική συνδυασμού των φωνών στο ηπειρώτικο πολυφωνικό «**Δεροπολίτσα**» από την περιοχή του Παγωνίου. Η αναφορά στην πολυφωνία ολοκληρώνεται με ένα σύντομο, αλλά χαρακτηριστικό **πολυφωνικό κομμάτι του 16ου αιώνα** από την Αγγλία: “**Strike it up Tabor**” του **Tomas Weelkes**. Τραγουδά το συγκρότημα **Deller Consort**.

Ο εκπαιδευτικός αναφέρει ότι οι φωνές μπορούν, ακόμη, να σχηματίζουν συγχορδίες (όπως στη δραστηριότητα που έκαναν προηγουμένως οι μαθητές) και προσθέτει ότι η συνοδεία μιας μελωδίας με συγχορδίες (ακόρντα) είναι ένα «κλασικό» παράδειγμα ομοφωνικού συνδυασμού.

Οι μαθητές αφού μάθουν καλά τη μελωδία, τραγουδούν σε **τρίφωνο κανόνα** το παραδοσιακό αγγλικό τραγούδι “**Come, let us work**”. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σημεία όπου η μία φωνή κινείται βηματικά και η άλλη σε οκτάβες, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει αντιδιαστολή και στο περικόλλητο των στίχων (δουλειά: work – παιχνίδι: play).

[Στίχοι σε ελεύθερη απόδοση: – Εμπρός για δουλειά. Όχι, παίξτε παιδιά, γιατί αύριο έχουμε διακοπές.]

Γίνεται ακρόαση ενός **μουσικού αποσπάσματος** από **μονοφωνικό όργανο** και στη συνέχεια από **πολυφωνικό όργανο**. Οι μαθητές με τη βοήθεια ερωτήσεων που θέτει ο εκπαιδευτικός, διακρίνουν τα όργανα σε **μονοφωνικά** (όσα παράγουν τους μουσικούς ήχους μόνο διαδοχικά) και σε **πολυφωνικά** (όσα μπορούν να παράγουν περισσότερους από έναν ήχους ταυτόχρονα).

Στο τελικό στάδιο της διδασκαλίας ελέγχεται αν οι μαθητές αντιλαμβάνονται διαισθητικά τις δομές, τις σχέσεις και το διαφορετικό τρόπο οργάνωσης των μουσικών ήχων σε κάθε παράδειγμα συνήχησης, συνδέοντας το οπτικό με το ανάλογο ακουστικό ερέθισμα. Τα παραδείγματα είναι: α) στήλη που δημιουργούν οι αρμονικοί μιας συγχορδίας (“**Stroking**”, **Michel Nyman**), β) συνήχηση διάφωνων διαστημάτων και συγχορδιών (“**Κύκλωπας**”, **Mode Plagal**), γ) πολυφωνία που προκύπτει μέσα από το ρυθμό (“**Τρίο αφρικάνικων κρουστών**”), δ) συνδυασμός ενός γρήγορου ρυθμικού ostinato με συγχορδίες (“**Prawn wating**”, **Michel Nyman**).

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. «**Ας ενορχηστρωθούμε**»: Οι μαθητές χρησιμοποιούν το σώμα τους ως μουσικό όργανο (εξερεύνηση ηχοχρώματος) για να δημιουργήσουν ρυθμικά ή μελωδικά σχήματα (μορφή), τα οποία συνδυάζουν σε ένα ταυτόχρονο άκουσμα.

2. «**Μουσική ψηφοφορία**»: Οι μαθητές πειραματίζονται με τονικά μουσικά όργανα, **ανακαλύπτουν** διάφωνες και σύμφωνες συνηχήσεις και προχωρούν στην ψηφοφορία, αφού συμφωνήσουν για το ηχητικό περιεχόμενο των «ψηφών» (π.χ. τέσσερις επαναλήψεις μιας σύμφωνης συνηχήσης για το ΝΑΙ, τέσσερις επαναλήψεις μιας διάφωνης συνηχήσης για το ΟΧΙ, εναλλαγή δύο διάφωνων και δύο σύμφωνων συνηχήσεων για το ΛΕΥΚΟ). Οι ψηφοί «παιζονται» στο μεταλλόφωνο ή στο ξυλόφωνο και καταγράφονται από τους μαθητές στον πίνακα, ώστε να καταμετρηθούν για να βγει η απόφαση. (Διαθεματική σύνδεση με την **Πολιτική και Κοινωνική Αγωγή**.)

3. «**Υποβρύχιες... συνηχήσεις**»: Ο εκπαιδευτικός παίζει το ρεφρέν από το τραγούδι “**Yellow Submarine**” των **Beatles** στην τονικότητα της ΝΤΟ μείζονας και ο μαθητής συνοδεύει τη μελωδία στο μεταλλόφωνο ή στο ξυλόφωνο εναλλάσσοντας συνηχήσεις που αντιστοιχούν στις συγχορδίες ΝΤΟ και ΣΟΛ (I, V) (βλέπε Βιβλίο Μαθητή). Ο εκπαιδευτικός δεν υποδεικνύει πού θα γίνει η αλλαγή της συγχορδίας, αλλά αφήνει το μαθητή να το βρει «με το αυτί».

4. «**Μουσική στην... τύχη!**»: Με τη δραστηριότητα αυτή εισάγεται το στοιχείο του «**τυχαίου**» ως παράγοντας για τη μουσική δημιουργία. Γίνεται έτσι μία έμμεση αναφορά στην «**αλεατορική μουσική**», ένα μη συμβατικό τρόπο σύνθεσης, που αναπτύχθηκε στον 20ό αιώνα και στηρίζεται στη διαίσθηση, στην έμπνευση της στιγμής ή ακόμη και στην τύχη.

5. «**Συγχορδία με... λέξεις!**»: Μία πολύ διασκεδαστική δραστηριότητα, όπου η συνηχήση των συλλαβών μεταμορφώνει εντελώς τη λέξη. Αρχικά, χρησιμοποιούνται δυσύλλαβες λέξεις και σταδιακά αυξάνεται ο αριθμός των συλλαβών (όχι, όμως, περισσότερες από 4 γιατί το παιχνίδι δυσκολεύει πολύ). Για να βοηθηθεί ο παίκτης, του ανακοινώνεται η πρώτη συλλαβή της λέξης, καθώς και η σειρά που εκφωνούνται οι συλλαβές από τις ομάδες. Όταν οι μαθητές εξοικειωθούν με το παιχνίδι, μπορούν να δοκιμάσουν και χωρίς αυτή τη βοήθεια.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Ο εκπαιδευτικός παίζει στο αρμόνιο ή στην κιθάρα μια μελωδία, την οποία συνοδεύει με συγχορδίες. Με κατάλληλες ερωτήσεις βοηθά τους μαθητές να καταλήξουν επαγωγικά στον ορισμό των εννοιών «**συνήχηση**» και «**συγχορδία**».

2) Πάνω σε μικρά χαρτάκια – κλήρους γράφονται τα ονόματα των μουσικών φθόγγων. Οι μαθητές μοιράζονται σε ομάδες των 3 ατόμων, διαλέγουν τους αντίστοιχους κλήρους, βρίσκουν στο μεταλλόφωνο ή τη φλογέρα τις νότες και τις τραγουδούν. Οι συμμαθητές τους αποφαινόμενοι αν ο συνδυασμός των ήχων είχε «**ταιριαστό**» (σύμφωνο) ή «**αταιρίαστο**» (διάφωνο) άκουσμα. Εισάγονται, έτσι οι έννοιες «**συνήχηση**», «**διαφωνία**» και «**συμφωνία**».

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση θα διαπιστωθεί αν οι μαθητές μπορούν:

- α) να αναγνωρίζουν, να συγκρίνουν και να ταξινομούν τις συνηχήσεις σε κατηγορίες,
- β) να ακούν κριτικά τους συνδυασμούς των ήχων και να κατανοούν τις σχέσεις που τους διέπουν,
- γ) να αξιοποιούν δημιουργικά θεωρητικές γνώσεις για να παράγουν δικές τους δημιουργίες.

Ως προς το συναισθηματικό τομέα, ο εκπαιδευτικός θα παρατηρήσει γενικότερα το ενδιαφέρον και την επιθυμία που δείχνουν οι μαθητές να εκφραστούν και να επικοινωνήσουν καλλιτεχνικά, καθώς και το βαθμό στον οποίο βιώνουν αυτή την εμπειρία.

14. Η ΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ 3: Το βυζαντινό μουσικό αλφαβητάρι

Στην ενότητα «Γραφή της μουσικής 3» παρουσιάζονται συνοπτικά ορισμένα εισαγωγικά στοιχεία για την **παρασημαντική**, δηλαδή το σύστημα γραφής της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής. Το σύστημα αυτό χρησιμοποιείται και στη διδασκαλία του δημοτικού τραγουδιού. Στην «**Εισαγωγή στην Ελληνική Παραδοσιακή Μουσική**» (εκδ. ΙΕΜΑ 1992) ο **Μάριος Μαυροειδής** αναφέρει: «Καθορίζοντας τον αρχικό φθόγγο, το μουσικό κείμενο δεν είναι τίποτα άλλο από μία σειρά εντολών που λένε στον εκτελεστή προς τα πού θα κινήσει τη φωνή του, ευθεία, πάνω ή κάτω. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί ειδικά σημάδια, τους χαρακτήρες...στις περισσότερες περιπτώσεις τα σημάδια είναι σα να ζωγραφίζουν την κίνηση της φωνής, σα να υπενθυμίζουν στον εκτελεστή το πώς θα πρέπει να τραγουδήσει το μουσικό του κείμενο».

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Επειδή στη διδακτική ενότητα εισάγονται νέες γνώσεις, προτείνεται η άμεση διδασκαλία. Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει τις νέες γνώσεις βήμα – βήμα, διευκρινίζει, επεξηγεί, όπου είναι απαραίτητο, κι ελέγχει αν οι μαθητές αναγνωρίζουν τα σύμβολα με ερωτήσεις εμπέδωσης, ατομικές εργασίες, ασκήσεις και παιχνίδια.
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να γνωρίσουν βασικά σύμβολα και σημάδια που χρησιμοποιούνται στη βυζαντινή παρασημαντική.
 - Να κατανοήσουν ορισμένες αρχές που διέπουν αυτό το σύστημα μουσικής γραφής.
- **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός πληροφορεί τους μαθητές ότι θα γνωρίσουν σύμβολα και σημάδια που χρησιμοποιούνται στη βυζαντινή παρασημαντική και τους προτρέπει να ανοίξουν το Βιβλίο τους.
- **Ανάπτυξη:** Χρησιμοποιώντας ως οπτικό ερέθισμα το «**Απολυτικό των Τριών Ιεραρχών**» εξηγεί ότι στην παρασημαντική δε σημειώνουμε σταθερά σημεία όπου «πατάει» η φωνή (νότες), αλλά τον τρόπο που κινείται από τον ένα φθόγγο στον άλλο. Επισημαίνει ότι η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική είναι αυστηρά φωνητική και ότι η έκφραση της είναι σύνθετη και στηρίζεται στην ισορροπία λόγου, ρυθμού και μελωδίας. Αναφέρει δε ότι η σημειογραφία της, ως φιλοσοφία και πράξη, είναι διαφορετική από την ευρωπαϊκή.

Για να κατανοήσουν τις ιδιαιτερότητες αυτές, οι μαθητές μπορούν να ακούσουν έναν εκκλησιαστικό ύμνο («**Τη Υπερμάχω**» σε εκτέλεση **Σίμωνα Καρά**). Ο εκπαιδευτικός αναφέρει ότι η λογική της «παρασημαντικής» ξεκινάει από την παλιά εποχή, όταν οι δάσκαλοι της μουσικής έδειχναν στους μαθητές την κίνηση της φωνής με το χέρι («χειρονομική») και προτείνει ένα σύνομο παιχνίδι (εκείνος θα σχηματίζει στον αέρα διάφορα είδη γραμμών, όπως ευθείες, καμπύλες, κυματοειδείς και οι μαθητές θα κινούν ανάλογα τη φωνή τους).

Ζητά από τους μαθητές να παρατηρήσουν με προσοχή τα σύμβολα που υπάρχουν στο Βιβλίο τους και να τραγουδήσουν τους φθόγγους της βυζαντινής μουσικής (σε **σχετική** αντιστοιχία με τους φθόγγους της ευρωπαϊκής είναι Νη - Ντο, Πα - Ρε, Βου - Μι κτλ). Εξηγεί ότι στα μουσικά κείμενα δεν απεικονίζονται οι ίδιοι οι φθόγγοι, αλλά οι «Μαρτυρίες» τους, οι οποίες λειτουργούν ως «αφετηρίες» και ως «σημεία-οδηγοί» για τον ερμηνευτή, ο οποίος «κινεί» τη φωνή

του ακολουθώντας ειδικά σημάδια, τους χαρακτήρες ποσότητας. Στη συνέχεια, παρουσιάζει έναν - έναν τους χαρακτήρες ποσότητας που περιλαμβάνει η ενότητα και οι μαθητές τους παρατηρούν στο Βιβλίο τους.

Με ανάλογο τρόπο διδάσκει και τους χρονικούς χαρακτήρες και ολοκληρώνει την παρουσίαση των στοιχείων σημειογραφίας, προτείνοντας στους μαθητές να λύσουν το σταυρόλεξο στο Τετράδιο Εργασιών.

• **Τετράδιο Εργασιών:** Το σταυρόλεξο λειτουργεί ως ανακεφαλαίωση και εμπέδωση των εννοιών που διδάχθηκαν.

[ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ: 1. Ποσότητες 2. Πεταστή 3. Ίσο 4. Δι 5. Κεντήματα 6. Γοργό 7. Κλάσμα 8. Νη.

ΚΑΘΕΤΑ: 1. Απόστροφος 2. Νη 3. Παρασημαντική 4. Βου 5. Πα 6. Μαρτυρία 7. Ολίγο 8. Γα.]

Ο εκπαιδευτικός, ανάλογα με το επίπεδο γνώσεων και το ενδιαφέρον των μαθητών, μπορεί να προτείνει και άλλα παιχνίδια (αναγραμματισμένες λέξεις, ακροστιχίδες κτλ.).

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Οι μαθητές εκπονούν σχέδιο εργασίας με θέμα «Μικροί αρχαιολόγοι» και αναλαμβάνουν να βρουν και να παρουσιάσουν στην τάξη ένα απλό κείμενο βυζαντινής παρασημαντικής, χρησιμοποιώντας ως πηγές εγκυκλοπαιδείες, σχολικά εγχειρίδια ή άλλα βιβλία που τους υποδεικνύει ο εκπαιδευτικός.

• **Αξιολόγηση:** Ο εκπαιδευτικός θα εκτιμήσει αν οι μαθητές αναγνωρίζουν τα σημάδια που διδάχθηκαν και μπορούν να διακρίνουν τις σχέσεις που τα διέπουν, από την ικανότητά τους να «λύνουν» απλά μουσικά «προβλήματα» (παιχνίδια αναγνώρισης και γραφής των συμβόλων, γρίφους, σταυρόλεξα κτλ.).

15. ΡΥΘΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Η «ταχύτητα» της μουσικής

Ένα από τα στοιχεία που καθορίζουν το χαρακτήρα της μουσικής είναι η **ρυθμική αγωγή (tempo)**. Θα πρέπει να αποσαφηνίσουμε τον όρο ρυθμική αγωγή και να τον διακρίνουμε από τον όρο ρυθμό. «...*Ρυθμική αγωγή (tempo) είναι η ταχύτητα εκτέλεσης του ρυθμού. Όπως έλεγε ο Αριστείδης ο Κοϊντιλιανός «αγωγή δ' έστι χρόνων τάχος ή βραδύτης».* (Στέφανος Βασιλειάδης, Δημήτρης Κανάρης και Αθανάσιος Παπαζαρής, «Εισαγωγή στη Μουσική Α' Γυμνασίου», 1989, Ο.Ε.Δ.Β.)

Όταν λοιπόν εκτελούμε ένα μουσικό κομμάτι πιο αργά ή πιο γρήγορα, δε μεταβάλλουμε το ρυθμό αλλά τη ρυθμική αγωγή του. Κι αυτό, γιατί η δομή των σχέσεων και των διαδοχών των ήχων (ή των παύσεων) μέσα στο χρόνο (ρυθμός) παραμένει ίδια. Αυτό που μεταβάλλεται είναι η χρονική διάρκεια των ρυθμικών αξιών – κατ' αναλογία πάντα με την ταχύτητα εκτέλεσης του ρυθμού ενός κομματιού ή τραγουδιού.

Το παιδί – από τη βρεφική κιόλας ηλικία – αντιλαμβάνεται τις διαφορές και τις μεταβολές της ρυθμικής αγωγής. Έχοντας σα βάση το παιχνίδι της μεταβολής του tempo (ταχύτητα εκτέλεσης) ενός τραγουδιού με *accelerando* ή με *ritenuto*, κτλ., ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει ποικίλες δραστηριότητες – (μουσικής εκτέλεσης ή μουσικοκινητικής φύσης), που ενισχύουν το ενδιαφέρον και τον ενθουσιασμό των μαθητών.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία της διδασκαλίας:** Το μάθημα ξεκινά με μια δραστηριότητα **ενεργητικής ακρόασης** που αποτελεί εισαγωγή στη διδακτική ενότητα. Ο εκπαιδευτικός με διαδικασίες **άμεσης διδασκαλίας** παρουσιάζει την ύλη και εξηγεί τις νέες έννοιες και τους όρους του μαθήματος. Η επέκταση κι αφομοίωσή τους πραγματοποιείται, επίσης, με δραστηριότητες ενεργητικής ακρόασης.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να μπορούν να αντιληφθούν και να περιγράψουν καταστάσεις και μεταβολές της ρυθμικής αγωγής σ' ένα μουσικό έργο ή μεταξύ διαφορετικών έργων.
- Να γνωρίσουν τους βασικούς όρους που χρησιμοποιούνται για τη ρυθμική αγωγή στη δυτικοευρωπαϊκή μουσική.
- Να μπορούν να αποδώσουν, με δικά τους εκφραστικά μέσα, καταστάσεις και μεταβολές της ρυθμικής αγωγής.

• **Αφόρμηση:** Το σκίτσο του μετρονόμου στο βιβλίο λειτουργεί ως προκαταβολικός οργανωτής, καθώς εισάγει τους μαθητές στη βασική έννοια του μαθήματος. Ο εκπαιδευτικός εξηγεί τη λειτουργία του ωρολογιακού μηχανισμού που ανακάλυψε ο Μέτσελ το 1816. (Στους σύγχρονους μετρονόμους μπορεί να έχουμε και ηλεκτρονικό μηχανισμό.)

• **Ανάπτυξη:** Ακολουθεί δραστηριότητα **ενεργητικής ακρόασης**, στην οποία οι μαθητές θα πρέπει να επιλέξουν τον περιγραφικό όρο που χαρακτηρίζει την ταχύτητα των τριών μουσικών αποσπασμάτων: αργά, μέτρια γρήγορα, πολύ γρήγορα. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν παραδείγματα από οποιοδήποτε είδος μουσικής ή από άλλες ενότητες του Βιβλίου (λίγα λεπτά από την αρχή κάθε αποσπάσματος αρκούν). Ενδεικτικά προτείνονται τα εξής τραγούδια (που δεν αναφέρονται στο Βιβλίο Μαθητή): **“Crazy love”** με τον **Paul Anka** (αργά), **«Για ένα κλαρίνο»** του **Λουκιανού Κηλαηδόνη** (μέτρια γρήγορα) και **“Roll over Beethoven”** με τον **Jerry Lee Lewis** (πολύ γρήγορα).

Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να διαβάσουν τον πίνακα με τους συμβατικούς όρους περιγραφής της ρυθμικής αγωγής στη δυτικοευρωπαϊκή μουσική και τους επαναλαμβάνει μεγαλόφωνα και αργά, με την ορθή προφορά στα Ιταλικά. Μπορεί, επίσης, να κάνει διασύνδεση με το μάθημα της Γλώσσας ρωτώντας τους μαθητές αν γνωρίζουν το νόημα της έκφρασης: «Αυτός είναι πολύ «αλέγκρος» τύπος!» [χαρούμενος, κεφάτος].

Ακολουθεί άσκηση εμπέδωσης των συμβατικών μουσικών όρων περιγραφής της ρυθμικής αγωγής. Οι μαθητές διακρίνουν την αντίστοιχη ένδειξη ρυθμικής αγωγής για κάθε απόσπασμα που ακούν από τον κύκλο Κοντσέρτων **«Οι τέσσερις εποχές»** του **Αντόνιο Βιβάλντι**. [Απαντήσεις: α) **«Οι κοιμισμένοι μέθυσοι»** – **Adagio molto**, από το **Κονσέρτο «Φθινόπωρο»**, β) **«Το ξύπνημα της Άνοιξης»** – **Allegro**, από το **Κονσέρτο «Άνοιξη»**, γ) **«Καλοκαιρινή καταιγίδα»** – **Presto**, από το **Κονσέρτο «Καλοκαίρι»**, δ) **«Μύγες και αλογόμυγες»** – **Adagio**, από το **Κονσέρτο «Καλοκαίρι»**]. Στη συνέχεια γράφουν τι σημαίνει κάθε ένδειξη ρυθμικής αγωγής.

• **Τετράδιο Εργασιών: 1.** Οι μαθητές μαθαίνουν το τραγούδι **«Η Ποδηλάτισσα»** (ποίηση: **Οδυσσεάς Ελύτης**, μουσική: **Μιχάλης Τρανουδάκης**) και το ερμηνεύουν με διαφορετικές διαβαθμίσεις ρυθμικής αγωγής. Επιλέγουν έπειτα την ταχύτητα που είναι κατάλληλη για την απόδοση του τραγουδιού. Δοκιμάζουν να κάνουν *ritenuto* στο τέλος του τραγουδιού (στον στίχο «...την τρίτη νύχτωσ' έχασα τ' αγνάρια της...») και συνδέουν το εκφραστικό αυτό «εφέ» με το νόημα των τελευταίων στίχων που αποδίδονται **a piacere e ritenuto**.

2. Οι μαθητές ακούν δύο τραγούδια που παρουσιάζουν μεταβολές στη ρυθμική τους αγωγή, τις αναγνωρίζουν και τις περιγράφουν. Η συγκεκριμένη δραστηριότητα ενεργητικής ακρόασης συνδέεται διαθεματικά με την ενότητα **Μορφή** της Μουσικής. Το «**Ματς**», του **Λουκιανού Κηληδόνη**, ξεκινάει με ένα αργό θέμα εισαγωγής, το κυρίως τραγούδι είναι πιο γρήγορο και τελειώνει με *ritenuto*, ενώ το «**Shiny happy people**» των **R.E.M.**, αρχίζει με ένα αργό θέμα εισαγωγής, το κυρίως θέμα του τραγουδιού είναι πιο γρήγορο, επαναλαμβάνεται το αργό θέμα (που είχε ακουστεί στην αρχή) και το τραγούδι τελειώνει με το γρήγορο θέμα. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει κι άλλα μουσικά αποσπάσματα με χαρακτηριστικές εναλλαγές ρυθμικής αγωγής (π.χ. από την παραδοσιακή μουσική διαφόρων λαών).

Οι ασκήσεις του Βιβλίου και του Τετραδίου συνιστούν μέσο αξιολόγησης, αλλά δεν έχουν την έννοια ενός «τεστ». Συμπληρώνουν απλώς τη βιωματική μάθηση.

• **Εναλλακτική πρόταση διδασκαλίας.** 1) Μουσικό παιχνίδι «**Παντομίμα σε γρήγορη ή αργή ταχύτητα**»: Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να σκεφθούν δραστηριότητες που απαιτούν κινήσεις σε γρήγορη ή σε αργή ταχύτητα. Ένας μαθητής «εκτελεί» μια δραστηριότητα με τις αντίστοιχες κινήσεις, κρατώντας ένα ζευγάρι **μαράκες** που ηχούν στην ταχύτητα του ρυθμού των κινήσεών του. Οι υπόλοιποι πρέπει να μαντέψουν τι αναπαριστά ο συμμαθητής τους.

2) Οι μαθητές μπορούν να ακούσουν την ηχογραφημένη εκτέλεση του τραγουδιού «**Ποδηλάτισσα**» από τον ομώνυμο δίσκο CD («**Η Ποδηλάτισσα**» **Μ. Τρανουδάκη**, Lyra 1979).

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση θα διαπιστωθεί αν οι μαθητές:

- α) κατανοούν την έννοια της ταχύτητας (τέμπε) και του λειτουργικού της ρόλου στη μουσική,
- β) μπορούν να περιγράφουν τη ρυθμική αγωγή με περιγραφικούς όρους και με τη συμβατική ορολογία της δυτικοευρωπαϊκής μουσικής,
- γ) μπορούν να διακρίνουν τις καταστάσεις και τις μεταβολές της ρυθμικής αγωγής σε μία δραστηριότητα ενεργητικής μουσικής ακρόασης.

16. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΗ: Παίζω, κινούμαι και χορεύω με τη μουσική

Η μουσική και η κίνηση αποτελούν **έμφυτη ανάγκη** και λειτουργία του ανθρώπου. Το παιδί, από τη βρεφική κιόλας ηλικία, αντιλαμβάνεται διαισθητικά τα βασικά χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες του ήχου και της μουσικής – ιδιαίτερα το στοιχείο του ρυθμού – και ανταποκρίνεται αυθόρμητα με αντίστοιχες κινήσεις του σώματός του.

Η ανάπτυξη των εκφραστικών δυνατοτήτων μέσω της «γλώσσας» του σώματος έχει πρωταρχική σημασία για τη **ψυχοκινητική** και **συναισθηματική** ανάπτυξη και **ισορροπία** του παιδιού. Όταν μάλιστα η ενεργοποίηση αυτή συντελείται μέσα από **βιωματικές** εμπειρίες και **μουσικοκινητικές** δραστηριότητες, φθάνουμε σ' ένα επίπεδο όπου το πνεύμα και το σώμα επικοινωνούν απόλυτα και οδηγούν το παιδί σε μια **κατάσταση ελευθερίας** και **αυτογνωσίας**, με κυρίαρχα τα συναισθήματα της χαράς και της ικανοποίησης. Η ενότητα «**Μουσική και Κίνηση**» αποκτά ιδιαίτερη σημασία μέσα στο σχολικό πρόγραμμα, καθώς οι μαθητές – των αστικών τουλάχιστον περιοχών – έχουν λιγότερες δυνατότητες για ελεύθερο, παιχνίδι στην ύ-

παιθρο, σε σχέση με το παρελθόν. Αυτό έχει συνέπειες στην **ψυχοκινητική** τους **ανάπτυξη**. Η καθιστική ζωή μπροστά στην τηλεόραση ή στον ηλεκτρονικό υπολογιστή και το συχνά «φορτωμένο» καθημερινό πρόγραμμα πρέπει να αντισταθμίζεται μέσα στο σχολείο με δραστηριότητες, οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη και πολύπλευρη καλλιέργεια της προσωπικότητάς τους.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το μάθημα βασίζεται σε **βιωματικές** και **δημιουργικές** δραστηριότητες που περιλαμβάνουν τη λειτουργική σύνδεση της μουσικής και της κίνησης. Η **μουσική** δε συνοδεύει απλώς την κίνηση και το χορό ως υπόκρουση, αλλά δένεται **οργανικά** με την **κινητική** έκφραση των μαθητών. Οι μαθητές κινούνται ελεύθερα, παραστατικά ή περιγραφικά, έχοντας σαν κύριο ερέθισμα την **ενεργητική ακρόαση** της μουσικής. Η σχέση αυτή λειτουργεί αμφίδρομα. Η κίνηση και ο χορός βοηθούν το μαθητή να νιώσει σε βάθος την αισθητική συγκίνηση από την ακρόαση της μουσικής, αλλά και να καλλιεργήσει συγκεκριμένες μουσικές δεξιότητες.

Η επιλογή των μουσικών αποσπασμάτων δε γίνεται τυχαία για να «εξυπηρετήσει» π.χ. μόνο την ανάγκη μιας ρυθμικής συνοδείας ή για να δημιουργήσει μία «ατμόσφαιρα» για την εκτέλεση κινητικών δραστηριοτήτων. Ο μαθητής μέσω της κινητικής έκφρασης και της ενεργητικής ακρόασης αναπτύσσει και ενισχύει τις **μουσικές** του **δεξιότητες**. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ενθαρρύνει κάθε είδος κίνησης που εκφράζει το μαθητή κι όχι μόνο την «καλλιτεχνική», «χορευτική» ή «ωραία» κίνηση. Ακόμη, κατά τη διεξαγωγή του μαθήματος μπορεί να υιοθετήσει πρακτικές και μεθόδους μουσικοκινητικής αγωγής που προέρχονται από το σύστημα Orff, τη μέθοδο Dalcroze, τη διδασκαλία του Laban, κ.ά.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να συνδέσουν διαισθητικά τα στοιχεία της κίνησης (βάρος, χώρος, χρόνος, ροή) με χαρακτηριστικά και ιδιότητες του ήχου και της μουσικής.
- Να αναπτύξουν δεξιότητες κινητικού συντονισμού και γενικότερα τις ψυχοκινητικές τους δεξιότητες καθώς και δεξιότητες ανάπτυξης προσωπικής κινητικής έκφρασης.
- Να βιώσουν σε βάθος την αισθητική συγκίνηση από την ακρόαση της μουσικής.
- Να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους αναλαμβάνοντας πρωτοβουλία και αυτενεργώντας μέσα σε κλίμα συλλογικότητας, εμπιστοσύνης και συνεργασίας.
- Να προσεγγίσουν την ελληνική δημοτική μουσική και το λαϊκό μας πολιτισμό μέσα από τον παραδοσιακό χορό.

• **Αφόρμηση:** Η πρώτη παράγραφος λειτουργεί ως **προκαταβολικός προοργανωτής**. Οι μαθητές διαβάζουν το κείμενο στο Βιβλίο τους και παρατηρούν τις αντίστοιχες εικόνες. Αναφέρουν ενδεικτικές περιπτώσεις στις οποίες το στοιχείο της κίνησης συνδέεται με τη μουσική (π.χ. δημοτικός χορός, μπαλέτο, όπερα, αθλητικές δραστηριότητες – αθλήματα, μιούζικαλ, βιντεοκλίπ, κινηματογράφος, θέατρο – παντομίμα, κουκλοθέατρο – Θέατρο Σκιών, κ.ά).

• **Ανάπτυξη:** • Οι μαθητές **κινούνται ελεύθερα** στο χώρο καθώς ακούν τα εξής μουσικά αποσπάσματα: **“Dancing on a board ship”** από την ταινία **“A day’s pleasure”** και **“A huge meal, thanks to the police”** από την ταινία **“Modern Times”** του **Charlie Chaplin (Σαρλό)**. **Συγκρίνουν** τον τρόπο που κινήθηκαν στα δύο διαφορετικά μουσικά αποσπάσματα και **συσχετίζουν** την

κίνησή τους με τα βασικά στοιχεία και τις **έννοιες** της μουσικής: Ρυθμός, Μελωδία, Δυναμική Αγωγή, Ρυθμική Αγωγή, Ηχόχρωμα κτλ. (Οριζόντια διαθεματική διασύνδεση).

- Οι μαθητές ακούν το μουσικό απόσπασμα με τίτλο «**Seasickness**» από την ταινία «**A day's pleasure**» και εναρμονίζουν την περιγραφική - παραστατική τους κίνηση με τη μουσική. Συνδέονται, έτσι, στοιχεία της κίνησης (βάρος, χώρος, χρόνος, ροή) με τη μουσική και το θέατρο. Ο εκπαιδευτικός θα ορίσει τους μαθητές κάθε ομάδας και τους ρόλους. (Ενδεικτικοί πρόσθετοι ρόλοι: ένα ζευγάρι επιβατών που κάνει βόλτα στο κατάστρωμα, οι μουσικοί της τζαζ μπάντας κτλ). Θα πρέπει να επισημανθεί στους μαθητές ότι το πλοίο, όπως φανερώνεται έμμεσα από την ίδια τη μουσική, βρίσκεται σε φουρτουνιασμένη θάλασσα κι επομένως οι κινήσεις τους θα πρέπει να εναρμονιστούν με την «κίνησή του».

- Οι μαθητές ακούν το τραγούδι «**Η πίτα που' φαγε ο σπανός**» (από την παράσταση «**Ο Καραγκιόζης και οι τρεις σπανοί**»), διαβάζουν το κείμενο που αφορά τη λειτουργία της μουσικής στο Θέατρο Σκιών και χορεύουν σε ρυθμό «καλαματιανού». Προσεγγίζουν, έτσι την **ελληνική δημοτική μουσική** και τους χαρακτηριστικούς ρυθμούς της μέσα από τον παραδοσιακό χορό. Οι μαθητές θα εκφραστούν και θα ψυχαγωγηθούν «**αναπτύσσοντας θετική στάση και αγάπη προς τη δημοτική μας μουσική**» (**ΔΕΠΠΣ**). Πιθανόν κάποια παιδιά – και ιδιαίτερα αλλοδαποί μαθητές – να μη γνωρίζουν το συρτό «καλαματιανό» χορό. Στην περίπτωση αυτή ο εκπαιδευτικός μπορεί να διδάξει στοιχειωδώς τα βήματα και να βάλει παιδιά που τα γνωρίζουν καλά να «σύρουν» το χορό ή να τον διδάξουν σε συμμαθητές τους που δυσκολεύονται (**αλληλοδιδασκτική μέθοδος**).

- **Τετράδιο Εργασιών:** 1. «**Μουσικοκινητικό ζέσταμα**»: Πρόκειται για δραστηριότητα **κατευθυνόμενης κινητικής ενεργοποίησης** των βασικών μελών του σώματος των μαθητών. Ο δάσκαλος παρατηρεί την εξέλιξη της δραστηριότητας και χτυπά το τύμπανο σύμφωνα με τις μεταβολές της μουσικής («**Played Alive the Bongo Song**»).

2. «**Χορεύοντας μπροστά στον καθρέφτη**»: Δραστηριότητα **μουσικοκινητική** που βασίζεται στην **ενεργητική ακρόαση** ενός μουσικού αποσπάσματος. Οι μαθητές αναγνωρίζουν διαισθητικά τη μορφή του τραγουδιού «**Capricorn**» και κινούνται με διαφορετικό τρόπο για κάθε μέρος Α και Β. [Στο Α μέρος – με τη φωνητική απόδοση της συλλαβής «Αααα...» – αποδίδουν χορεύοντας τη σχέση «καθρέφτη - ειδώλου». Στο Β μέρος – που περιλαμβάνει τους στίχους του τραγουδιού– ο καθένας χορεύει **ελεύθερα**. Προς το τέλος του τραγουδιού μπορούν να επιλέξουν όποιον τρόπο κίνησης επιθυμούν, καθώς τα φωνητικά του Α μέρους ακούγονται σε ορισμένα σημεία παράλληλα με το Β μέρος].

Η δραστηριότητα μπορεί να ξεκινήσει «δοκιμαστικά» με κίνηση όλων των μαθητών από τα θρανία τους κι έπειτα να επεκταθεί με κίνηση στο χώρο (αυτό ενισχύει την αυτοπεποίθηση και τη συνεργασία των ζευγαριών). Σκόπιμο θα ήταν οι μαθητές να χωριστούν σε δύο ομάδες που θα πραγματοποιήσουν διαδοχικά τη δραστηριότητα. Ο χωρισμός σε ομάδες ενισχύει την ευγενική άμιλλα των μαθητών και κινητοποιεί τους μαθητές που παρουσιάζουν αναστολές. Συχνά, οι αναστολές αυτές ξεπερνιούνται, αν υπάρχει ένας τελικός στόχος που αφορά συλλογικά την ομάδα όπου ανήκει κάθε μαθητής (π.χ. ποια από τις δύο ομάδες θα έχει την πιο ενεργητική συμμετοχή). Ο χωρισμός σε ομάδες δίνει παράλληλα και τη δυνατότητα στους μαθητές να παρατηρήσουν και να αξιολογήσουν τη συμμετοχή των συμμαθητών τους. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να θέσει ένα στόχο που να μπορεί να επιτευχθεί και από τις δύο ομάδες, ώστε να βγουν «ισόπαλες» με την ολοκλήρωση της δραστηριότητας. Το ζητούμενο εδώ είναι –πέραν από την ανά-

πτυξη των μουσικών και κινητικών δεξιοτήτων– η ενεργός **συμμετοχή** και το **αίσθημα χαράς** και ικανοποίησης που προκύπτει μέσα από τις ομαδικές μουσικοκινητικές δραστηριότητες.

3. «**Τρισδιάστατα γράμματα**»: Η τάξη χωρίζεται σε δύο ομάδες. Σε κάθε ομάδα μπορεί να ανατεθεί διαφορετικό γράμμα, **ανάλογης δυσκολίας** ως προς το σχηματισμό του στο χώρο (π.χ. τα κεφαλαία γράμματα Α και Π). Τα μέλη κάθε ομάδας θα πρέπει μέσα σε 1 - 2 λεπτά της ώρας να αποφασίσουν πώς θα σχηματίσουν το γράμμα.

4. «**Συζήτησε με τους συμμαθητές σου**»: Οι μαθητές αξιολογούν τον τρόπο που συμμετείχαν και συνεργάστηκαν στις προηγούμενες δραστηριότητες.

• **Εναλλακτική πορεία διδασκαλίας**: Το μάθημα θα μπορούσε να ξεκινήσει με τις **μουσικοκινητικές δραστηριότητες** που περιλαμβάνονται στο βιβλίο του μαθητή, κι αφού αυτές ολοκληρωθούν, οι μαθητές να **διαβάσουν** και να **παρατηρήσουν** το κείμενο και τις εικόνες του βιβλίου, **συσχετίζοντας** τα στοιχεία αυτά με τις δραστηριότητες που μόλις πραγματοποίησαν.

• **Αξιολόγηση**: Η αξιολόγηση στη συγκεκριμένη ενότητα θα εστιαστεί:

- α) στις δεξιότητες κινητικού συντονισμού και έκφρασης,
- β) στις δεξιότητες ακρόασης, διάκρισης και μουσικής εκτέλεσης,
- γ) στο επίπεδο συνεργασίας κι επικοινωνίας των μαθητών,
- δ) στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την επίλυση προβλημάτων.

17. ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ: Μουσική για όλους

Η ανάπτυξη της πληροφορικής και των εφαρμογών της σε όλους τους τομείς ανθρώπινης εργασίας και δημιουργίας χαρακτηρίστηκε ως **επανάσταση της πληροφορικής** ή **επανάσταση της τεχνολογίας της πληροφορίας και της επικοινωνίας**, λόγω των σημαντικών αλλαγών που επέφερε – κι επιφέρει – στην κοινωνική κι επαγγελματική μας ζωή, αλλά και λόγω των απεριόριστων δυνατοτήτων που προσφέρει στην πρόοδο της επιστήμης.

Η πληροφορική έδωσε ώθηση και στις τέχνες με τα νέα μέσα καλλιτεχνικής δημιουργίας που προσφέρουν οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές. Οι μουσικοί μπόρεσαν να προσεγγίσουν τον ήχο και τη μουσική με πολλούς εναλλακτικούς τρόπους και να δημιουργήσουν διαφορετικά είδη μουσικής. Εμφανίστηκαν νέα δημοφιλή ρεύματα, όπως το hip hop, η techno, η ambient, κ.ά., που συνεχώς εξελίσσονται ή μπορεί ενδεχομένως να μετεξελιχθούν σε άλλα είδη που θ' αναπτυχθούν μελλοντικά με την ανάπτυξη της τεχνολογίας.

Η πληροφορική και η διάδοση της μουσικής τεχνολογίας, τόσο στους επαγγελματίες όσο κι στους ερασιτέχνες μουσικούς, οδήγησε στη μείωση του κόστους για την αγορά του βασικού εξοπλισμού ενός home studio. Έτσι, ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι είναι πλέον σε θέση ν' ασχοληθούν δημιουργικά με την παραγωγή κι επεξεργασία της μουσικής.

Ακόμη, αναπτύχθηκαν νέες μορφές επικοινωνίας με την αναζήτηση πληροφοριών και την ανταλλαγή ιδεών κι απόψεων για τη μουσική στο Διαδίκτυο, με την ηλεκτρονική αλληλογραφία και τη δυνατότητα αποστολής αρχείων MP3 μουσικής και ήχου, με την τηλε – διάσκεψη και τη δυνατότητα εξ αποστάσεως εκτέλεσης μουσικής σε πραγματικό χρόνο (real time) από διαφορετικούς χρήστες υπολογιστών, κ.ά.

Στο χώρο της εκπαίδευσης, η χρήση της μουσικής πληροφορικής και των λογισμικών πολυμέσων (CD- ROM) μπορεί να εμπλουτίσει και να ενισχύσει τη διδασκαλία. Ειδικότερα οι μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορούν να αναπτύξουν τις μουσικές τους δεξιότητες και γνώσεις μέσα από μουσικά λογισμικά, εκπαιδευτικά CD ROM, DVD κ.ά. ειδικά σχεδιασμένα για το ηλικιακό τους επίπεδο.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία της διδασκαλίας:** Στην ενότητα ακολουθείται η αρχή της **άμεσης διδασκαλίας**. Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει σταδιακά τα στοιχεία για τις δυνατότητες που προσφέρει η μουσική τεχνολογία (βλέπε Βιβλίο Μαθητή). Η αφομοίωση, η κατανόηση και η επέκταση των νέων γνώσεων θα γίνει με τη χρήση **εποπτικών μέσων**. Μπορούν να αξιοποιηθούν εικόνες και κείμενα που αφορούν τη μουσική τεχνολογία από διάφορες πηγές κι αν αυτό είναι δυνατό, να γίνει παρουσίαση σε υπολογιστή διάφορων μουσικών εφαρμογών (αντιγραφή ψηφιακού δίσκου – CD ή εκπαιδευτικού μουσικού CD ROM, ηχογράφηση ζωντανής μουσικής εκτέλεσης και αναπαραγωγή της, λειτουργία συγκεκριμένου μουσικού λογισμικού, ακρόαση μουσικής από ιστοσελίδες του διαδικτύου, κ.ά.). Οι δραστηριότητες στο Τετράδιο Μαθητή βασίζονται σε διαδικασίες **βιωματικής** και **ενεργητικής μάθησης** (ενεργητική ακρόαση μουσικής – πρώτη δραστηριότητα) που αποκτούν και **διερευνητικό – πειραματικό χαρακτήρα** (δεύτερη – τρίτη δραστηριότητα).
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να εξοικειωθούν με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και να γνωρίσουν στοιχειώδεις εφαρμογές τους σε σχέση με τη μουσική.
 - Να συνειδητοποιήσουν μερικές από τις βασικές δυνατότητες που προσφέρει η ανάπτυξη της μουσικής τεχνολογίας στη μουσική δημιουργία.
 - Να νιώσουν τη χαρά και την ικανοποίηση που απορρέει από το χειρισμό και τον πειραματισμό απλών εφαρμογών μουσικής τεχνολογίας.
- **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ξεκινήσει το μάθημα με διαφορετική αφορμή, ανάλογα με τα εποπτικά μέσα που διαθέτει. Το πρώτο σκίτσο στο Βιβλίο Μαθητή λειτουργεί ως **προκαταβολικός οργανωτής**, καθώς προϋδεάζει και εισάγει τους μαθητές στα βασικά στοιχεία της διδακτικής ενότητας. Αν υπάρχει η δυνατότητα, ο εκπαιδευτικός μπορεί να ξεκινήσει με μία απλή εφαρμογή μουσικής τεχνολογίας σ' έναν υπολογιστή ή ακόμη σ' ένα αρμόνιο και να τη συσχετίσει με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στο μάθημα.
- **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές διαβάζουν το κείμενο και παρατηρούν τις εικόνες που περιλαμβάνονται στο κεφάλαιο του Βιβλίου τους. Ο εκπαιδευτικός εξηγεί τις βασικές λειτουργίες ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή, καθώς και τις δυνατότητες των λειτουργικών μερών ενός home studio διασαφηνίζοντας, παράλληλα, τυχόν απορίες. Οι απαντήσεις του θα πρέπει να είναι απλές και ανάλογες με το επίπεδο εξοικείωσης του συνόλου των μαθητών με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Βασικός σκοπός του μαθήματος είναι μια πρώτη επαφή των μαθητών με στοιχειώδεις λειτουργίες μουσικής τεχνολογίας κι όχι ο αποπροσανατολισμός τους με έννοιες και όρους που δύσκολα κατανοούνται σε θεωρητικό ή πρακτικό επίπεδο.
- **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Πρόκειται για δραστηριότητα ενεργητικής ακρόασης της μουσικής από τους τίτλους του τέλους της κινηματογραφικής ταινίας **“Blade Runner”** του σκηνοθέτη

Ρίντλεϋ Σκοτ. Το σάουντρακ της ταινίας έγραψε ο συνθέτης **Βαγγέλης Παπαθανασίου (Vangelis).**

Οι μαθητές, καθώς ακούν το μουσικό απόσπασμα, αφήνουν τη φαντασία τους ελεύθερη και γράφουν τη δική τους εκδοχή για τη συνέχεια μιας ιστορίας – αφήγησης από την οποία δίνονται τα εξής στοιχεία: ο πρωταγωνιστής (αστροναύτης), ο χώρος (διαστημόπλοιο στο διάστημα), ο χρόνος (2089) και η αρχή μιας πρότασης που έχει γράψει ο αστροναύτης στο ημερολόγιό του. Οι συναισθηματικές αποχρώσεις του μουσικού αποσπάσματος – άλλοτε εμφανείς, κι άλλοτε «κάτω» από την «επιφάνεια» της μουσικής- δημιουργούν ατμόσφαιρα μυστηρίου και αγωνίας που μπορεί να ενισχύσει την αυθόρμητη και πρωτότυπη γλωσσική έκφραση των μαθητών, σ' αυτή τη δραστηριότητα **«δημιουργικής γραφής»** (creative writing). Είναι πολύ σημαντικό σε δραστηριότητες αυτού του τύπου οι μαθητές ν' αφεθούν ελεύθεροι στο γράψιμο, χωρίς αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές τους ή παρεμβάσεις του εκπαιδευτικού.

2. Η ενασχόληση με τα «δείγματα ήχων» (samples), μπορεί να πραγματοποιηθεί σε οποιοδήποτε σύγχρονο αρμόνιο (ή και συνθεσάιζερ). Η εξέλιξη της τεχνολογίας προσθέτει συνεχώς στα όργανα αυτά νέες δυνατότητες κι επομένως ο αριθμός και το περιεχόμενο των samples διαφέρει ανάλογα με το χρόνο παραγωγής του αρμονίου και την εταιρία που το κατασκεύασε. Υπάρχουν συνήθως samples που εμφανίζονται σταθερά σε όλα τα αρμόνια (π.χ. ήχοι φυσικών και ηλεκτρονικών μουσικών οργάνων, ρυθμοί συγκεκριμένων χρωμάτων από διάφορα είδη μουσικής, κ.ά.) αλλά και samples που προστίθενται ή αφαιρούνται ανάλογα με τα μουσικά ρεύματα της εποχής (π.χ. εκτελέσεις από midi αρχεία δημοφιλών – κατά τη χρονιά παραγωγής του αρμονίου – τραγουδιών κ.ά.). Είναι χαρακτηριστικό ότι σε ορισμένα αρμόνια της δεκαετίας του 90' υπάρχουν samples με την επωνυμία «DJ». Τα samples αυτά ελκύουν το ενδιαφέρον και προσφέρουν χαρά στους μαθητές, καθώς περιλαμβάνουν μεγάλη ποικιλία ήχων, ρυθμών και midi εκτελέσεων μουσικής που αντιστοιχούν στο γενικότερο ηχοτόπιο (soundscape) τους.

3. Η αναζήτηση πληροφοριών και υπηρεσιών για τη μουσική στο Διαδίκτυο μπορεί να πραγματοποιηθεί στην τάξη ή ατομικά στο σπίτι, εφόσον υπάρχει υπολογιστής. Χρειάζεται, βέβαια, καθοδήγηση από κάποιον που γνωρίζει πώς ν' αναζητεί ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο και να ελέγχει τις διευθύνσεις που περνούν από την οθόνη του υπολογιστή, αν δεν έχει εγκατασταθεί κάποιο ειδικό πρόγραμμα προστασίας για παιδιά.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Εφόσον αυτό είναι δυνατόν, ο εκπαιδευτικός μπορεί να παρουσιάσει σε υπολογιστή ένα από τα ελληνικά ή ξενόγλωσσα διαδραστικά εκπαιδευτικά CD - ROM για τη μουσική, που κυκλοφορούν στην αγορά ή μπορούν να παραγγελθούν μέσω του Διαδικτύου. Το ίδιο μπορεί να γίνει και με επαγγελματικά ή ερασιτεχνικά μουσικά προγράμματα. (Πολλά ερασιτεχνικά μουσικά προγράμματα κυκλοφορούν στο Διαδίκτυο ή δίνονται συχνά σαν πακέτο με την αγορά μικρών ερασιτεχνικών midi keyboards). Τα ερασιτεχνικά προγράμματα μπορούν να χειριστούν μαθητές στο ηλικιακό επίπεδο της Ε' Δημοτικού, αν έχουν ήδη μια εξοικείωση με τη γενικότερη χρήση του υπολογιστή.

2) Ο εκπαιδευτικός μπορεί να πραγματοποιήσει δραστηριότητα που περιλαμβάνει την εκτέλεση τραγουδιού – ελληνικού ή αγγλικού – με τη συνοδεία ενός αντίστοιχου mp3 karaoke αρχείου. (Στο Διαδίκτυο υπάρχουν επίσημες ιστοσελίδες όπου μπορεί κανείς να παραγγείλει αρχεία αυτής της μορφής για τραγούδια από διάφορα είδη και ρεύματα μουσικής). Οι μαθητές συγ-

χρονίζονται και τραγουδούν παράλληλα με την ενορχηστρωμένη midi συνοδεία διαβάζοντας τα λόγια στην οθόνη του υπολογιστή. Η επιλογή του τραγουδιού πρέπει να γίνεται πάντα με κριτήριο την ποιότητα μουσικής, στίχου και ενορχηστρωμένης συνοδείας.

Η δραστηριότητα αυτή αποτελεί απλώς ένα χρήσιμο εργαλείο για τη διδασκαλία που ελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών και **σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποκαταστήσει τη διδακτική διαδικασία στο μάθημα της Μουσικής ενός τραγουδιού που συνοδεύεται ζωντανά από τον εκπαιδευτικό σε κάποιο μουσικό όργανο.** Η «ζωντανή» συνοδεία δίνει τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικού, καθώς οι μαθητές, από τη μία μπορούν να τραγουδήσουν ελεύθερα αποδίδοντας τις μουσικές φράσεις και τις αναπνοές με το δικό τους τρόπο ερμηνείας, κι ο εκπαιδευτικός, από την άλλη, μπορεί να προσαρμόζει και να αναπροσαρμόζει την εκτέλεσή του ακολουθώντας την ερμηνεία των παιδιών.

3. Εφόσον είναι δυνατόν, οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν κάποιο κατάλληλο sample ρυθμικής συνοδείας στο αρμόνιο του σχολείου και να συνθέσουν με τη ρυθμική αυτή βάση ένα τραγούδι «rap» («ραπ») αυτοσχεδιάζοντας ομαδικά τους στίχους ή δημιουργώντας – ο καθένας ατομικά – δικούς τους στίχους. Οι μαθητές μπορούν ν' ανταποκριθούν, καθώς η μουσική rap, hip hop, κ.ά. προσφέρεται για αυτοσχεδιαστικές δραστηριότητες αυτού του τύπου και καταλαμβάνει σημαντικό μέρος του καθημερινού ηχοτοπίου τους, καθώς προβάλλεται ιδιαίτερα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Μπορεί, ακόμη, να συνδεθεί μικρόφωνο στον υπολογιστή και να ηχογραφηθεί μια μουσική εκτέλεση των μαθητών (το λειτουργικό λογισμικό των υπολογιστών δίνει τη δυνατότητα να γίνει μια μικρής διάρκειας ηχογράφηση και να αποθηκευτεί σε αρχείο). Εκτός από τα περισσότερα επαγγελματικά μουσικά προγράμματα, δυνατότητα ηχογράφησης δίνουν και οι κάρτες ήχου, καθώς και ορισμένα σύγχρονα προγράμματα αντιγραφής CD).

Τέλος, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ενημερώνεται τακτικά για τις εξελίξεις στο χώρο της μουσικής τεχνολογίας που μπορούν να λειτουργήσουν επικουρικά στο μάθημα.

• **Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση στη συγκεκριμένη ενότητα θα εστιαστεί:

- α) στην κατανόηση των στοιχειωδών λειτουργιών και δυνατοτήτων ενός home studio,
- β) στην εξοικείωση των μαθητών με τα σύγχρονα μέσα μουσικής τεχνολογίας και ειδικότερα με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και τα σύγχρονα εξελιγμένα αρμόνια,
- γ) στη διάθεση για αναζήτηση και λύση προβλημάτων μέσα από την έρευνα και την «εξερεύνηση» στο Διαδίκτυο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Γλωσσάρι γενικών και ειδικών όρων:

– **Audio:** Γενικότερα όρος που αναφέρεται στον ήχο (αναλογικό και ψηφιακό).

– **Analog audio (Αναλογικός ήχος):** Ήχος που δεν παράγεται ή ηχογραφείται με ψηφιακά μέσα. Με την αυστηρή έννοια του όρου, κάθε ήχος που ακούμε ή ηχογραφούμε είναι αναλογικός. Ο αναλογικός ήχος μετατρέπεται σε ψηφιακό μέσω του αναλογικο-ψηφιακού μετατροπέα (DAC – Digital – to – Analog Converter) και αντιστρόφως ο ψηφιακός ήχος, με το ίδιο μέσο, μετατρέπεται πάλι σε αναλογικό, όταν οδηγείται ως ηλεκτρικό σήμα στα ηχεία.

– **Digital audio (Ψηφιακός ήχος):** Ήχος ή δεδομένα ήχου που «μεταφράζονται» σε δυαδικό σύστημα αναπαράστασης, δηλαδή ζεύγη αριθμών (bits) που αναγνωρίζουν οι υπολογιστές και τα σύγχρονα ψηφιακά μέσα παραγωγής ήχου (και εικόνας).

– **MIDI (Musical Instrument Digital Interface – Ψηφιακή Διασύνδεση Μουσικών Οργάνων):** Σύμβαση πρωτοκόλλου επικοινωνίας μεταξύ των ηλεκτρονικών μουσικών ψηφιακών οργάνων διαφορετικών κατασκευαστών που προέκυψε στις αρχές της δεκαετίας του '80 και επεκτάθηκε στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και στα σύγχρονα μουσικά προγράμματα. Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια σειρά πληροφοριών που μεταφέρεται μέσω καλωδίου από το ένα ηλεκτρονικό όργανο ή μέσο παραγωγής και δημιουργίας ψηφιακού ήχου, στο άλλο. Το όργανο ή μέσο παραγωγής ήχου αποκωδικοποιούν τις πληροφορίες (που αφορούν τη συχνότητα του ήχου, τη διάρκεια, την ένταση, το ηχόχρωμα, κ.ά.).

– **Sequencer:** Το πρόγραμμα που βρίσκεται στην «καρδιά» του υπολογιστή. Ελέγχει και διαχειρίζεται όλα τα audio και midi μουσικά δεδομένα. Περιλαμβάνει δυνατότητες εγγραφής, επεξεργασίας και αναπαραγωγής του ήχου και προσφέρει συχνά πακέτο εργαλείων για εφέ, καθώς και ένα βασικό πακέτο εικονικών οργάνων (virtual instruments). Προγράμματα: Cubase, Traktion, Logic, Reason, Sonar, κ.ά.

– **Effects (software plug – in effects) (Εφέ):** προγράμματα τροποποίησης ηχητικού σήματος που ενσωματώνονται στο μουσικό πρόγραμμα. (Υπάρχουν πολλά effects για μεταβολές δυναμικής, συχνότητας, ακουστικής ήχου, όπως: Native reverb, PSP84 Delay, Chorus, Filtrator, Eqium, κ.ά.)

– **Virtual instruments (Vis):** Τα εικονικά όργανα εμφανίζονται αυτούσια σε διάφορες μορφές, όπως Soft samplers, ROMplayers, Soft synths και Emulators.

– **Soft samplers:** όργανα που πήραν τη θέση των hardware samplers. Τα hardware samplers ηχογράφούσαν και αναπαρήγαγαν ψηφιακά δείγματα ήχων. Η ηχογράφηση των δειγμάτων των ήχων (samples) πραγματοποιείται σήμερα αποτελεσματικά από τα sequencers. Τα soft samplers αναπαράγουν ψηφιακά ηχογραφημένα δείγματα ήχων (samples) υψηλής πιστότητας. Μπορούμε ν' αποθηκεύσουμε μεγάλο αριθμό από δείγματα ήχων καθώς διατίθενται στην αγορά «βιβλιοθήκες» αρχείων με samples (sample library). Αλλά και στο Διαδίκτυο μπορούμε να αναζητήσουμε samples καλής ποιότητας που δίνονται επίσημα.

– **ROMplayers (Read Only Memory Player):** ειδικευμένο sampler, απαραίτητο, αν θέλουμε να συγκεντρώσουμε μια τεράστια συλλογή από ήχους στη στιγμή. Η τεχνολογία μας επιτρέπει να διαβάσουμε τα samples άμεσα από το σκληρό δίσκο, χωρίς να απαιτείται η αποθήκευσή τους σε RAM μνήμη.

– **Soft synths:** όργανα που μπορούν να μιμηθούν όλους τους τρόπους και τις δυνατότητες σύνθεσης του ήχου που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία 50 χρόνια κι ακόμη να τους συνδυάζουν δημιουργώντας νέες μορφές σύνθεσης.

– **Emulators:** soft synths που μιμούνται κλασικά όργανα και συνθεσάιζερ που «έγραψαν» ιστορία κι έχουν περάσει πια στο παρελθόν, όπως π.χ. το Hammond organ, το Mellotron (διάσημο από το τραγούδι “Strawberry Fields Forever” των Beatles), το Minimoog, το FM synth DX7 της Yamaha, κ.ά.

2. Στο Βιβλίο Μαθητή εικονίζονται τα παρακάτω εικονικά όργανα:

«**AbstractGuitar**» της **DASH signature** (εικονικό όργανο που μιμείται όλες τις δυνατότητες διαμόρφωσης ήχου της κλασικής, της ηλεκτρικής, κ.ά. κιθάρας). [www.dashsignature.com]

«**BFD**» της **Expansion** (εικονικό όργανο που μιμείται ένα drum kit σε πραγματικό περιβάλλον ηχογράφησης με πολλαπλά ενσωματωμένα μικρόφωνα σε διάφορες θέσεις, καθώς και δυνατότητα ρύθμισης των θέσεων αυτών, ανάλογα με την ακουστική χώρα που επιδιώκουμε).

«**FM7**» της **Native Instruments** (εικονικό όργανο που μιμείται το «θρυλικό» συνθεσάιζερ των μέσων της δεκαετίας του 80' DX7 της Yamaha, παρέχοντας του και πρόσθετες σύγχρονες αναβαθμιζόμενες δυνατότητες. [www.nativeinstruments.de]

«**Vocaloid**» της **Yamaha** (εικονικό όργανο που δίνει τη δυνατότητα μίμησης της ανθρώπινης φωνής: αρκεί να γράψουμε τους στίχους ενός τραγουδιού, να διαλέξουμε έναν τύπο φωνής και να παίξουμε τη μελωδία του τραγουδιού. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει ακόμη τη διαμόρφωση της φωνητικής ερμηνείας με

εκφραστικές δυνατότητες, (π.χ. με vibrato, κ.ά. ώστε η φωνή να ακούγεται όσο το δυνατόν πιο ρεαλιστική). [www.yamaha.co.jp/product/vocaloid/en]

2. Ενδεικτικά CD ROM για μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης:

- «**Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα**», 1996, Σύλλογος «Οι φίλοι της μουσικής» – Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος Λίλιαν Βουδούρη, επιστημονική επιμέλεια Λάμπρος Λιάβας.
- «**Musical Instruments**», Microsoft Corporation and Dorling Kinderley Limited.
- «**Τα μουσικά όργανα**», 1999, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α. Ε (Τεύχος 14 του περιοδικού ROM / Internet – Multimedia, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1999).
- «**Τα Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα**», 1998, ILISSOS multimedia.
- «**Ο Μικρός μουσικός**», Εκδόσεις Πατάκης.

3. Περιοδικός τύπος – ελληνικός και αγγλόφωνος – για τη μουσική πληροφορική:

«**ΜΟΥΣΙΚΗ**», «**Computer Music**», «**Future Music**», «**Electronic Musician**», «**Sound on Sound**», κ.ά.

4. Χρήσιμες ιστοσελίδες για τον εκπαιδευτικό μουσικής:

<http://www.ypepth.gr> – Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

<http://www.pi-schools.gr> – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

<http://www.sch.gr> – Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο

<http://www.culture.gr> – Υπουργείο Πολιτισμού

<http://www.uoa.gr/music> – Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

<http://auth.gr/mus> – Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Σχολή Καλών Τεχνών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

<http://www.ionio.gr/music> – Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

<http://www.uom.gr/index.php?tmima=9&categorymenu=2> – Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

<http://www.teiher.gr/mta> – Τμήμα Μουσικής Τεχνολογίας και Ακουστικής, Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης (Ρέθυμνο)

<http://www.teiep.gr/smt.php> – Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ηπείρου (Άρτα)

<http://www.teiion.gr> – Τμήμα Τεχνολογίας Ήχου και Μουσικών Οργάνων, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Ιονίων Νήσων (Ληξούρι)

<http://www.megaron.gr> Ιστοσελίδα του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών.

<http://www.mmb.org.gr> Ιστοσελίδα της Μεγάλης Μουσικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος «Λίλιαν Βουδούρη»

<http://www.primarymusic.gr> – Ένωση Εκπαιδευτικών Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

<http://users.forthnet.gr/the/eeme> – Ελληνική Ένωση για την Μουσική Εκπαίδευση

<http://www.mmb.org/eem/Index.h.t.m>. – Ένωση Ελλήνων Μουσουργών

<http://www.iema.gr> – Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής

<http://www.musicportal.gr>

<http://www.mdw.ac.at/eas> – Europäische Arbeitsgemeinschaft Schulmusik (Ευρωπαϊκή Ένωση για τη Μουσική στο Σχολείο)

<http://www.isme.org> – International Society for Music Education (Διεθνής Ένωση για την Μουσική Εκπαίδευση)

<http://www.curriculumonline.gov.uk/Subjects/Mu/Subject.htm> – (Αναλυτικά Προγράμματα και υποστήριξη για το μάθημα της Μουσικής στο Ηνωμένο Βασίλειο)

<http://www-camil.music.uiuc.edu/tbmi> – Technology Based Music Instruction (Εξ αποστάσεως υποστήριξη από το Πανεπιστήμιο του Illinois των Η.Π.Α. για τη χρήση της μουσικής τεχνολογίας στο σχολείο)

<http://www.ti-me.org> – Technology Institute for Music Educators (Εξ αποστάσεως κέντρο στήριξης για εκπαιδευτικούς Μουσικής στην πολιτεία της Πενσυλβανίας Η.Π.Α.)

<http://wwwngfl.gov.uk> Με την καταχώρηση της λέξης music στην Αναζήτηση (Search) προκύπτουν 500 links για τη μουσική, όπως π.χ. www.earlybirdsmusic.com, κ.ά.

<http://www.menc.org> Music Educators' National Conference (Σύλλογος Καθηγητών Μουσικής των Η.Π.Α)

<http://www.eduref.org> ERIC: Διεθνής βάση δεδομένων για εκπαιδευτικά θέματα.

<http://www.lessonplanspage.com> Ιστοσελίδα με σχέδια μαθημάτων.

<http://www.educationindex.com/music> Βάση δεδομένων για εκπαιδευτικούς.

<http://www.skdesigns.com/internet/music/image/index/html> Γραφικά και εικόνες για μουσική.

18. ΜΟΡΦΗ 2: Θέμα και παραλλαγές

Η επεξεργασία μίας μελωδίας ή ενός ρυθμικού σχήματος με τη μορφή παραλλαγών συνιστά τρόπο σύνθεσης ή πρακτική μουσικής εκτέλεσης και αυτοσχεδιασμού που απαντάται τόσο στην παραδοσιακή μουσική των λαών, όσο και σε είδη επώνυμης μουσικής δημιουργίας (κλασική ευρωπαϊκή, τζαζ, ροκ, ηλεκτρονική μουσική, κ.ά.).

«*Η αναγνώριση της παραλλαγής ενός θέματος προϋποθέτει να επικεντρωθεί ο ακροατής, με αφαιρετικό τρόπο*», «*στα κοινά στοιχεία των δύο μερών που μένουν αναλλοίωτα*». «*Η διάκριση της παραλλαγής από το θέμα απαιτεί συχνά να αγνοήσει, με αφαιρετικό τρόπο, τη μορφή της μελωδίας που κυριαρχεί – Gestalt (θέμα) – και να εστιάσει την προσοχή του στις παραλλαγές της*». (J. Funk, J. Whiteside: *Developmental theory and the Psychology of music*)

Οι μαθητές, μέσα από τις δραστηριότητες της ενότητας «**Μορφή 2**», αναζητούν τις μεταβολές μιας δεδομένης μουσικής ιδέας εντοπίζοντας τις **ομοιότητες** και τις **διαφορές** μεταξύ θέματος και παραλλαγής και αναπτύσσουν όχι μόνο τις μουσικές τους δεξιότητες, αλλά και τις γνωστικές.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία της διδασκαλίας:** Το μάθημα έχει **διερευνητικό χαρακτήρα** και στηρίζεται στις δυνατότητες **κριτικής ακρόασης** των μαθητών. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καθοδηγητικός και βοηθητικός. Η εμπέδωση των νέων γνώσεων πραγματοποιείται μέσα από δραστηριότητες **ενεργητικής ακρόασης** και βιωματικής μάθησης.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκονται:

- Να προσεγγίσουν τη μορφή «θέμα και παραλλαγές» στη μουσική και να τη συνδέσουν με αντίστοιχες μορφές από το χώρο άλλων τεχνών.
- Να χρησιμοποιήσουν τα γράμματα της αλφαβήτου ως συμβατικό κώδικα ανάλυσης ή σχεδιασμού της μορφής.
- Να αναγνωρίζουν, ακουστικά, απλά μοτίβα και φράσεις.

• **Αφόρμηση:** Οι δύο πρώτες παράγραφοι στο βιβλίο του μαθητή λειτουργούν ως αναλογικός προοργανωτής προοιδαζοντας τους μαθητές για το αντικείμενο του μαθήματος. Η εισαγωγή στην έννοια του θέματος και των παραλλαγών του γίνεται μέσω των Εικαστικών. Οι μαθητές παρατηρούν τον πίνακα ζωγραφικής ενός μαθητή δημοτικού σχολείου και εντοπίζουν το «θέμα» (ένα ψάρι, συγκεκριμένα μια πέστροφα) και τις παραλλαγές του.

• **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές ακούν το τέταρτο μέρος **Theme (Andante): Variations I – VI** από το **κουίντετο «Η Πέστροφα»** για πιάνο, βιολί, βιόλα, βιολοντσέλο και κοντραμπάσο του **Φραντς Σούμπερτ**. Προσπαθούν ν' αναγνωρίσουν την εμφάνιση του θέματος και των παραλλαγών του στην αρχή κάθε μέρους του μουσικού αποσπάσματος, παρατηρώντας παράλληλα το ηχόχρωμα του οργάνου ή των οργάνων που παίζουν κάθε φορά το θέμα ή τις παραλλαγές (οριζόντια διασύνδεση με την ενότητα **Ηχόχρωμα**).

Σκοπός της δραστηριότητας είναι να προσεγγίσουν οι μαθητές **διαισθητικά** την έννοια του **θέματος** και των **παραλλαγών** του. Να κατανοήσουν, δηλαδή, ότι κατά τη διάρκεια του έργου ακούν την ίδια μελωδία που παρουσιάζεται με διαφορετική μορφή σε κάθε μέρος. Για παιδαγωγικούς λόγους, η διαφορετικότητα αυτή εστιάζεται στην **αρχή** κάθε μέρους, καθώς πολλοί μαθητές, στο ηλικιακό επίπεδο της Ε' Δημοτικού, πιθανόν να δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν την ανάπτυξη των παραλλαγών καθόλη τη διάρκεια του έργου. Ο εκπαιδευτικός, κατά την ακρόαση, επισημαίνει απλώς την εμφάνιση του θέματος και των παραλλαγών του (στην αρχή κάθε μέρους), καθώς και τα όργανα που τα εκτελούν αντίστοιχα, κάθε φορά.

Το μουσικό παράδειγμα αποτελείται από 7 μέρη. Στο πρώτο μέρος το βιολί παίζει το **θέμα** και τα άλλα τέσσερα όργανα το συνοδεύουν. Στα υπόλοιπα έξι μέρη οι **παραλλαγές** του θέματος συνοδεύονται συχνά παράλληλα και από το **θέμα** που παίζεται αυτούσιο από ένα ή δύο όργανα. Το δεύτερο μέρος [1.06] ξεκινά με το πιάνο να «πρωταγωνιστεί», παίζοντας το θέμα ελαφρά παραλλαγμένο (πύκνωση, «περισσότερες νότες» – τρίλιες) και το βιολί να συνοδεύει, εκτελώντας παραλλαγή του θέματος.

Το τρίτο μέρος [2.08] ξεκινά με τη βιόλα και το βιολοντσέλο να παίζουν το θέμα και το βιολί να εκτελεί την παραλλαγή. Το τέταρτο μέρος [3.15] ξεκινά με το βιολοντσέλο να παίζει το θέμα και το πιάνο να εκτελεί την παραλλαγή. Το πέμπτο μέρος [4.10] ξεκινά με την εκτέλεση της παραλλαγής (μεταβολή μελωδίας, ρυθμού και συνηχήσεων) από το σύνολο των οργάνων. Το έκτο μέρος [5.15] ξεκινά με τη βιόλα να εκτελεί την παραλλαγή με μεταβολές στο ρυθμό και τη μελωδία του θέματος. Το έβδομο μέρος [6.44] ξεκινά με το πιάνο να εκτελεί την παραλλαγή και το βιολί να παίζει το θέμα. [Ο ενδεικτικός προσδιορισμός των παραπάνω χρόνων έχει βασιστεί στην εξής εκτέλεση του έργου: **Quintette pour piano, violon, alto, violoncelle & contrebasse in A major, D.667 «The Truite» (P) 1958. Hephzibah Menuhin – piano, members of the Amadeus Quartett: Norbert Brainin – violin, Peter Schidlöf – viola, Martin Lovett – cello, J. Edward Merret – double bass**]. Σκόπιμο θα ήταν, ο εκπαιδευτικός, πριν την ακρόαση του αποσπάσματος, να παίζει το θέμα σε κάποιο μελωδικό όργανο ή να το τραγουδήσει, ώστε οι μαθητές να το ακούσουν προσεκτικά και να συγκρατήσουν τη μελωδία στη μνήμη τους. Ακόμη, για να ενισχυθεί η αυτοσυγκέντρωσή τους, κατά την ακρόαση του μουσικού αποσπάσματος, οι μαθητές μπορούν:

α) να μιμηθούν τον τρόπο που παίζονται τα όργανα που εκτελούν κάθε φορά το θέμα, με κινήσεις του σώματος (σύνδεση με το μάθημα της Θεατρικής Αγωγής).

β) να δείξουν, τη στιγμή που το αναγνωρίζουν, με αυθόρμητες εκφραστικές κινήσεις το ξεκίνημα του πιο «*δραματικού*» μέρους του έργου [4.10].

• **Τετράδιο Εργασιών: 1.** Οι μαθητές προσεγγίζουν την έννοια «θέμα και παραλλαγές» ακούγοντας το **24ο Καπρίτσιο για βιολί** του **Νικολό Παγκανίνι**, το οποίο αποτελείται από 11 μέρη (θέμα και δέκα παραλλαγές). Οι παραλλαγές στη σύνθεση αυτή παρουσιάζουν πιο σύνθετες μεταβολές, συγκριτικά με τις παραλλαγές στο κουϊντέτο της «Πέστροφας».

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να παίξει προηγουμένως το θέμα σε μελωδικό όργανο και να ζητήσει από τους μαθητές να το επαναλάβουν με τη φωνή τους αποδίδοντας, όσο είναι δυνατόν, με σαφήνεια το ρυθμικό σκελετό της μελωδίας. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η μελωδία του θέματος στην ακουστική τους μνήμη. Στην ακρόαση του καπρίτσιου που ακολουθεί, προσπαθούν να διακρίνουν, *δισαιθητικά*, ομοιότητες με τη μελωδία του θέματος. Παράλληλα, σημειώνουν – με μία γραμμή στο Τετράδιο – την έναρξη κάθε παραλλαγής. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η συγκέντρωση των μαθητών στην ακρόαση του έργου, και τους δίνεται ένα κίνητρο ενεργοποίησης και απόδοσης στο μάθημα. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ενθαρρύνει την κινητική έκφραση των μαθητών (από τη θέση τους στο θρανίο) κατά την ακρόαση του έργου.

2. Οι μαθητές ακούν τις παραλλαγές της μελωδίας του αγγλικού τραγουδιού γενεθλίων **“Happy Birthday”**. Αναγνωρίζουν και περιγράφουν τις μεταβολές του θέματος σε κάθε παραλλαγή του. Το μουσικό απόσπασμα αποτελείται από πέντε μέρη. Οι μεταβολές του θέματος μπορούν να γίνουν εύκολα αντιληπτές από τους μαθητές (μεταβολή του ρυθμού στις δύο πρώτες παραλλαγές, περισσότερες νότες στην τρίτη παραλλαγή). Σκόπιμη θα ήταν μία επανάληψη της ακρόασης του αποσπάσματος, πριν ζητηθεί από τους μαθητές να αναγνωρίσουν τους τρόπους παραλλαγής.

3. Οι μαθητές μεταφέρουν τις γνώσεις και την εμπειρία τους από το μάθημα της μουσικής στο χώρο των εικαστικών, σχεδιάζοντας μια σύνθεση που αποτελείται από παραλλαγές ενός θέματος - μοτίβου που οι ίδιοι δημιούργησαν.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Ο εκπαιδευτικός μπορεί ως αφόρμηση για το μάθημα να δείξει στους μαθητές έναν ή περισσότερους πίνακες επώνυμων ζωγράφων που χρησιμοποιούν την **παραλλαγή** ως δομικό στοιχείο σύνθεσης, π.χ. «**Αθλητικοί τύποι**», του Ρώσου ζωγράφου **Καζιμίρ Μαλέβιτς**, «**Τετράγωνα με Ομόκεντρους Δακτυλίσους**», του Ρώσου ζωγράφου **Βασίλι Καντίνσκι**, κ.ά.

2) Συχνά, χαρακτηριστικά έργα κλασικής μουσικής – συγκεκριμένα εδώ το **24ο Καπρίτσιο για βιολί** του **Νικολό Παγκανίνι** – μπορούν να λειτουργήσουν ως πηγές έμπνευσης για δραστηριότητες γραπτής έκφρασης (σύνδεση με το μάθημα της **Γλώσσας**). Κατά τη διάρκεια ακρόασης της μουσικής, οι μαθητές καλούνται να γράψουν ελεύθερα ό,τι φαντάζονται ή αισθάνονται (δραστηριότητα **ενεργητικής ακρόασης**). Οι **ελεύθεροι συνειρμοί** που αναπτύσσουν οι μαθητές, καθώς και ο τρόπος που τους εκφράζουν, προφορικά ή γραπτά, συχνά έχουν μεγάλο ενδιαφέρον και μπορούν να βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό, να αποτιμήσει τις ικανότητες **μουσικής** και **συναισθηματικής έκφρασης** των μαθητών, και να προσεγγίσει καλύτερα την προσωπικότητα κάθε μαθητή. Η δραστηριότητα αυτή ασκεί ιδιαίτερα την ικανότητα **αποκλίνουσας σκέψης** των μαθητών. Ενδεικτικά παρατίθενται οι παρακάτω ελεύθεροι συνειρμοί «αυτόματης γραφής» μαθητών της ΣΤ' τάξης του **67ο Δημοτικού Σχολείου Αθηνών**, κατά την ακρόαση του 24ου Καπρίτσιου του Παγκανίνι:

«Έτσι όπως πάει η μουσική είναι σαν να σε τσιμπούν με μια καρφίτσα. Σε μερικά σημεία σαν να κλαίει ένα παιδί».

«Φαντάστηκα πως ήμουνα πάνω σ' ένα σύννεφο και το σύννεφο άρχισε να πηγαίνει ψηλά ώσπου έφθασα στον ήλιο, άφησα τα χέρια μου ελεύθερα κι άρχισα να πετάω και σε μια στιγμή έπεσα σ' ένα άλλο σύννεφο, τότε άρχισα να παίζω μουσική με ένα βιολί και με τύλιξαν χιλιάδες ακτίνες ηλίου».

«Φαντάστηκα ότι κυνηγάω μια μύγα με τη μυγοσκοτώστρα και δεν μπορούσα να την πιάσω».

«Ένας άνθρωπος που χαίρεται και χαμογελάει, ύστερα όμως μαθαίνει κάτι και είναι πολύ στεναχωρημένος και αρχίζει να τρέχει χωρίς να ξέρει που να πάει και να τρέχει ανάμεσα στα δέντρα».

3) Ο εκπαιδευτικός μπορεί, με αφορμή το ελληνικό τραγούδι γενεθλίων –«**Να ζήσεις...**» και το αντίστοιχο αγγλικό “**Happy Birthday...**”– που συχνά τραγουδιούνται διαδοχικά σε κοινωνικές εκδηλώσεις γενεθλίων, να κάνει στους μαθητές ερωτήσεις μεταγνωστικής ανάλυσης και να θέσει θέματα προβληματισμού, όπως: «*Η μουσική στο ελληνικό τραγούδι γενεθλίων είναι αυθεντικά ελληνική ή είναι «δάνειο» ξένης μελωδίας (τέτοιο «δάνειο» αποτελεί και η μελωδία με την οποία τραγουδιέται π.χ. το «Φεγγαράκι μου λαμπρό»).* Η σχέση μουσικής και λόγου αλλάζει στις δύο εκδοχές (ελληνική – αγγλική); κ.ά. Μπορεί, επίσης, να αντιπαραθέσει σε αυτά το τραγούδι «**Χρόνια Πολλά**» της **Μαρίζας Κωχ** που έχει χαρακτηριστική μελωδία επηρεασμένη από το ιδίωμα της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής.

• **Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση θα εστιαστεί στη δυνατότητα των μαθητών:

α) να μπορούν να διαισθανθούν εμπειρικά την έννοια της παραλλαγής κατά την ακρόαση ενός μουσικού έργου,

β) να μπορούν να αναγνωρίσουν απλούς τρόπους παραλλαγής σε ένα οικείο τους μουσικό θέμα (όπως π.χ. στο μουσικό απόσπασμα “Happy Birthday”),

γ) να ανταποκρίνονται με ενδιαφέρον και ενθουσιασμό σε δραστηριότητες ενεργητικής ακρόασης,

δ) να είναι σε θέση να αντιληφθούν τη διαθεματική διάσταση της έννοιας της παραλλαγής.

19. ΡΥΘΜΟΣ 2: Ας «κρατήσουμε» το ρυθμό! (2)

«Η μελωδία αποτελεί το υφάδι, το ρευστό στοιχείο της μουσικής. Ο ρυθμός είναι το καλούπι μέσα στο οποίο χύνεται η μελωδία, το στημόνι πάνω στο οποίο αυτή πλέκεται.» (Ν. Μπαζιάνας, από το βιβλίο «**Για τη Λαϊκή Μουσική μας Παράδοση**», εκδ. Τυπωθήτω).

Σε όλα τα είδη μουσικής βρίσκουμε μεγάλη ποικιλία ρυθμών, που μπορεί να αντιστοιχούν σε απλά ή μεικτά μέτρα. Μεικτά μέτρα βρίσκουμε συχνά στα Βαλκάνια, στη λαϊκή μουσική της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης και της Ασίας, στην ινδική, στην αραβική μουσική κτλ., αλλά και στη τζαζ και στην κλασική μουσική, ιδιαίτερα από τον 20^ο αιώνα και μετά.

Στην ενότητα Ρυθμός 2 οι μαθητές προσεγγίζουν βιωματικά και δημιουργικά το ρυθμό /παλμό που αντιστοιχεί στα **μεικτά μέτρα** των 5/8 (3 + 2), 7/8 (3 + 2 + 2) και 9/8 (3 + 2 + 2 + 2).

Πρόκειται για ρυθμούς με τους οποίους οι περισσότεροι μαθητές του ελληνικού σχολείου είναι εξοικειωμένοι, καθώς απαντώνται τόσο στην παραδοσιακή όσο και τη σύγχρονη **ελληνική μουσική**. Το ίδιο ισχύει και για τους μαθητές που προέρχονται από χώρες των Βαλκανίων, όπου συναντάμε ανάλογους ρυθμούς. Πιθανότατα, λοιπόν, οι μαθητές στην καθημερινή τους ζωή να τους έχουν ήδη βιώσει χορεύοντας, τραγουδώντας, παίζοντας και ακούγοντας μουσική. Οι πεντάσημοι, επτάσημοι και εννιάσημοι ρυθμοί σχετίζονται και με τη φυσική εκφορά του ελληνικού προφορικού λόγου, και μπορούν εύκολα να προσαρμοστούν πάνω σε λέξεις ή φράσεις.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το μάθημα έχει **ενεργητικό, βιωματικό και διερευνητικό** χαρακτήρα. Στηρίζεται στις ικανότητες ενεργητικής ακρόασης και ψυχοκινητικής ανταπόκρισης σε ακουστικά ερεθίσματα (αποσπάσματα ηχογραφημένης μουσικής, ρυθμικά σχήματα που εκτελούνται από τον εκπαιδευτικό).

Οι μαθητές, με δραστηριότητες κατευθυνόμενης διερεύνησης και εκτέλεσης, κατανοούν τις σχέσεις που διέπουν τις μονάδες του ρυθμού (χτύποι) και εφαρμόζουν τις νέες γνώσεις και δεξιότητες παίζοντας μουσικά όργανα και συμμετέχοντας σε δραστηριότητες κινητικής έκφρασης. Η επέκταση των στοιχείων του μαθήματος γίνεται με την ακουστική και οπτική αναγνώριση του ρυθμικού σχήματος φράσεων στο Τετράδιο Μαθητή.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να επαναλαμβάνουν ρυθμικά σχήματα και ρυθμούς με σαφή αίσθηση των θέσεων και άρσεων που δημιουργούνται από την εναλλαγή τονισμένων – μη τονισμένων χρόνων.
- Να ανταποκρίνονται ψυχοκινητικά σε πιο πολύπλοκους ρυθμούς.
- Να αναγνωρίζουν οπτικά σχηματοποιημένες μορφές πολύπλοκων ρυθμών (πεντάσημοι, επτάσημοι, εννιάσημοι).
- Να αναγνωρίζουν οπτικά και ακουστικά τα ρυθμικά σχήματα λέξεων και φράσεων.
- Να νιώσουν χαρά και ικανοποίηση παίζοντας με μουσικά όργανα.

• **Αφόρμηση:** Οι δύο πρώτες παράγραφοι στο βιβλίο του μαθητή λειτουργούν ως **προοργανωτές γενίκευσης**. Ο εκπαιδευτικός θυμίζει στους μαθητές (κεφάλαιο «**Ρυθμός 1**») τι αντιλαμβανόμαστε ως **ρυθμό** στη μουσική και χτυπά με παλαμάκια, σε συνεχείς επαναλήψεις, τους **τονισμένους – ισχυρούς χρόνους** που αντιστοιχούν στο μέτρο των **7/8** (3 + 2 + 2). Οι μαθητές τον μιμούνται.

Στη συνέχεια, χτυπάει όλους τους χρόνους (ισχυρούς και μη) στα **ξυλάκια**, ενώ οι μαθητές εξακολουθούν να χτυπούν μόνο τους τονισμένους. Έπειτα, καθώς χτυπάει τα ξυλάκια, τραγουδά την αρχή από γνωστά δημοτικά τραγούδια με επτάσημο ρυθμό π.χ. «*Σαμιώτισσα*», «*Χαραλάμπης*», «*Χορός του Ζαλόγγου*» κτλ. κι εξηγεί ότι ο ρυθμός αυτός, γνωστός ως συρτός «καλαματιανός», συναντιέται σε πολλά τραγούδια και σκοπούς.

• **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός σχεδιάζει στον πίνακα της τάξης τη **σχηματοποιημένη μορφή** του **επτάσημου ρυθμού** (βλέπε Βιβλίο Μαθητή). Καθώς ακούγεται το τραγούδι «**Σαράντα γιδοπρόβατα**» σε στίχους της **Μαριανίνας Κριεζή** και μουσική της **Λένας Πλάτωνος**, χτυπά υποδειγματικά με ξυλάκια όλους τους χρόνους (χτύπους), ώστε να κατανοήσουν ακουστικά οι

μαθητές την αντιστοιχία του σχήματος –που αναπαριστά το ρυθμό στο Βιβλίο Μαθητή– με το τραγούδι.

Εκτελεί πάλι το ρυθμό σε πιο αργό tempo (χωρίς να ακούγεται το τραγούδι) λέγοντας –ενδεικτικά– τη φράση «*Σήμερα βρέχει πάλι*» (ή κάποια άλλη ακολουθία λέξεων που να αντιστοιχεί στο συγκεκριμένο ρυθμικό σχήμα). Ένας - ένας οι μαθητές επαναλαμβάνουν διαδοχικά την εκτέλεση του ρυθμού με **ξυλάκια**.

Γίνεται δεύτερη ακρόαση του τραγουδιού «**Σαράντα γιδοπρόβατα**». Ο εκπαιδευτικός χτυπά υποδειγματικά στο **ντέφι** μόνο τους **ισχυρούς χρόνους (παλμός – beat)**. Οι μαθητές **μιμούνται** τον τρόπο εκτέλεσης καθώς το ντέφι μεταφέρεται από μαθητή σε μαθητή. Στη δραστηριότητα αυτή οι μαθητές θα πρέπει όχι μόνο να «κρατούν» το ρυθμό αλλά να νιώθουν και το «σφυγμό» της μουσικής, ώστε να ξεκινούν να χτυπούν το ντέφι στο σωστό χρόνο. Πιθανόν, επομένως, να χρειαστούν παραπάνω από μία «δοκιμές» στο ντέφι, ή και περισσότερες ακροάσεις του τραγουδιού, ώστε να ολοκληρωθεί η δραστηριότητα απ' όλους τους μαθητές.

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να δώσει περισσότερο χρόνο στους μαθητές που δυσκολεύονται στην εκτέλεση των ρυθμών και να πραγματοποιήσει πρόσθετες υποδειγματικές εκτελέσεις, ώστε να ενισχύσει την ακουστική τους μνήμη. Αν, πάλι, κάποιος μαθητής δυσκολεύεται ιδιαίτερα, ο εκπαιδευτικός μπορεί να κινήσει ο ίδιος τα χέρια του, καθώς χτυπά το όργανο, ώστε να βιώσει ψυχοκινητικά το σωστό ρυθμό και να υπερνικήσει τυχόν συστολή, που μπορεί να παρεμποδίζει γενικότερα τις κινήσεις του σώματός του.

Η προσέγγιση του **πεντάσημου** και του **εννιάσημου** ρυθμού με ακροάσεις των κομματιών «**Τραγουδάκι**» σε στίχους του **Ευτύχη Ζαρμπ** και μουσική του **Λαυρέντη Μαχαιρίτσα** και «**Μια η άνοιξη**» του **Διονύση Σαββόπουλου**, γίνεται με την ίδια μεθοδολογία που περιγράφεται για τον επτάσημο ρυθμό.

Η **σχηματοποιημένη μορφή** των **ρυθμών** λειτουργεί ως **οπτικό ερέθισμα** για να ενισχύσει την ακουστική αντίληψη των ρυθμών, ώστε να εκτελούνται σωστά με σαφή αίσθηση των **άρσεων** και των **θέσεων**. Οι μαθητές εκτελούν τους ρυθμούς διαισθητικά, στηριζόμενοι στην ακουστική τους μνήμη και όχι με βάση τη μηχανική ανάγνωση της σχηματοποιημένης μορφής.

Ο εκπαιδευτικός εξηγεί με αφετηρία τη σχηματοποιημένη μορφή των ρυθμών το συμβολισμό του μέτρου των 5/8, των 7/8 και των 9/8 στη δυτική σημειογραφία.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Στη δραστηριότητα αυτή ο εκπαιδευτικός χτυπάει μία - μία τις σχηματοποιημένες μορφές ρυθμών (επτάσημος 3 + 2 + 2, πεντάσημος 3 + 2 και 2 + 3) σε ξυλάκια ή μ' ένα μολύβι ή στυλό στο θρανίο και επαναλαμβάνει την ίδια εκτέλεση, ώστε οι μαθητές να τον μιμηθούν παράλληλα. Έπειτα, διαβάζουν μεγαλόφωνα μία - μία τις φράσεις και, αφού τις επαναφέρουν ακουστικά στη μνήμη τους, επιλέγουν τη σχηματοποιημένη μορφή που εκφράζει το ζητούμενο ρυθμό.

[**Απαντήσεις:** Ξύπνησαν όλοι τώρα 3 + 2 + 2, Έλα στην πόλη 3 + 2, Φεύγω αύριο 2 + 3.]. Η **μορφή 2 + 3 του πεντάσημου ρυθμού** εισάγεται **βιωματικά**, καθώς ο ρυθμός της προκύπτει μέσα από την εκφορά των λέξεων.

2. Πρόκειται για δραστηριότητα, στην οποία οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν ένα **ποίημα** σε **ρυθμό 5/8**. Αποτελεί επέκταση της προηγούμενης άσκησης και ασκεί τη δημιουργική φαντασία. Οι μαθητές προτείνουν λέξεις ή σειρές λέξεων που ταιριάζουν στο ρυθμό 3 + 2

και, είτε συνδέονται με όσα έχουν ήδη γραφτεί, είτε οδηγούν το ποίημα νοηματικά σ' έναν άλλο «δρόμο». Ο δάσκαλος καταγράφει τις ιδέες των μαθητών και η τάξη αποφασίζει ποια είναι καταλληλότερη για τη συνέχιση του ποίηματος.

Συχνά, το ποίημα μπορεί να αποδοθεί μ' ένα στίλ ρυθμικής απαγγελίας που θυμίζει *ραπ* (*rap*) μουσική. Ακόμη, οι στίχοι μπορεί να μην έχουν κάποιο σαφές νόημα και να δίνουν μια «σου-ρεαλιστική» χροιά, καθώς αποτελούν προϊόν μιας διαδικασίας «ιδεοθύελλας» (*brainstorming*) σε σχέση πάντα με το ρυθμικό «αποτύπωμα» των λέξεων.

3. Ο εκπαιδευτικός εκτελεί υποδειγματικά τον εννιάσημο ρυθμό του ζειμπέκικου (9/4) με παλαμάκια, ενώ παράλληλα ακούγεται το κομμάτι «**Ζειμπέκικο (Το ζειμπέκικο της Ευδοκίας)**» του **Μάνου Λοΐζου**. Οι μαθητές επαναλαμβάνουν μιμητικά την εκτέλεση του ρυθμού. Η ψυχοκινητική προσέγγιση του ρυθμού επεκτείνεται με μια δραστηριότητα αυθόρμητης χορευτικής ανταπόκρισης.

4. Οι μαθητές ακούν το κομμάτι «**Τσιφτετέλι**» του **Μάνου Λοΐζου** και μιμούνται την υποδειγματική εκτέλεση του ρυθμού και της «παραλλαγής» του από τον εκπαιδευτικό. Στη συνέχεια, χωρίζονται σε ομάδες τριών ατόμων που παίζουν αντίστοιχα **ταμπουρίνο, ξυλάκια και ντέφι**. Ο μαθητής με το ντέφι μπορεί να αυτοσχεδιάζει και να εναλλάσσει διαφορετικούς τρόπους εκτέλεσης του οργάνου, αξιοποιώντας διάφορα **ηχοχρώματα που μπορεί να παράγει** (π.χ. κρούση του οργάνου στο χέρι ή στο πλάι του σώματος, κρούση της μεμβράνης του με το χέρι ή με τα δάκτυλα εφόσον πρόκειται για ντέφι με μεμβράνη, ρυθμική κίνηση του οργάνου με το ένα ή και τα δύο χέρια, ώστε να «κουδουνίσουν» τα ζίλια κ.ά.).

Ακόμη, σε μια επέκταση της δραστηριότητας, οι μαθητές μπορούν να χωριστούν σε ομάδες που θα εκτελούν *ακολουθίες* του ρυθμού και παραλλαγών του. Κάθε ομάδα επιλέγει και σχεδιάζει – μυστικά από τις άλλες – μια συγκεκριμένη ακολουθία, την οποία και εκτελεί. Οι άλλες ομάδες πρέπει να μαντέψουν με ποια σειρά εναλλάσσεται ο ρυθμός με τις παραλλαγές του.

Στις δραστηριότητες 3 και 4 οι μαθητές εισάγονται βιωματικά στην έννοια της **συγκοπής**.

Η **ρυθμική παρτιτούρα** λειτουργεί βοηθητικά κι ενισχυτικά. Οι μαθητές εκτελούν το μέρος τους με βάση το **μουσικό ένστικτο** και την ακουστική τους μνήμη κι όχι ακολουθώντας μηχανικά την παρτιτούρα. Είναι απαραίτητο να συγκεντρωθούν, προκειμένου να ανακαλέσουν τη σειρά των **συλλαβών** που αντιστοιχούν στο μέρος που εκτελούν. (Συχνά αποδίδουν καλύτερα αν σκέφτονται ή λένε φωναχτά τις συλλαβές καθώς παίζουν.)

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ξεκινήσει σχεδιάζοντας στον πίνακα της τάξης τις **σηματοποιημένες μορφές των ρυθμών** του μαθήματος (**επτάσημος 3 + 2 + 2, πεντάσημος 3 + 2, εννιάσημος 3 + 2 + 2 + 2**). Καθώς εκτελεί έναν – έναν τους ρυθμούς, οι μαθητές τον μιμούνται χωρίς να ακούν τα σχετικά μουσικά αποσπάσματα. Έτσι, εξοικειώνονται με τη δομή των ρυθμών και των σχέσεων των χρόνων τους πριν από τη μουσική τους εκτέλεση. Ανάλογα με τα μουσικά όργανα και τον αριθμό των μαθητών, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να προσαρμόζει με ευέλικτο τρόπο τις δραστηριότητες μοιράζοντας, ίσως, διαφορετικά τα όργανα και τους ρόλους στους μαθητές.

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση θα διαπιστωθεί αν οι μαθητές:

α) μπορούν να επαναλαμβάνουν μιμητικά ρυθμούς και ρυθμικά σχήματα με ή χωρίς τη συνοδεία μουσικής,

- β) μπορούν να εκτελούν ρυθμούς ή ρυθμικά σχήματα με σαφή αίσθηση των άρσεων και θέσεων, καθώς και με σταθερό tempo και παλμό,
- γ) μπορούν να χειρίζονται με άνεση και αυτοπεποίθηση απλά κρουστά μουσικά όργανα,
- δ) μπορούν να αυτοσχεδιάζουν με απλά κρουστά μουσικά όργανα,
- ε) μπορούν να ανταποκριθούν κινητικά σε πιο σύνθετους ρυθμούς.

20. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ 3: Η πατρίδα τραγουδάει (25η Μαρτίου)

Από τις αρχές του 19ου αιώνα, υπό την επίδραση του **κινήματος του ρομαντισμού**, το **ελληνικό δημοτικό τραγούδι** κέντρισε το ενδιαφέρον φιλελλήνων και πνευματικών ανθρώπων της Ευρώπης που περιηγήθηκαν στον ελλαδικό χώρο καταγράφοντας ελληνικά τραγούδια και συλλέγοντας **λαογραφικό υλικό**.

Στα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι και σήμερα, Έλληνες και ξένοι μελετητές συνέλεξαν και ταξινόμησαν δημοτικά τραγούδια και κατέγραψαν την ποίηση και τη μουσική τους. Σημαντικό μέρος αυτού του υλικού αποτελούν και τα **ιστορικά δημοτικά τραγούδια**, ιδιαίτερα εκείνα που καλύπτουν την περίοδο από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Παράλληλα, έχουν κυκλοφορήσει πολυάριθμα CD με ηχογραφημένες εκτελέσεις που περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, γνωστά ή λιγότερο γνωστά δημοτικά τραγούδια ή μελοποιημένα ποιήματα αυτής της περιόδου. Ο εκπαιδευτικός μπορεί, επομένως, να αναζητήσει και να επιλέξει από τις πηγές αυτές τραγούδια κατάλληλα για το επίπεδο των μαθητών της Ε' Δημοτικού.

Άλλη σημαντική πηγή τραγουδιών αποτελούν τα ποιήματα παλαιότερων ή σύγχρονων ποιητών, που έχουν μελοποιησει **σύγχρονοι Έλληνες συνθέτες** (Θεοδωράκης, Χατζιδάκις, Μαρκόπουλος, Λεοντής, κ.ά.) και κυκλοφορούν σε CD.

Τα παραπάνω τραγούδια –παραδοσιακά ή έντεχνα– πέρα από τη συμβολή τους στην ανάπτυξη των μουσικών δεξιοτήτων των μαθητών, λειτουργούν και σε **συναισθηματικό επίπεδο**, καθώς ευαισθητοποιούν με βιωματικό τρόπο τους μαθητές απέναντι σε σημαντικά ιστορικά γεγονότα και στη ζωή και το έργο επώνυμων ή ανώνυμων προσώπων που αγωνίσθηκαν για την εθνική μας ανεξαρτησία.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Ο εκπαιδευτικός ακολουθεί τη μέθοδο της άμεσης διδασκαλίας. Εκτελεί υποδειγματικά το βυζαντινό ύμνο και τα τραγούδια και ελέγχει την ορθή εκμάθηση κι εκτέλεσή τους από τους μαθητές. Παράλληλα, φροντίζει να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές γνωστικά και συγκινησιακά απέναντι στα ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία που περιλαμβάνει κάθε τραγούδι.
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να γνωρίσουν τραγουδώντας, μουσικές δημιουργίες εμπνευσμένες από τους αγώνες του ελληνικού λαού για την εθνική του ανεξαρτησία.

- Να συνειδητοποιήσουν την κοινωνική προσφορά της μουσικής σε σημαντικές στιγμές της ελληνικής ιστορίας.
- Να αντιληφθούν ότι το τραγούδι μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο διακίνησης ιδεών.
- Να προσεγγίσουν μέσα από το τραγούδι τη δημοτική μας ποίηση καθώς και σημαντικά έργα της ελληνικής ποίησης.

• **Αφόρμηση:** Η φωτογραφία στο μάθημα του βιβλίου του μαθητή μπορεί να λειτουργήσει ως αφόρμηση για τη διδασκαλία. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ρωτήσει τους μαθητές με βάση ποια στοιχεία θα μπορούσαν να υποθέσουν –χωρίς να βοηθηθούν από τη λεζάντα– ότι η χορωδία μαθητών που εμφανίζεται στη φωτογραφία τραγουδά σε γιορτή για εθνική επέτειο της Ελληνικής Επανάστασης του '21 (περιγραφική ανάλυση φωτογραφίας). Στη συνέχεια, οι μαθητές συζητούν θέματα σχετικά με την οργάνωση μιας σχολικής γιορτής.

• **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός διδάσκει το Κοντάκιο «**Τη Υπερμάχω Στρατηγώ**» και τον **Ελληνικό Εθνικό Ύμνο**, και όσα από τα τραγούδια που προτείνονται κρίνει απαραίτητο (χρησιμοποιώντας ηχογραφημένες εκτελέσεις ή εκτελώντας τα ο ίδιος):

1. **Κοντάκιο «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ».** Σκόπιμο θα ήταν να διδάξει το βυζαντινό αυτό ύμνο φράση – φράση. Να ψάλλει, δηλαδή, υποδειγματικά, συνοδεύοντας με χειρονομικές κινήσεις τη μελωδική ανέλιξη π.χ. της πρώτης φράσης «Τη Υπερμάχω, στρατηγώ τα νικητήρια...». Οι μαθητές την επαναλαμβάνουν παρακολουθώντας τις χειρονομικές κινήσεις του εκπαιδευτικού. Εφόσον αποδώσουν σωστά τη φράση, ο εκπαιδευτικός μπορεί να προχωρήσει με τον ίδιο τρόπο διαδοχικά στις επόμενες. (Οι μαθητές της Ε' τάξης που έχουν διδαχτεί Μουσική στις προηγούμενες τάξεις του Δημοτικού μπορούν να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στην εκτέλεση του Κοντακίου «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ»).

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει ακόμη να φροντίσει οι μαθητές να παίρνουν αναπνοές στα κατάλληλα σημεία και να αποδίδουν σωστά τις μελισματικές ανελίξεις και καταλήξεις των συλλαβών ορισμένων φράσεων π.χ. των συλλαβών «ρί – α» στις λέξεις «νικητήρια» και «ευχαριστήρια», της συλλαβής «-νων» στη λέξη «κινδύνων», της συλλαβής «νύ-» στη λέξη «νύμφη», της συλλαβής «α-» στη λέξη «ανύμφευτε κ.ά.

Ειδικότερα στο σημείο όπου ο ύμνος φθάνει στο ανώτερο τονικό του ύψος, δηλαδή στη συλλαβή «κρά-» της φράσης «Ίνα κράζω Σοι...», ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να φροντίσει να αποβάλουν οι μαθητές κάθε ίχνος αναστολής και να «φθάσουν» αυτό το τονικό ύψος «ελευθερώνοντας» και ταυτόχρονα ελέγχοντας τη φωνή τους (αυτό μπορεί να επιτευχθεί με υποδειγματικές εκτελέσεις από τον ίδιο και διαδοχικές επαναλήψεις από τους μαθητές). Αν οι μαθητές αδυνατούν να επιτύχουν το αναμενόμενο επίπεδο εκτέλεσης, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αφήσει το τραγούδι να «ωριμάσει» για ένα χρονικό διάστημα στο μυαλό και στην ακουστική τους μνήμη, και να τελειοποιήσει την εκτέλεσή του σε κάποιο από τα επόμενα μαθήματα.

Ο εκπαιδευτικός δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να χαρακτηρίσει τους μαθητές «φάλτσους» ή «κακόφωνους» Έχει αποδειχτεί ότι όταν οι μαθητές έχουν αρνητική αυτοεικόνα ή αναστολές, π.χ. όταν «φοβούνται», την εκτέλεση ενός σημείου σ' ένα μουσικό έργο ή τραγούδι –με τη φωνή τους ή με κάποιο μουσικό όργανο– «σφίγγονται» και δεν μπορούν να αποδώσουν σύμφωνα με τις πραγματικές τους δυνατότητες.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συνδέσει το Κοντάκιο «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ» με γνώσεις που έχουν οι μαθητές από το μάθημα της Ιστορίας και των Θρησκευτικών της Ε' Δημοτικού και ν'

αποδώσει το ποιητικό κείμενο στην νεοελληνική γλώσσα, ώστε το νόημα του να γίνει απόλυτα κατανοητό στους μαθητές:

Εγώ η πόλη Σου, Θεοτόκε Στρατηγέ, σ' Εσένα που με υπεράσπισες χρωστάω τη νίκη και Σου απευθύνω τις ευχαριστίες μου, γιατί γλίτωσα από τον κίνδυνο. Και επειδή έχεις δύναμη ακαταμάχητη, απάλλαξέ με από κάθε λογής κινδύνους, για να μπορώ να σου φωνάζω: Χαίρε Νύμφη ανύμφευτε.

2. Δημοτικό τραγούδι «Δώδεκα Ευζωνάκια», συρτό (Θράκης και Μακεδονίας). Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να διευκρινίσει ότι το τραγούδι αυτό δεν μας έρχεται από την εποχή της Άλωσης της Πόλης αλλά είναι νεότερο, καθώς ο όρος «εύζωνας» καθιερώθηκε στα μέσα περίπου του 19ου αιώνα.

3. Δημοτικό τραγούδι «Ο Γεροκλέφτης», τσάμικο (από το βιβλίο «Η Ελληνική Δημώδης Μουσική» του Γεωργίου Λαμπελέτ). Οι μαθητές μπορούν να συνοδεύουν το τραγούδι με το ρυθμικό σχήμα:

4. «Θούριος» του Ρήγα Φεραίου (1757-1789), (εκδοχή του Δ. Σούτζου). Ο εκπαιδευτικός μπορεί να πληροφορήσει τους μαθητές ότι ο Θούριος του Ρήγα τραγουδιόταν με διαφορετικές μελωδίες, πολλές από τις οποίες πιθανόν να μη γνωρίζουμε σήμερα, κι ακόμη ότι και σύγχρονοι Έλληνες συνθέτες έχουν μελοποιήσει το ποίημα (π.χ. ο συνθέτης Χρήστος Λεοντής).

5. Δημοτικό τραγούδι «Πήραμε την Τροπολιτσά», συρτό (Πελοποννήσου), που αναφέρεται στο σημαντικό γεγονός της εκδίωξης των Οθωμανών από την Τριπολιτσά (Τρίπολη), στις 23 Σεπτεμβρίου του 1821, που οδήγησε στην εδραίωση της κυριαρχίας των Ελλήνων στην Πελοπόννησο.

6. Τραγούδι «Άκρα του Τάφου σιωπή», μελοποιημένο μέρος του ποιήματος του **Διονύσιου Σολωμού «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»** από το **Γιάννη Μαρκόπουλο**. Το ποίημα είναι εμπνευσμένο από τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου από τους Οθωμανούς που ξεκίνησε στις 20 Απριλίου του 1825. Η ηρωική αντίσταση των πολιορκούμενων κατέληξε στην θρυλική έξοδό τους στις 10 Απριλίου του 1826, τη νύχτα του Σάββατου του Λαζάρου προς την Κυριακή των Βαΐων. Το μελοποιημένο απόσπασμα του ποιήματος αναφέρεται στην εξάντληση και την πείνα των πολιορκούμενων που οδήγησε στην απόφασή τους για την έξοδο.

7. Τραγούδι «Τσάμικος» του **Μάνου Χατζιδάκι** (μουσική) και **Νίκου Γκάτσου** (ποίηση). Μπορεί να συνοδευτεί από το ρυθμό του τσάμικου (βλέπε παραπάνω).

8. Ελληνικός Εθνικός Ύμνος: Οι δύο πρώτες στροφές του ποιήματος «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» του **Διονύσιου Σολωμού** μελοποιημένες από το συνθέτη **Νικόλαο Χαλικιόπουλο - Μάντζαρο**.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αξιολογήσει σε ποια τραγούδια ανταποκρίθηκαν οι μαθητές περισσότερο και να τα επιλέξει για τη συμμετοχή της Ε' τάξης στη γιορτή για την εθνική επέτειο, ή να δημιουργήσει ένα «απόθεμα» ρεπερτορίου για την εορτή της επόμενης χρονιάς εάν η γιορτή στο σχολείο οργανώνεται αποκλειστικά από την ΣΤ' τάξη. Παράλληλα με την εκμάθηση των τραγουδιών, οι μαθητές μπορούν να ευαισθητοποιηθούν ως προς το περιεχόμενο των στίχων των τραγουδιών συσχετίζοντάς τους με τα αντίστοιχα ιστορικά γεγονότα.

Τα τραγούδια μπορούν να ενορχηστρωθούν με κρουστά (ντέφι, τουμπελέκι, κ.ά.) ή με όργανα καθορισμένου τονικού ύψους (φλογέρες, μεταλλόφωνο, κ.ά.). Ακόμη, κάποια απλά τραγούδια θα μπορούσαν πιθανόν να συνοδευτούν από μαθητές που έχουν προχωρημένες γνώσεις σε κάποιο μουσικό όργανο (πιάνο, αρμόνιο, κιθάρα, βιολί, λύρα, κ.ά.).

Η ενορχηστρωμένη –έστω και πολύ απλή– μορφή των τραγουδιών που εκτελείται από τους ίδιους τους μαθητές καλλιεργεί το **ζήλο** και το **ενδιαφέρον** τους να παρουσιαστούν σε κάποια σχολική γιορτή και λειτουργεί ως επιπρόσθετο **κίνητρο** για να ασκηθούν ατομικά σε κάποιο όργανο που μπορεί να διδάσκονται ομαδικά στην τάξη, όπως π.χ. φλογέρα, κ.ά. Οι οργανωμένες προσπάθειες αυτού του τύπου καλλιεργούν τις ικανότητες για **αλληλεπίδραση, συνεργασία, αλληλεγγύη** και **συλλογικότητα** για την επίτευξη ενός σκοπού. Απαιτούν επιμονή, προσπάθεια και ικανό αριθμό διδακτικών ωρών ώστε οι μαθητές που παίζουν όργανα να συγχρονίζονται μεταξύ τους.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Οι μαθητές τραγουδούν τις οκτώ πρώτες στροφές του ποιήματος του **Διονύσιου Σολωμού «Ύμνος εις την Ελευθερίαν»** μελοποιημένες, από τον **Νικόλαο Χαλικιόπουλο - Μάντζαρο**. Μπορούν να ακούσουν προηγουμένως το έργο ηχογραφημένο στην κανονική του μορφή, για τετράφωνη ανδρική χορωδία και πιάνο ή να διαβάσουν τους στίχους κι έπειτα να δοκιμάσουν απευθείας να τους τραγουδήσουν πάνω στη μελωδία του Εθνικού Ύμνου, αναπτύσσοντας έτσι τη δεξιότητα μελωδικής και ρυθμικής προσαρμογής άγνωστου – προς στιγμή – στίχου σε γνωστή μελωδία.

2. Οι μαθητές μπορούν να παίξουν στη **φλογέρα** τη μελωδία από το **Θούριο του Ρήγα Φεραίου (Εκδοχή Δ. Σούτζου)** που έχουν ήδη μάθει να τραγουδούν από το Ανθολόγιο του Βιβλίου τους. Σκόπιμο είναι να μάθουν να παίζουν τη μελωδία με το «αυτί» απομνημονεύοντας απλώς τη σειρά των φθόγγων. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να γράψει στον πίνακα τους φθόγγους κάθε φράσης ψηλά ή χαμηλά ανάλογα με το τονικό τους ύψος π.χ.:

σολ		σολ	
	φα φα		φα
	μι	μι	μι
ρε	ρε	ρε ρε	κ.ο.κ

Έπειτα μπορεί να διδάξει το τραγούδι φράση – φράση παίζοντας κι ο ίδιος υποδειγματικά στη φλογέρα. Η μουσική ανάγνωση κατά την εκτέλεση μουσικού οργάνου απαιτεί προχωρημένες ικανότητες ανάγνωσης παρτιτούρας και για το λόγο αυτό προτιμάται η πρακτική – βιωματική εκμάθηση των μελωδιών. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στη σωστή απόδοση των παρεστιγμένων ρυθμικών αξιών.

Στη συνέχεια οι μαθητές μαθαίνουν στη **φλογέρα** τη μελωδία του τραγουδιού **«Πήραμε την Τροπολιτσά»**. Η σύντομη αυτή μελωδία περιλαμβάνει ποικίλα ρυθμικά σχήματα, όγδοα, δέκατα έκτα, παρεστιγμένο όγδοο και δέκατο έκτο, καθώς και τη νότα **σι ύφεση**. Μπορεί ακόμη να παιχτεί σε πληκτροφόρο όργανο π.χ. πιάνο, αρμόνιο από μαθητές που γνωρίζουν να παίζουν κάποιο απ' αυτά τα όργανα, αρκεί να έχουν δεξιότητες ρυθμικής εκτέλεσης με σχετική ακρίβεια.

3. Οι μαθητές συνοδεύουν ρυθμικά το τραγούδι **«Δώδεκα Ευζωνάκια»**. Το ρυθμικό σχήμα συνοδείας μπορεί να εκτελεστεί σε κρουστό όργανο ή με ηχηρές κινήσεις (body percussion). Πρόκειται για χαρακτηριστικό σχήμα που αντιστοιχεί στο μέτρο 4/4 (ή 8/8, δηλαδή 4 + 4) πολλών ελληνικών χορών και σκοπών, (π.χ. Παγωνίσιο Ηπείρου, Στα Τρία Θεσσαλίας, κ.ά.).

Οι μαθητές μπορούν αρχικά να ασκηθούν στην εκτέλεση του σχήματος χτυπώντας το με τα χέρια στα πόδια, ως εξής:

Αφού εξοικειωθούν με το παραπάνω, μπορούν να δοκιμάσουν να το χτυπούν, σε κρουστό όργανο παράλληλα με μία ομάδα μαθητών που θα τραγουδάει. Σ' ένα πιο προχωρημένο επίπεδο, οι μαθητές μπορούν να τραγουδούν και να χτυπούν ταυτόχρονα το ρυθμικό συνοδευτικό σχήμα (δεξιότητα ρυθμικής ανεξαρτησίας) ή να χτυπούν και παραλλαγές του αρχικού ρυθμού, όπως:

Αν το επίπεδο της τάξης είναι κατάλληλο, μπορούν, επίσης, να δοκιμάσουν να παίζουν συγχρόνως διαφορετικές παραλλαγές του ρυθμού κατά δυάδες ή ομάδες.

- **Εναλλακτική πρόταση διδασκαλίας:** 1) Η εκμάθηση και η εκτέλεση ενός τραγουδιού συνιστά μάθηση βιωματική και επομένως μπορεί να αποτελέσει μέσο για την εμπέδωση γνώσης που προέρχεται από άλλα μαθήματα π.χ. από την Ιστορία, την Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, τα Θρησκευτικά, κ.ά. Το μάθημα, λοιπόν, μπορεί να αξιοποιηθεί για μια **διαθεματική εργασία –τύπου project–** στην οποία θα εφαρμοστεί η ομαδοσυνεργατική μέθοδος. Οι μαθητές θα χωριστούν πρώτα σε ομάδες εργασίας. Κάθε ομάδα θα αναλάβει ένα από τα τραγούδια του μαθήματος. Σε μία επιφάνεια εργασίας θα γραφτούν οι στίχοι, ο τίτλος, και ο δημιουργός ή οι δημιουργοί του τραγουδιού (αν πρόκειται για επώνυμη δημιουργία). Τα μέλη κάθε ομάδας θα αναζητήσουν στοιχεία από άλλα μαθήματα που μπορούν να συνδεθούν με το τραγούδι (ιστορικά, γεωγραφικά, λαογραφικά, θρησκευτικά, κ.ά. στοιχεία, στίχους από άλλα ποιήματα, πίνακες ζωγραφικής, γκραβούρες, φωτογραφίες με αντίστοιχες λεζάντες, σύντομα βιογραφικά στοιχεία προσώπων κ.ά.) και θα τα ενθέσουν γύρω από τους στίχους του έτσι ώστε με μια ματιά να είναι κανείς σε θέση να συσχετίσει και να συνδέσει τα στοιχεία μεταξύ τους. Πρόκειται δηλαδή για μια ολιστική προσέγγιση του τραγουδιού, που σκοπό έχει να συνδέσει διαθεματικά τη γνώση.

2) Οι μαθητές μπορούν να μάθουν το **Θούριο** του **Ρήγα** σε μελοποίηση του συνθέτη **Χρήστου Λεοντή**.

- **Αξιολόγηση:** Η **εκτέλεση** των τραγουδιών, η **ρυθμική συνοδεία** και η απόδοση της μελωδίας ορισμένων τραγουδιών με μουσικό όργανο (φλογέρα) αποτελούν μέσο αξιολόγησης των **δυνατοτήτων** και των **μουσικών δεξιοτήτων** που έχουν αναπτύξει οι μαθητές, η οποία πραγματοποιείται μέσω της παρατήρησης κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Η αξιολόγηση θα εστιαστεί ακόμη στη **στάση** και το **ενδιαφέρον** των μαθητών σε σχέση με την εθνική, κοινωνική και πολιτισμική διάσταση του περιεχομένου του μαθήματος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΘΟΥΡΙΟΣ του Ρήγα Φεραίου: (1757-1798). Το εθνεγερτήριο δράμα του Ρήγα αποτυπώνεται σε μία σειρά από Χάρτες που θα τυπώσει στη Βιέννη κατά το διάστημα 1796-1797, μεταξύ των οποίων και το «Επαναστατικό Μανιφέστο» που περιλάμβανε: α) Προκήρυξη, β) Νέα Πολιτική Διοίκηση και γ) Θούριο. Το 1797 ο Θούριος, παιάνας και επαναστατική διακήρυξη, τραγουδιέται σε συγκεντρώσεις, κυκλοφορεί από χέρι σε χέρι και παρακινεί σε εξέγερση.

Η γενικότερη δράση του Ρήγα και η εκδοτική του δραστηριότητα οδήγησε στη σύλληψη του ίδιου και επτά συνεργατών του το 1797, καθώς και στο θάνατό τους από βασανιστήρια στο Βελιγράδι, το 1798. Τεκ-

μήριο της δίωξής τους υπήρξε μία σειρά από επαναστατικά έντυπα (που περιλάμβαναν μεταξύ άλλων και το Θούριο) τα οποία τυπώθηκαν με σκοπό να διοχετευτούν στην υποδουλωμένη Ελλάδα.

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ: Η μελοποίηση του ποιήματος –σε 4 γραφές– από τον **Νικόλαο Χαλικιόπουλο - Μάντζαρο** (1795-1872) πραγματοποιήθηκε με τη στενή συνεργασία του **Διονύσιου Σολωμού** (1798-1857). Ο συνθέτης συνδεόταν φιλικά με τον ποιητή και είχε μελοποιήσει πολλά ποιήματά του. Ο Μάντζαρος, που παρέδιδε μαθήματα μουσικής, στο Διονύσιο Σολωμό έγραψε το 1848 στις «Σημειώσεις για τον κόμητα Σολωμό»: «...Στις δυνατότητες των φωνητικών του οργάνων οφείλει τη φύση της φωνής του, που είναι αρμονική, ευλύγιστη, εκφραστική, κατάλληλη να τον εμπνέει και έτοιμη να αποδώσει την ηχηρότητα των στίχων του. Γι' αυτό από ένστικτο δημιουργεί τους περισσότερους στίχους του με το τραγούδι, αυτοσχεδιάζοντας μελωδίες που απηχούν ολοκληρωμένη την αληθινή έκφραση της ποιητικής σύλληψης ενός μουσικού πνεύματος...». («**Ο Νικόλαος Μάντζαρος και ο εθνικός μας ύμνος**», **Ντίνου Κονόμου, 1958, εκδ. Ιω. Καμπανάς**).

Η πρώτη μελοποίηση (της περιόδου 1828 – 1830) του ποιήματος «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» γίνεται πολύ γρήγορα γνωστή στην Επτάνησο και στον υπόλοιπο Ελληνισμό, και συμπίπτοντας με την αναγνώριση της Ελληνικής ανεξαρτησίας, γίνεται στη συνείδηση των Ελλήνων το εθνικό τους τραγούδι. Κατά την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα (1864), ο Γεώργιος Α΄ επισκέπτεται την Κέρκυρα, όπου τον υποδέχεται η Φιλαρμονική με τη μουσική του «Ύμνου εις την Ελευθερίαν». Εντυπωσιασμένος αποφασίζει στις 28 Ιουνίου 1865 να καθιερωθούν οι δύο πρώτες στροφές του Ύμνου ως επίσημο Εθνικό άσμα.

21. ΡΥΘΜΟΣ 3: Ρυθμικό μουσικό «ταξίδι»

Στην ενότητα «Ρυθμός 3», οι μαθητές ακούν αποσπάσματα από διαφορετικά είδη μουσικής (σύγχρονη ελληνική, έθνικ, ρέγγε, ροκ, κ.ά.) και εκτελούν σε κρουστά μουσικά όργανα χαρακτηριστικά σχήματα ρυθμικής συνοδείας τους. Μέσα από τις δραστηριότητες που προτείνονται, οι μαθητές εισάγονται βιωματικά στις έννοιες της **συγκοπής**, του **αντιχρονισμού**, του **παρεστιγμένου**, του **τρίηχου** και του **ελλιπούς μέτρου**.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το μάθημα έχει **βιωματικό** χαρακτήρα και στηρίζεται στις **ψυχοκινητικές ικανότητες** των μαθητών (εκτέλεση ρυθμικών σχημάτων σε κρουστά όργανα) . Μέσα από διαδικασίες **άμεσης διδασκαλίας** ο εκπαιδευτικός εκτελεί υποδειγματικά τα ρυθμικά σχήματα και οι μαθητές τα επαναλαμβάνουν με μιμητικό τρόπο, στηριζόμενοι στην ακουστική τους μνήμη.
- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:
 - Να επαναλαμβάνουν ρυθμικά σχήματα και ρυθμούς με σαφή αίσθηση των θέσεων και άρσεων που δημιουργούνται από τη εναλλαγή τονισμένων – μη τονισμένων χρόνων.
 - Να ανταποκρίνονται ψυχοκινητικά σε πιο πολύπλοκους ρυθμούς και ρυθμικά σχήματα.
 - Να προσεγγίσουν βιωματικά τη συγκοπή, τον αντιχρονισμό, το παρεστιγμένο, το τρίηχο και το ελλιπές μέτρο.
 - Να νιώσουν τη χαρά και την ικανοποίηση που προκύπτει, όταν παίζουμε με μουσικά όργανα.
 - Να εμπλουτίσουν τα μουσικά τους ακούσματα προσεγγίζοντας διαφορετικά είδη μουσικής.

• **Αφόρμηση:** Οι μαθητές διαβάζουν τις δύο πρώτες παραγράφους στο Βιβλίο του Μαθητή, που λειτουργούν ως προοργανωτής γενίκευσης. Συζητούν γύρω από τις δυνατότητες μουσικής επικοινωνίας των λαών σε σχέση με την ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς κι επικοινωνίας και των τεχνολογιών ηχογράφησης κι αναπαραγωγής της μουσικής.

• **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές ακούν το κομμάτι «*Ταμάρα – η αρχή του παραμυθιού*» του **Νίκου Κυπουργού** ενώ ο εκπαιδευτικός παίζει παράλληλα σε ξυλάκια το ρυθμικό σχήμα συνοδείας του. Έπειτα οι μαθητές επαναλαμβάνουν ένας - ένας το σχήμα στα ξυλάκια, ενώ συνεχίζουν να ακούν τη μουσική. Στη συνέχεια, δημιουργούνται οι ομάδες οργάνων (ξυλάκια και ντέφι) που πραγματοποιούν –με βάση τη ρυθμική παρτιτούρα του Βιβλίου– δραστηριότητα «παράλληλης» εκτέλεσης.

Ο εκπαιδευτικός εκτελεί το ρυθμικό σχήμα που αντιστοιχεί στο τραγούδι «*Η μπόσσα – νόβα του ζαχαροπλαστείου*» του **Δημήτρη Μαραγκόπουλου** σύμφωνα με την εικονογράφηση του βιβλίου (πρόκειται για το ρυθμικό σχήμα που παίζει στην αρχή του ηχογραφημένου τραγουδιού το φλάουτο). Οι μαθητές το επαναλαμβάνουν μιμητικά κάνοντας τις ίδιες κινήσεις και λέγοντας φωναχτά τις συλλαβές που αντιστοιχούν στα ρυθμικά ονόματα των φθόγγων (η παύση του τετάρτου αποδίδεται με ένα «σστ»).

Ακούν, έπειτα, το τραγούδι και το συνοδεύουν εκτελώντας το ρυθμικό σχήμα με τον καθορισμένο τρόπο, λέγοντας παράλληλα και τις ανάλογες συλλαβές. Στους δύο πρώτους χρόνους χτυπούν κάθε φθογγόσημο με παλαμάκια (σύνολο τέσσερα παλαμάκια) («**τίμ – ρι, τί – τι**»), στον τρίτο χρόνο κάνουν το σήμα της σιωπής με το δείκτη τους στο στόμα («**σστ**») και στον τέταρτο χρόνο αγγίζουν τους ώμους με τα χέρια τους («**τα**»).

Ακολουθεί δραστηριότητα «παράλληλης» εκτέλεσης διαφορετικών ρυθμικών σχημάτων – επέκταση της προηγούμενης- που στηρίζεται στην **ομαδοσυνεργατική οργάνωση** της τάξης και απαιτεί ανώτερου επιπέδου ψυχοκινητικές ικανότητες από τους μαθητές. Η δραστηριότητα πραγματοποιείται *ανεξάρτητα από την ακρόαση του τραγουδιού*. Οι μαθητές χωρίζονται σε **μουσικά σύνολα** τριών μελών με **ταμπουρίνο, ντέφι και μαράκες**. Μαθαίνουν το μέρος τους χωριστά (αφού το ακούσουν πρώτα από τον εκπαιδευτικό) και κάνουν «πρόβες», παίζοντας πρώτα ανά δύο (ταμπουρίνο και ντέφι) και μετά ανά τρεις (προστίθενται και οι μαράκες).

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να επιλέξει για το *ταμπουρίνο* μαθητές που μπορούν να εκτελούν τα σχήματα με ρυθμική ακρίβεια και σταθερό tempo, καθώς το μέρος αυτό αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία «*χτίζεται*» η δραστηριότητα. Το μέρος που παίζει το *ντέφι* απαιτεί δεξιότητες που αφορούν τον αντιχρονισμό, σε δύο επίπεδα: πρώτα σε σχέση με το ίδιο το ρυθμικό σχήμα που εκτελεί το ντέφι κι έπειτα σε συνάρτηση με το μέρος του ταμπουρίνου. Το μέρος που παίζουν οι *μαράκες* είναι πολύ απλό, αλλά απαιτεί ο μαθητής να παίζει μέσα στο ρυθμικό πλαίσιο που δημιουργείται και να «*ακούει*» συγχρόνως με το «*εσωτερικό του αυτί*» μόνο το δικό του σχήμα και να μην μπερδεύεται από τα ρυθμικά σχήματα που παίζουν τα άλλα μέλη της ομάδας.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Ο εκπαιδευτικός γράφει στον πίνακα της τάξης και εκτελεί υποδειγματικά στο *ταμπουρίνο* το ostinato που ακούγεται στην αρχή του παραδοσιακού αφρικανικού τραγουδιού «*Μπατού*». Οι μαθητές το επαναλαμβάνουν μιμητικά με παλαμάκια. Γίνεται έπειτα ακρόαση του τραγουδιού κι ένας - ένας οι μαθητές εκτελούν μερικές επαναλήψεις του ostinato, λέγοντας συγχρόνως τις αντίστοιχες συλλαβές, καθώς το ταμπουρίνο περνάει διαδοχικά απ' όλους.

Στη συνέχεια, οι μαθητές, χωρισμένοι σε ομάδες, αυτοσχεδιάζουν μια «χορογραφία» και την παρουσιάζουν.

Στη δραστηριότητα εκτέλεσης του **ostinato** οι μαθητές αντιλαμβάνονται βιωματικά και το **ελλιπές μέτρο** σύμφωνα με την ολοκληρωμένη καταγραφή της ρυθμικής παρτιτούρας του ostinato:

Για παιδαγωγικούς λόγους, δεν κρίνεται σκόπιμη η θεωρητική αναφορά στην έννοια του ελλιπούς μέτρου. Έτσι η ρυθμική παρτιτούρα του ostinato παρουσιάζεται σε απλή μορφή στους μαθητές (βλέπε Τετράδιο Εργασιών).

2. Ο εκπαιδευτικός γράφει στον πίνακα της τάξης και εκτελεί υποδειγματικά στα **ξυλάκια** το ρυθμικό σχήμα που ακούγεται στην αρχή του τραγουδιού **“Buffalo soldier”** του **Bob Marley**. Όλοι οι μαθητές το επαναλαμβάνουν μιμητικά με παλαμάκια ή χτυπώντας το μολύβι τους στο θρανίο (βλέπε Βιβλίο Μαθητή). Ακολουθεί η ακρόαση του τραγουδιού κι ένας - ένας μαθητής εκτελεί μερικές επαναλήψεις του σχήματος, λέγοντας παράλληλα τις αντίστοιχες συλλαβές, καθώς τα ξυλάκια περνάνε χέρι - χέρι διαδοχικά απ’ όλους. Στη συνέχεια, οι μαθητές σχηματίζουν, **κατά βούληση**, τις ομάδες οργάνων (π.χ. ένα ζευγάρι ξυλάκια κι ένα ζευγάρι μαράκες, δύο ζευγάρια ξυλάκια κι ένα ή δύο ζευγάρια μαράκες, κ.ά.), και πραγματοποιούν δραστηριότητα «παράλληλης» εκτέλεσης σύμφωνα με τις ρυθμικές παρτιτούρες που βλέπουν στο Τετράδιό τους.

3. Οι μαθητές ακούν τη χαρακτηριστική μουσική του **Henry Mancini** που συνδέεται με τα κινούμενα σχέδια του **Ροζ Πάνθηρα** (Pink Panther) και τις αντίστοιχες κινηματογραφικές ταινίες. Ο εκπαιδευτικός εκτελεί υποδειγματικά τις **στράκες**, παράλληλα με τις κινήσεις των χεριών που περιγράφονται στην εικονογράφηση της δραστηριότητας (βλέπε Βιβλίο Μαθητή). Οι μαθητές επαναλαμβάνουν την εκτέλεση του ρυθμικού σχήματος με τον ίδιο τρόπο. Αν δυσκολεύονται, η εκτέλεση θα πρέπει αρχικά να γίνει χωρίς μουσική.

Η κίνηση, κατά την οποία οι μαθητές **αγγίζουν ελαφρά** τους ώμους, αντιστοιχεί στις παύσεις τετάρτου, ενώ η επόμενη, κατά την οποία οι μαθητές χτυπούν **στράκα** κατεβάζοντας τα χέρια κάθετα στο ύψος της μέσης τους, αντιστοιχεί στα τέταρτα. Και οι δύο κινήσεις γίνονται για να ενισχύσουν βιωματικά την ψυχοκινητική ικανότητα εκτέλεσης του **αντιχρονισμού**.

4. Οι μαθητές ακούν το τραγούδι **“We will rock you”**, των **Queen**. Ο εκπαιδευτικός εκτελεί υποδειγματικά το ρυθμικό σχήμα παράλληλα με τις κινήσεις των χεριών, που περιγράφονται στην εικονογράφηση της δραστηριότητας και οι μαθητές επαναλαμβάνουν την εκτέλεση του ρυθμικού σχήματος με τον ίδιο τρόπο, λέγοντας παράλληλα τα ρυθμικά ονόματα των φθόγγων, δηλαδή: δύο χτυπήματα και των δύο χεριών στα πόδια («τί - τι»), παλαμάκι («τα»), δύο χτυπήματα και των δύο χεριών στα πόδια («τί - τι»), παλαμάκι («τα»).

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Ανάλογα με το χώρο και τα μουσικά όργανα που διαθέτει, καθώς και με τον αριθμό των μαθητών ανά τάξη, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να προσαρμόζει τις δραστηριότητες, με διαφορετική ίσως «διανομή» των οργάνων και ανάθεση ρόλων στους μαθητές από εκείνη που περιγράφεται στις επιμέρους δραστηριότητες του μαθήματος.

• **Αξιολόγηση:** Με την αξιολόγηση θα διαπιστωθεί αν οι μαθητές μπορούν:

α) να επαναλαμβάνουν μιμητικά ρυθμούς και ρυθμικά σχήματα με συνοδεία ή χωρίς τη συνοδεία μουσικής,

β) να εκτελούν με ακρίβεια ρυθμούς ή ρυθμικά σχήματα με σαφή αίσθηση των άρσεων και θέσεων καθώς και με σταθερό tempo,

γ) να εκτελούν με ακρίβεια ρυθμικά σχήματα σε δραστηριότητες «παράλληλης» εκτέλεσης με άλλα μέλη ενός μουσικού συνόλου,

δ) να χειρίζονται με άνεση και αυτοπεποίθηση απλά κρουστά μουσικά όργανα.

22. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ 2: Χριστός Ανέστη

Η περίοδος του Πάσχα ξεκινάει με το τέλος του Τριωδίου και την έναρξη της Μεγάλης Σαρακοστής και κορυφώνεται τη Μεγάλη Εβδομάδα με την Ανάσταση, τη «Λαμπρή». Πρόκειται για τη μεγαλύτερη και λαμπρότερη εορτή της Ορθόδοξης Εκκλησίας που πλαισιώνεται από πλήθος θρησκευτικών και λαϊκών παραδόσεων. Το Πάσχα –που συμπίπτει χρονικά με την ανανέωση της φύσης, την άνοιξη– γιορτάζεται συλλογικά.

Οι μαθητές στην ενότητα «**Η ελληνική μουσική στον κύκλο του χρόνου 3**» προσεγγίζουν θρησκευτικά άσματα του Πάσχα, τόσο της Μεγάλης Εβδομάδας όσο και της περιόδου που προηγείται, με την έναρξη της Μεγάλης Σαρακοστής. Προσεγγίζουν ακόμη αγγελμικά τραγούδια της ίδιας περιόδου κι έρχονται σε επαφή με έθιμα του λαού μας που συνδέονται με αυτά.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Μέσα από διαδικασίες άμεσης διδασκαλίας (ακρόαση, εκμάθηση, εκτέλεση) οι μαθητές προσεγγίζουν το βυζαντινό εκκλησιαστικό ύμνο και τα κάλαντα που περιλαμβάνονται στο μάθημα. Ο εκπαιδευτικός με κατάλληλες υποδείξεις και υποδειγματικές εκτελέσεις, φροντίζει για την ορθή απόδοση και ερμηνεία τους από τους μαθητές. Αφού ολοκληρωθεί η εκμάθηση, οι μαθητές αφομοιώνουν γνώσεις και πληροφορίες που αφορούν το κοινωνικό, ηθικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό πλαίσιο κάθε άσματος.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

– Να μάθουν αντιπροσωπευτικά άσματα της Βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής και της Ελληνικής δημοτικής μουσικής, ιδιαίτερα όσον αφορά την περίοδο του Πάσχα.

– Να κρατήσουν ίσο κατά την εκτέλεση Βυζαντινού ύμνου της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

– Να έρθουν σε επαφή με την Ορθόδοξη θρησκευτική παράδοση και το λαϊκό μας πολιτισμό και να καλλιεργήσουν το αίσθημα κοινής εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας.

• **Αφόρμηση:** Οι μαθητές διαβάζουν το μάθημα του βιβλίου τους και το συνδέουν με στοιχεία που ήδη γνωρίζουν, τόσο από άλλα μαθήματα όσο κι από προσωπικά τους βιώματα κι εμπειρίες. Οι πρώτες παράγραφοι του κειμένου λειτουργούν ως **προκαταβολικός οργανωτής**, προϊδεάζοντας τους μαθητές για το αντικείμενο που θα διδαχθούν.

• **Ανάπτυξη:** Οι μαθητές ακούν και μαθαίνουν να τραγουδούν:

α) Το **Κοντάκιο «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ»**

• Η διδασκαλία του ύμνου έχει ήδη προηγηθεί στο μάθημα «**Η πατρίδα τραγουδάει (25η Μαρτίου)**» – Κεφ. 20. Κρίνεται, ωστόσο σκόπιμη μια σύντομη επανάληψη της διδασκαλίας για την τελειοποίηση της απόδοσης του ύμνου. Ο εκπαιδευτικός αποδίδει με χειρονομικές κινήσεις τη μελωδική κίνηση της φωνής και εξηγεί ότι η μελωδική γραμμή στους ύμνους της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής αποτυπώνει και καταγράφει τις συναισθηματικές και νοηματικές αποχρώσεις του ποιητικού λόγου (π.χ. στο σημείο «**Ίνα κρᾶζω Σοι**» το τονικό ύψος της μελωδίας ανεβαίνει ψηλά), ο δε ρυθμός είναι ασύμμετρος γιατί καθορίζεται από τον τονισμό των λέξεων.

• Αφού ολοκληρωθεί η εκμάθηση του ύμνου, οι μαθητές σε μια δεύτερη ακρόασή του, κρατούν τον ισοκράτη. Έπειτα χωρίζονται σε δύο ημιχόρια. Το ένα ψάλλει τη μελωδία και το άλλο κρατά τον ισοκράτη. Στη συνέχεια αλλάζουν ρόλους.

β) Απόσπασμα από τα Εγκώμια: «Αι γενεαί πάσαι» και «Ω γλυκύ μου έαρ». Ακολουθείται η ίδια μέθοδος διδασκαλίας που προτείνεται και για το Κοντάκιο «Τη Υπερμάχω» – Κεφ. 20.

γ) Απολυτίκιο της Ανάστασης.

• Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναφερθεί σύντομα στο στολισμό και την περιφορά του Επιταφίου, τη Μεγάλη Παρασκευή, καθώς και στα έθιμα που συνδέονται με την Ακολουθία της Ανάστασης, το Μεγάλο Σάββατο.

δ) Τα κάλαντα Λαζάρου Φούρνων Ικαρίας «Λάζαρος στην πόρτα σου».

• Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ρωτήσει τους μαθητές αν έχουν συμμετάσχει στο σχετικό έθιμο του αγερμού. Οι απαντήσεις των μαθητών πιθανόν να ποικίλλουν ανάλογα με τους δεσμούς του στενού οικογενειακού ή ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντός τους με τις θρησκευτικές και λαϊκές παραδόσεις του τόπου καταγωγής τους. Το έθιμο π.χ. των Λαζαρικών επιβιώνει ή αναβιώνει ακόμη σε πολλές περιοχές της πατρίδας μας· το βιώνουν μάλιστα όχι μόνο οι μαθητές που διαμένουν εκεί αλλά και μαθητές που επισκέπτονται τον τόπο καταγωγής τους το Πάσχα.

Τέλος, οι μαθητές ακούν το δημοτικό τραγούδι «**Σήμερα Χριστός Ανέστη**» σε ρυθμό συρτό «καλαματιανό» και χορεύουν στην τάξη, εάν το επιθυμούν.

• **Τετράδιο Εργασιών:** 1. Πρόκειται για δραστηριότητα κατασκευής ομοιώματος Λαζάρου, μια από τις πολλές διαφορετικές μορφές που συναντάμε στις διάφορες περιοχές της πατρίδας μας. Κάθε μαθητής κατασκευάζει, σύμφωνα με την έμπνευση και το γούστο του, το δικό του ομοίωμα Λαζάρου. Με την ολοκλήρωση της δραστηριότητας, ο δάσκαλος μπορεί να φωτογραφήσει τους μαθητές καθώς κρατούν τις δημιουργίες τους.

Εθιμοτυπικά στους αγερμούς, κάθε ομάδα καλαντιστών φέρει ένα μόνο Λάζαρο. Θα μπορούσε λοιπόν, κατά τη διαδικασία κατασκευής, να γίνει ομαδοσυνεργατική οργάνωση της τάξης και κάθε ομάδα μαθητών να δημιουργήσει ένα Λάζαρο.

2. Οι «Λάζαροι» από ζύμη είναι μία δραστηριότητα που μπορεί να γίνει τόσο στην τάξη όσο και στο σπίτι από κάθε μαθητή ατομικά. Η διαδικασία προετοιμασίας της ζύμης απαιτεί τη

συνδρομή ενός έμπειρου ατόμου. Όσο για τη μορφή κάθε Λαζάρου, οι μαθητές μπορούν να δημιουργήσουν ποικίλες παραλλαγές των μορφών που εικονίζονται στο βιβλίο τους, ή ακόμη να δημιουργήσουν δικές τους πρωτότυπες μορφές.

Η ποσότητα ζύμης, σύμφωνα με τη συνταγή που δίνεται, αρκεί για τη δημιουργία 20 περίπου Λαζάρων.

• **Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση στη συγκεκριμένη ενότητα θα εστιαστεί:

- α) στην ορθή φωνητική απόδοση και εκτέλεση των ασμάτων,
- β) στην ικανότητα κριτικής σκέψης και μεταγνωστικής ανάλυσης, όσον αφορά τις γενικότερες πληροφορίες που δίνονται και τον τρόπο που αυτές συνδέονται με το αντικείμενο του μαθήματος,
- γ) στην έκφραση της δημιουργικότητας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ακάθιστος Ύμνος: Ο Ακάθιστος ύμνος είναι ένα κοντάκιο, που αποτελείται από ένα εισαγωγικό τροπάριο (προοίμιο) και 24 τροπάρια (οίκους), σε μέτρο ρυθμοτονικό και αλφαριθμητική ακροστιχίδα (Α – Ω). Επειδή από την αρχή, επικράτησε να στέκονται όρθιοι οι πιστοί όταν ψάλλεται, ονομάστηκε «Ακάθιστος».

Ψέλνεται ολόκληρος στον όρθρο του Σαββάτου της πέμπτης εβδομάδας των Νηστειών, και τμηματικά την Παρασκευή των τεσσάρων πρώτων εβδομάδων των Νηστειών. Η παράδοση για την καθιέρωση της χρήσης του μνημονεύεται από το 626, όταν η σωτηρία της Κωνσταντινούπολης αποδόθηκε σε θαύμα της Παναγίας. Τότε προστέθηκε στον Ύμνο και το προοίμιο (εισαγωγή) «Τη Υπερμάχου» που, ως προς το περιεχόμενό του, δεν έχει άμεση σχέση με το θέμα του Ακάθιστου Ύμνου, δηλαδή τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Άμεση σχέση με το θέμα αυτό έχει το αρχικό προοίμιο του Ύμνου «Το μυστικός προσταχθέν λαβών εν γνώσει...».

Έθιμα σχετικά με τα Κάλαντα του Λαζάρου («Λαζαρικά»): Οι ομάδες των καλαντιστών σχηματίζονται κατά ηλικίες. Τα μικρότερα παιδιά λένε απλά τραγουδάκια που αφηγούνται επηγραμματικά την ιστορία του Λαζάρου, ενώ τα πιο μεγάλα λένε τραγούδια μεγαλύτερης έκτασης. Κρατούν το Λάζαρο που συμβολίζεται σε κάθε περιοχή με διαφορετικό τρόπο. Τα παιδιά μπορεί να κρατούν:

- ένα ομοίωμα Λαζάρου, μια ανθρωποειδή μορφή ντυμένη με παλιά ρούχα, την οποία και γεμίζουν με άχυρα (βλέπε φωτογραφία στο Βιβλίο Μαθητή),
- ένα σταυρό από καλάμια, στολισμένο με λεμοναθούς κι αγριολούλουδα,
- ένα κόπανο (με τον οποίο κοπανούσαν παλιά τα ρούχα, όταν τα έπλεναν) τυλιγμένο με πολύχρωμα κομμάτια πανιών,
- μια ρόκα ή κούκλα στολισμένη με λουλούδια, πανιά και κορδέλες,
- ένα καλάθι στολισμένο με κορδέλες και λουλούδια,
- μια τρυπητή κουτάλα με άσπρα λουλούδια σε κάθε τρύπα κι ένα κόκκινο γαρίφαλο στη θέση του στόματος, έτσι ώστε να μοιάζει με πρόσωπο, ενώ πάνω στην κουτάλα έχουν δέσει σταυρωτά ένα κομμάτι ξύλου, (τα «χέρια»), το οποίο και ντύνουν με άσπρο πουκαμισάκι (ή βρεφικό βαπτιστικό ρουχαλάκι),
- δύο τετράγωνα σανίδες, στολισμένες με κλαδιά δάφνης και άνηθ, κάθετα τοποθετημένες σ' ένα κομμάτι ξύλου· από τις σανίδες κρεμούν κουδούνια που τα χτυπούν όση ώρα τραγουδούν σε κάθε σπίτι.

Στη Νίσυρο τα παιδιά κρατούν την Καλαντήρα, κατασκευή που αποτελείται από ένα περιστρεφόμενο ξύλινο ομοίωμα χελιδονιού κι ένα μικρό ανδρείκελο (το Λάζαρο) τοποθετημένα πάνω σ' ένα θολοειδή ξύλινο σκελετό στολισμένο με λουλούδια.

Σε άλλα μέρη ντύνουν Λάζαρο ένα παιδί. Στην Κύπρο έχουμε και λαϊκό δρώμενο νεκρανάστασης: κατά τη διάρκεια του τραγουδιού, ο «Λάζαρος» ξαπλώνει κάτω παριστάνοντας το νεκρό και σηκώνεται μόλις τα παιδιά του φωνάξουν «Λάζαρε, δεύρο έξω!».

Στη Στερεά Ελλάδα, τη Μακεδονία και τη Θράκη, παράλληλα με τους παιδικούς αγερμούς, έχουμε και αγερμούς εφήβων κοριτσιών (Λαζαρίνες).

Κάλαντα Λαζάρου από διάφορες περιοχές της Ελλάδος

Ο εκπαιδευτικός μπορεί ν' αναζητήσει Κάλαντα του Λαζάρου που έχουν καταγραφεί από διάφορες περιοχές της Ελλάδος, όπως π.χ.: «Ηρθεν ο Λάζαρος» (Ηπείρου), «Ξύπνα Λάζαρε» (Σκύρου), «Εδώ διαβαίνει ο Λάζαρος» (Λευκάδας), «Ηρθ' ου Λάζαρους» (Αιανή Κοζάνης) κ.ά.

Αποσπάσματα από τον εκπαιδευτικό φάκελο: Έθιμα του Πάσχα – Εκπαιδευτικός Φάκελος, Μουσείο Μπενάκη – Εκπαιδευτικά Προγράμματα – ΥΠΕΠΘ – ΥΠΠΟ (Πρόγραμμα Μελίνα) Αθήνα 1996

Κείμενα: Νίκη Ψαρράκη – Μπελεσιώτη, Μαρία Αργυριάδη, Εικονογράφηση: Μαρία Αργυριάδη, Επιμέλεια: Νίκη Ψαρράκη – Μπελεσιώτη.

«...ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ»

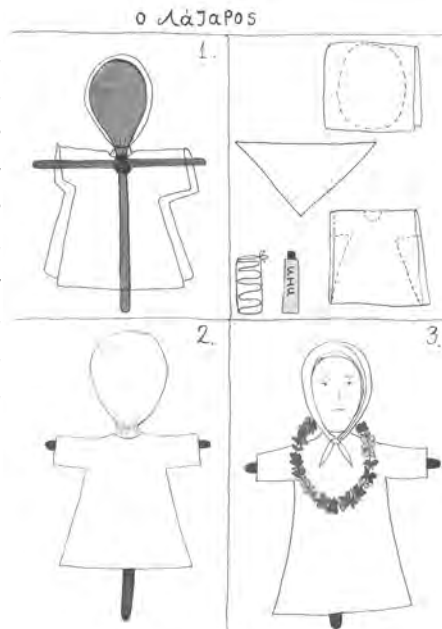
Τα έθιμα του Λαζάρου είναι από τα πιο αγαπημένα σε όλα τα παιδιά. Μπορούν να φτιάξουν το «Λάζαρο» τους με μια ξύλινη κουτάλα που θα της δέσουν σταυρωτά ένα ξύλο, για χέρια. Το πάνω μέρος της κουτάλας θα σκεπάσουν με μπαμπάκι, θα το ντύσουν με ύφασμα ή χαρτί και θα σχεδιάσουν τα μάτια, τη μύτη, το στόμα. Μετά θα ντύσουν την κουτάλα με ένα φορεματάκι... Την ίδια δουλειά κάνει και η τρυπητή κουτάλα, μόνο που σε κάθε τρύπα θα βάλουν και ένα λουλούδι, καλύτερα άσπρο, στο στόμα πάντως κατακόκκινο.....Τους αγερμούς τα παιδιά θα συνοδεύουν με το τραγούδι τους:

**«Που'σαι Λάζαρε που είναι η φωνή σου,
που σε γύρευε η μάνα κι η αδερφή σου;
Ήμουνα στη γη, στη γη βαθιά χωμένος
κι από τους εχθρούς, εχθρούς βαλαντωμένους.
Βάγια βάγια των βαγιών των βαγιών
τρώνε ψάρια τον κολιόν
και την άλλη Κυριακή
ψήνουν το παχύ αρνί**

Αυτό το εύκολο «λαζαρικό» τραγουδιέται στη Στερεά Ελλάδα, στο ρυθμό του: «Κάτω στο γιαλό κάτω στο περιγάλι».

«Θα ήταν βέβαια ενδιαφέρον τα παιδιά να μάθουν την παραλλαγή της περιοχής σας. Σίγουρα κάποιος θα μπορέσει να σας βοηθήσει...»

«...Λίγο πριν κλείσουν τα σχολεία για τις πασχαλινές διακοπές όλα τα παιδιά θα μπορούσαν να διηγηθούν στη γειτονιά την ιστορία του Λαζάρου. Να πουν τα «λαζαρικά» τους. Τι πιο χαρούμενο από τις όμορφες φωνές τους, έτσι καθώς θα κρατάνε τους «Λάζαρους» με το πολύχρωμο λουλουδένιο στεφάνι...»

23. ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: Οι μουσικές του κόσμου

Οι μουσικές κουλτούρες που έχουν αναπτυχθεί σε διάφορα μέρη της γης παρουσιάζουν τεράστια ποικιλία. Χάρης στα εξελιγμένα μέσα καταγραφής και αναπαραγωγής ήχου και εικόνας (video, CD, DVD, CD-DVD-R, κτλ.) μπορούμε πλέον να προσεγγίζουμε με ευκολία τις επονομαζόμενες «έθνικ μουσικές», όπως είναι η μουσική των ιθαγενών της Αφρικής, η ρέγγε από τη Τζαμάικα, η μουσική των Αβορίγινων της Αυστραλίας, η μουσική από τις ορχήστρες «γκαμελάν» της Ινδονησίας, η μουσική των ιθαγενών της βόρειας και νότιας Αμερικής, κτλ.

Με τον όρο «**Έθνικ**» (Ethnic) οι κοινωνικές επιστήμες αναφέρονται στα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά εθνοτικών ή εθνικών ομάδων. Η μουσική, λοιπόν, μιας ομάδας με ομοιογενή προέλευση μέσα σε ένα ευρύτερο πολυπολιτισμικό πλαίσιο (π.χ. η μουσική μιας ομάδας Νιγηριανών που κατοικούν στην Αθήνα) μπορεί, υπό την έννοια αυτή, να χαρακτηριστεί «έθνικ».

Στη σύγχρονη μουσική βιομηχανία, όμως, ο όρος «**Έθνικ**» χρησιμοποιείται τόσο για την **παραδοσιακή μουσική** εθνοτικών ομάδων ή λαών, όσο και για τη **μουσική που συνδυάζει λαϊκά και παραδοσιακά στοιχεία** από διάφορες μουσικές κουλτούρες με **στιλ** και **είδη** μουσικής που αναπτύχθηκαν κυρίως στη Δυτική Ευρώπη και στην Αμερική (**ηλεκτρονική, ποπ, ροκ, τζαζ μουσική, κτλ.**).

Οι δισκογραφικές εταιρίες και τα φεστιβάλ με τον τίτλο «Μουσική του κόσμου» πάντως, προβάλλουν κυρίως αυτό που ονομάζεται «**ethnic fusion**», δηλαδή την ανάμειξη στοιχείων από διάφορες μουσικές κουλτούρες και το συνδυασμό τους με ποπ, κυρίως, ακούσματα. Ο συνθέτης Jon Hassel περιγράφει αυτή τη δεύτερη μορφή μουσικής που έχει υπερεθνικό χαρακτήρα και συνδυάζει διάφορες μουσικές επιρροές ως: «κλασική στη δομή της, ποπ στην απήχηση της υφής της και με παγκόσμιο πνεύμα».

Η **μουσική** είναι ένας από τους πιο άμεσους τρόπους για να δηλώσει ένας λαός την πολιτισμική του **ταυτότητα**. Αποτελεί, λοιπόν, άριστο μέσο για να έρθουν οι μαθητές σε **επαφή** με άλλες κουλτούρες, να τις γνωρίσουν και να ξεπεράσουν τυχόν επιφυλάξεις που μπορεί να έχουν απέναντι στο «διαφορετικό». Παράλληλα, ως μορφή επικοινωνίας που ξεπερνά τους γλωσσικούς φραγμούς συμβάλλει στην καλλιέργεια κλίματος αποδοχής και συνεργασίας στην τάξη.

Χρήσιμες ιστοσελίδες με εθνομουσικολογικές παραπομπές και πληροφορίες για τη μουσική διαφόρων λαών:

<http://www.lib.washington.edu/music/world.html>

<http://library.music.indiana.edu/music-resources/ethnic.html>

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

- **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Προκειμένου να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές στο θέμα της πολιτισμικής διαφοράς θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά σε **δραστηριότητες διερευνητικής μάθησης** και να προσεγγίσουν την έννοια «μουσική κουλτούρα» όσο το δυνατό πιο **ολιστικά** (βλ. Τετράδιο Εργασιών). Προτείνεται η **ομαδοσυνεργατική** οργάνωση της τάξης, ώστε να ενταχθούν ομαλά στις ομάδες και οι μαθητές που προέρχονται από άλλες χώρες και να βοηθηθούν οι πιο συνεσταλμένοι μαθητές.

- **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να εκτιμήσουν τη μουσική δημιουργία άλλων λαών.

- Να συνειδητοποιήσουν ότι η πολιτισμική διαφορετικότητα δεν αποτελεί εμπόδιο για την επικοινωνία των ανθρώπων.
- Να αντιληφθούν τις πολλαπλές διαστάσεις του όρου «έθnik».
- Να μπορούν να συνεργασθούν για την προετοιμασία μιας εκδήλωσης.

• **Αφόρμηση:** Ένα σύντομο κουίζ με ηχογραφημένα παραδείγματα μουσικής διαφόρων λαών, ένα πρόγραμμα από πολυεθνικό φεστιβάλ ή η παρουσίαση ενός τραγουδιού από ένα μαθητή ξένης καταγωγής μπορούν να αποτελέσουν εναύσματα για την εισαγωγή των εννοιών που πραγματεύεται η ενότητα.

• **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός δείχνει φωτογραφίες με χαρακτηριστικά όργανα και ενδυμασίες από την Ασία, την Αφρική, την Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική, και εξηγεί ότι η παραδοσιακή μουσική των λαών παρουσιάζει πολύ μεγάλη ποικιλία, όπως, επίσης, και τα ήθη και έθιμά τους.

Οι μαθητές ακούν τα παραδοσιακά τραγούδια *“La Mariposa”* από τη **Βολιβία** και *“Fatou yo”* από τη **Σενεγάλη**. Παρατηρούν το είδος των οργάνων (αυθεντικά παραδοσιακά ή ηλεκτρονικά όργανα) και σχολιάζουν τον τρόπο που δημιουργείται το ρυθμικό υπόβαθρο, το ιδιαίτερο ηχόχρωμα και ο ηχητικός «όγκος» (με φυσικά ή με ηλεκτρονικά μέσα;).

[Απόδοση των στίχων στην ελληνική γλώσσα:

Φατού γιο (χορός σίκκο*)

*Είμαι η όμορφη Φατού
Όπως όλα τα παιδιά του κόσμου
είμαι τυχερή που έχω
αυτό το όμορφο όνομα.
Είμαι χαρούμενη και σίγουρα
θα μεγαλώσω όπως όλοι,
όπως οι μικροί ελέφαντες
και η καμηλοπάρδαλη
που πάντα θ' αγαπώ
Θα τραγουδούν μαζί μας Φατού σάγιε...]*

Λα μαριπόζα (παραδοσιακός χορός - Μορενάδα**)

*Έλα να τραγουδήσουμε τη Μορενάδα
που αρχίζει μόλις τώρα
σαν το πέταγμα μιας πεταλούδας.
Θα χορέψουμε όλοι
με τα χέρια, με τα πόδια
(χόρευε) τη Μορενάδα.*

Ακολουθεί η ακρόαση του ινδικού οργάνου **σιπάρ** στο απόσπασμα ινδικής μουσικής με τον **Ραβί Σανκάρ** και στο τραγούδι *“Within you without you”* των **Beatles** και εισάγεται από τον εκπαιδευτικό ο προβληματισμός σχετικά με το πώς λειτουργεί ένα παραδοσιακό μουσικό όργανο, από μια χώρα της ανατολής, μέσα σε ένα «δυτικό» ποπ μουσικό περιβάλλον (πρωταγωνιστεί ή συνοδεύει, δημιουργεί κάποια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα κτλ.).

Η διδασκαλία της ενότητας ολοκληρώνεται με το κομμάτι *“Nezha”* από την **Αλγερία**. Ο τραγουδιστής **Djamel Allam** τραγουδά σε διάλεκτο των Βερβέρων αυτό το χαρούμενο και αι-

* Στο χορό «σίκκο» από τη Σενεγάλη, οι χορευτές μπαίνουν στη σειρά και κρατούν τα χέρια σηκωμένα προς τον ουρανό ή πιάνουν τη μέση του μπροστινού τους.

** Ο βολιβιανός παραδοσιακός χορός «Μορενάδα» χορεύεται το μήνα Φεβρουάριο κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού, στην πόλη Ορούρο.

σιόδοξο τραγούδι. Χαρακτηριστική είναι η ανάμειξη πνευστών αλλά και κρουστών παραδοσιακών οργάνων (μπεντίρ, νταραμπούκα, γκάμπρι) με ηλεκτρονικά παραγόμενους ήχους και ρυθμούς.

• **Τετράδιο Εργασιών:** Οι δραστηριότητες του Τετραδίου λειτουργούν ως κίνητρο για την **εκπόνηση σχεδίου εργασίας (project)**, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει θέμα μιας σχολικής γιορτής. Η δραστηριότητα 2 έχει σκοπό να ευαισθητοποιήσει συναισθηματικά τους μαθητές μέσα από την κίνηση και το ομαδικό τραγούδι. Καλό είναι να μάθουν τους στίχους των τραγουδιών στη γλώσσα που είναι γραμμένοι (**διάλεκτο mandingo της Σενεγάλης και ισπανικά**) και να δοκιμάσουν απλές ενορχηστρώσεις με φλογέρες και κρουστά όργανα. Στα τραγούδια μπορούν, επίσης, να γίνουν και απλές χορογραφίες.

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** 1) Προσκαλείται στο σχολείο ένας επίσημος εκπρόσωπος μεταναστών από άλλη χώρα και τα παιδιά συζητούν μαζί του για τη μουσική και τα έθιμα της χώρας του. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης ακούγονται τα τραγούδια και σχετικά μουσικά αποσπάσματα.

2) Οι μαθητές αναλαμβάνουν να παρουσιάσουν ένα ή περισσότερα CD's με μουσικές από τον κόσμο.

3) Οργανώνεται μια επίσκεψη εκπροσώπου της UNICEF στο σχολείο, η οποία πλαισιώνεται μουσικά από τους μαθητές

• **Αξιολόγηση:** Γενικότερος σκοπός της συγκεκριμένης ενότητας είναι να αντιληφθούν οι μαθητές ότι η μουσική καλλιτεχνική έκφραση επηρεάζεται από το γεωγραφικό, οικονομικό και ανθρωπογενές περιβάλλον και ότι η μουσική αποτελεί τεκμήριο του τρόπου της ζωής των λαών, αλλά και ένα μοναδικό τρόπο επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των ανθρώπων. Η αξιολόγηση, θα εστιαστεί κυρίως στο συναισθηματικό τομέα και θα γίνει με εκτίμηση της γενικότερης στάσης και του ενδιαφέροντος που αναπτύσσουν οι μαθητές για να γνωρίσουν το μουσικό πολιτισμό άλλων λαών.

24. ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ: Μελωδικά μαστορέματα

Οι λόγοι που υπαγορεύουν την κατασκευή εργαλείων είναι βέβαια πρακτικής φύσης. Όμως, ο άνθρωπος –κατασκευαστής είναι παράλληλα και άνθρωπος– καλλιτέχνης. Μπορεί, λοιπόν, να μεταμορφώνει αντικείμενα καθημερινής χρήσης ή ακόμα και άχρηστα υλικά σε μικρά έργα τέχνης ή να τα χρησιμοποιεί για την κατασκευή απλών μουσικών οργάνων, που ορισμένες φορές μας ξαφνιάζουν με την υψηλή ποιότητα ήχου που παράγουν.

Αυτή τη διπλή διάσταση της δημιουργίας –χρηστική και εκφραστική– βιώνουν τα παιδιά, κάθε φορά που κατασκευάζουν αυτοσχέδια μουσικά όργανα. Τα οφέλη είναι πολλά τόσο στο γνωστικό όσο και στο συναισθηματικό και ψυχοκινητικό τομέα.

Η κατασκευή αυτοσχέδιων οργάνων είναι μια πρακτική που εφαρμόζεται σε πολλά μέρη του κόσμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μπάντες με αυτοσχέδια κρουστά από μεταλλικά βαρέλια που συναντάμε στην Καραϊβική. Μέσα από τη διαδικασία της κατασκευής των οργάνων, οι μαθητές αποκτούν αβίαστα και βιωματικά γνώσεις των **Φυσικών Επιστημών** και

των **Μαθηματικών**, καθώς ανακαλύπτουν, πειραματιζόμενοι, τις αρχές παραγωγής, ενίσχυσης και μετάδοσης του ήχου.

Ερευνώντας τους τρόπους συνδυασμού και σύνθεσης των ηχογόνων υλικών καλλιεργούν την **κρίση**, τη **δημιουργική σκέψη** και τη **φαντασία** τους.

Αναπτύσσουν «οικολογική ευαισθησία» όταν μεταμορφώνουν ένα άδειο μεταλλικό κουτί σε κρουστό όργανο. Εξασκούν τη **λεπτή κινητικότητα**, όταν συναρμολοζουν τα υλικά της κατασκευής και, το κυριότερο, **χαίρονται** να χρησιμοποιούν ένα όργανο που τα ίδια έχουν κατασκευάσει.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Το μάθημα έχει **διερευνητικό – πειραματικό** χαρακτήρα και στηρίζεται στη **συνεργατική** μορφή οργάνωσης της τάξης, δηλαδή στο χωρισμό της σε μικρές ομάδες 3 - 4 ατόμων.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καθαρά συντονιστικός, βοηθητικός και συμβουλευτικός. Για να λειτουργήσει σωστά η συνεργατική μορφή θα πρέπει να έχει γίνει προεργασία από τον εκπαιδευτικό, ώστε οι μαθητές να κατανοούν το ρόλο τους μέσα στην ομάδα, να αποδέχονται τον κοινό σκοπό, να επικοινωνούν καλά μεταξύ τους και να αναπτύξουν ατομική και συλλογική ευθύνη. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει, επίσης, να φροντίσει οι ομάδες να περιέχουν μαθητές διαφορετικών δυνατοτήτων, ώστε να μην απομονωθούν οι πιο αδύνατοι.

Αφού ολοκληρωθούν οι κατασκευές, θα πρέπει να γίνει επέκταση και εφαρμογή της νέας γνώσης μέσα από δραστηριότητες που θα αναπτυχθούν στο πλαίσιο άλλων μαθημάτων.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να ανακαλύψουν βασικές αρχές της μουσικής ακουστικής.
- Να αναπτύξουν την παρατηρητικότητα, την κριτική ικανότητα και την ικανότητα σύγκρισης και αξιολόγησης.
- Να μπορούν να χειρίζονται με ευχέρεια απλά εργαλεία και υλικά.
- Να καλλιεργήσουν τη δημιουργικότητά τους.

• **Αφόρμηση:** Ο εκπαιδευτικός δείχνει στους μαθητές εικόνες και σχέδια φυσικών υλικών, εργαλείων, ή αντικειμένων καθημερινής χρήσης απ' όλο τον κόσμο που χρησιμεύουν ως μουσικά όργανα (μουσικό πριόνι, αμμόφωνο, τύμπανα νερού κ.ά.) και τους προτρέπει να πειραματισθούν με ένα λάστιχο για να ανακαλύψουν σταδιακά τη σχέση τάσης της χορδής και τονικού ύψους, καθώς και τη λειτουργία του ηχείου. Στη συνέχεια, ανακοινώνει στους μαθητές ότι μπορούν κι εκείνοι να κατασκευάσουν μουσικά όργανα από ανακυκλώσιμα υλικά.

• **Ανάπτυξη:** Ο εκπαιδευτικός χωρίζει τους μαθητές σε ομάδες των 3 - 4 ατόμων και μοιράζει τα υλικά. Περιγράφει τα στάδια κατασκευής προφορικά και σχεδιάζει τα όργανα στον πίνακα. Κατά την πορεία της κατασκευής κυκλοφορεί ανάμεσα στις ομάδες, παρέχοντας βοήθεια και διευκρινίσεις όπου χρειάζεται, και «εκμαιεύει» τις αρχές παραγωγής, ενίσχυσης και διάδοσης του ήχου από τους μαθητές.

Μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής, οι μαθητές εμπεδώνουν και επεκτείνουν τις γνώσεις τους συνοδεύοντας με τα όργανα ένα γνωστό τραγούδι, μια ηχοϊστορία, ή ένα μουσικοκινητικό δράμα (οριζόντια διασύνδεση με τις ενότητες Μουσική και Κίνηση, Μουσική και Χορός).

• **Τετράδιο Εργασιών:** Οι προβλεπόμενες στο Τετράδιο Εργασιών κατασκευές αφορούν αντικείμενα καθημερινής οικιακής χρήσης, τα οποία «μεταμορφώνονται» πολύ απλά σε μουσικά όργανα με ελάχιστα και ασφαλή εργαλεία. Πρόκειται για ατομικές κατασκευές, που εισάγουν εύκολα το μαθητή, μέσω της πειραματικής μεθόδου, σε βασικές έννοιες της Ακουστικής, οι οποίες επισημαίνονται στο κείμενο του τετραδίου.

• **Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση θα εστιαστεί:

- α) στην κατανόηση των αρχών της μουσικής ακουστικής,
- β) στην ικανότητα ενεργητικής διερεύνησης, συμμετοχής και συνεργασίας,
- γ) στην έκφραση της δημιουργικότητας.

25. ΜΟΥΣΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ: Ας παίξουμε μουσικά παιχνίδια κι ας λύσουμε γρίφους

Τα μουσικά παιχνίδια αποσκοπούν στη **βιωματική** εμπέδωση των βασικών εννοιών της μουσικής και στην καλλιέργεια των μουσικών δεξιοτήτων και της δημιουργικής φαντασίας των μαθητών. Μπορούν να πραγματοποιηθούν με πολλές *παραλλαγές*, ανάλογα με τη δυναμική της τάξης, το ηλικιακό επίπεδο, τα ενδιαφέροντα των μαθητών και τη γενικότερη κουλτούρα του στενότερου και ευρύτερου κοινωνικού τους περιβάλλοντος.

Το μουσικό παιχνίδι, μέσα από τη χαρά και την ελευθερία έκφρασης που προσφέρει, κεντρίζει το ενδιαφέρον του παιδιού για το μάθημα και ενισχύει τη διάθεσή του για μάθηση. Ειδικότερα τα ομαδικά μουσικά παιχνίδια δημιουργούν πλαίσιο για την ανάπτυξη της συνεργασίας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των μαθητών.

Η παιδαγωγός **Μυρσίνη Κλεάνθους - Παπαδημητρίου** στο βιβλίο της «*Παιχνίδια με Τραγούδια*» είχε επισημάνει, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1930, την παιδαγωγική αξία του παιχνιδιού: «...*Πρέπει λοιπόν να προσέξουμε να μη χαθεί το παιχνίδι από τη ζωή του παιδιού. Και ακόμα περισσότερο να προσέξουμε να μη χαθεί η διάθεση του παιδιού για το παιχνίδι, γιατί τότε χάνει την επαφή του με τη ζωή. Το παιχνίδι είναι το φτερό του παιδιού. Ας μην του το συντρίψουμε...*»

Στο βιβλίο της «*100 Παιχνίδια με Κίνηση*», (1991), η **παιδαγωγός Hubetra Wiertsema** αναφέρει: «*Το παιχνίδι είναι κάτι ιδιαίτερο. Δημιουργεί μία κατάσταση πίστης κι έτσι επιτρέπει τη φαντασία μας να βασιλεύει ελεύθερα... Με αυτή τη πίστη και την άνευ όρων παράδοση στο παιχνίδι και στη φαντασία, ελευθερώνονται νέες δυνάμεις: μια άλλη άποψη του εαυτού μας, η αυτοπεποίθηση ή μια καινούργια ενέργεια, που μπορούν να μας βοηθήσουν να αντεπεξέλθουμε με την καθημερινή πραγματικότητα...*»

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ – ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

• **Μεθοδολογία διδασκαλίας:** Οι μαθητές αρχίζουν με μια διαδικασία **μεταγνωστικής ανάλυσης** προσπαθώντας να θυμηθούν παραδοσιακά παιχνίδια που παίζονται σε μικρότερες ηλικίες και συνοδεύονται από κάποιο χαρακτηριστικό τραγούδι ή μουσικά παιχνίδια, που μπορεί να έπαιξαν κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους.

Το μάθημα στηρίζεται σε **βιωματικές** και **δημιουργικές** δραστηριότητες. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να φροντίσει ώστε να συμμετέχουν όλοι οι μαθητές ισότιμα στα μουσικά παιχνίδια και να ενισχύσει τους μαθητές που είναι διστακτικοί και δεν αναλαμβάνουν συνήθως πρωτοβουλίες σε δραστηριότητες συλλογικής ενεργοποίησης.

Τα παιχνίδια-γρίφοι στο Τετράδιο Εργασιών, είτε γίνουν στο σπίτι είτε στην τάξη, θα πρέπει να αξιολογηθούν για την ορθότητα των επιλογών και απαντήσεων που θα δοθούν από τους μαθητές.

• **Στόχοι:** Οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να βιώσουν την ικανοποίηση και τη χαρά του παιχνιδιού.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία και τις δημιουργικές και εκφραστικές τους δυνατότητες μέσα από δραστηριότητες μαθησιακής ενεργοποίησης και εγρήγορης.
- Να ενισχύσουν την αυτοπεποίθησή τους αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες μέσα σε κλίμα συλλογικότητας κι αποδοχής.
- Να βιώσουν την ικανοποίηση που προκύπτει μέσα από την προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων.

• **Αφόρμηση:** Οι μαθητές διαβάζουν το κείμενο στο Βιβλίο τους και συζητούν γύρω από τα παιχνίδια που παίζουν στον ελεύθερο χρόνο τους.

• **Ανάπτυξη:** Με βάση το κείμενο της δεύτερης παραγράφου, προσπαθούν να θυμηθούν παραδοσιακά παιδικά παιχνίδια που συνοδεύονται από κάποιο χαρακτηριστικό τραγούδι (π.χ. «Περνάει, περνάει η μέλισσα», «Γύρω, γύρω όλοι» κ.ά.). Ακόμη, συζητούν για τα μουσικά παιχνίδια που έπαιξαν κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς.

• **Τετράδιο Εργασιών:**

1. «**Περνάμε απέναντι**»: Το παιχνίδι αυτό απαιτεί από το μαθητή ν' αναγνωρίσει σωστά το ρυθμικό σχήμα που αντιστοιχεί σε κάθε «λέξη - όργανο».

[Η σωστή διαδρομή για το **γουρουνάκι** είναι:

Κοντραμπάσο – βιολοντσέλο – κλαρινέτο – κανονάκι → **ζουρνάς** (εικόνα)

Η σωστή διαδρομή για το **πρόβατο** είναι:

Φλάουτο – γκάιντα – πίκολο – όμποε → **αχλαδόσχημη λύρα** (εικόνα)

Η σωστή διαδρομή για το **λιοντάρι** είναι:

τσαμπούνα – τρομπέτα – σαντούρι – τρομπόνι → **νταούλι** (εικόνα)]

Τα όργανα που παίζουν επομένως είναι αντίστοιχα: ο ζουρνάς, η λύρα και το νταούλι. (Ορίζονται διαθεματική διασύνδεση με τη θεματική ενότητα «Χρόχρωμα» και «Η ελληνική μουσική στον κύκλο του χρόνου 1 και 2».)

2. «**Νότες μέσα στις λέξεις**»: Οι μαθητές θα πρέπει να «συνδυάσουν» δύο διαφορετικούς συμβατικούς τρόπους απεικόνισης συμβόλων από τους παρακάτω κωδικές αναφορές: α) τη **δυτική μουσική σημειογραφία** (αναγνώριση των μουσικών φθόγγων) και β) τη γραπτή ελληνική γλώσσα (αναγνώριση των συλλαβών). [**Απαντήσεις:** **ρέγγα, καλάμι, λατέρνα, φασόλια, ντομάτες, σίδηρος, ντόμινο, ελατο**].

Οι μαθητές μπορούν, ακόμη, ως επέκταση της δραστηριότητας να αναζητήσουν οι ίδιοι κατάλληλες λέξεις μέσα από τις οποίες να δημιουργήσουν παρόμοιες «συνθέσεις» των δύο παραπάνω κωδικών αναφορές (Διαθεματική διασύνδεση με το μάθημα της Γλώσσας και την ενότητα της μουσικής «Γραφές της μουσικής»).

3. «**Μουσικά απολιθώματα**»: Οι μαθητές χορεύουν και μένουν ακίνητοι και αμίλητοι («απο-

λιθώνονται») όταν ο εκπαιδευτικός σταματάει τη μουσική. Πρόκειται για δραστηριότητα σχετικά εύκολη που δεν απαιτεί ιδιαίτερες ικανότητες και δεξιότητες. Στόχος είναι οι μαθητές να διασκεδάσουν και να ψυχαγωγηθούν συλλογικά «αναπτύσσοντας θετική στάση και αγάπη προς τη μουσική» (ΔΕΠΠΣ σ. 4070).

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει ο ίδιος το μουσικό απόσπασμα για το παιχνίδι ή μπορεί να προτείνει στους μαθητές να φέρουν μουσική δικής τους επιλογής. Θα πρέπει, ακόμη, να επισημάνει στους μαθητές να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στις κινήσεις τους – ιδιαίτερα κατά τις στιγμές παύσης της μουσικής. Με το τέλος του παιχνιδιού μπορούν να παρατηρήσουν το σχηματισμό των «απολιθωμάτων» που δημιούργησαν και να το σχολιάσουν.

4. **«Χτύπα το αίνιγμα με το σώμα σου»:** Ομαδική δραστηριότητα, κατά την οποία το σώμα χρησιμοποιείται ως ιδιόφωνο μουσικό όργανο (body - percussion). Απαιτεί υψηλό συντονισμό των κινήσεων των μελών του σώματος, καθώς ο ρυθμικός σκελετός της φράσης αποδίδεται με χτυπήματα διαφορετικού ηχοχρώματος. Ο εκπαιδευτικός εφαρμόζει **άμεση διδασκαλία**. Επαναλαμβάνει πολλές φορές σε αργή ταχύτητα τη σειρά των χτυπημάτων λέγοντας, συγχρόνως, το αίνιγμα μεγαλόφωνα. Οι μαθητές με απλή μίμηση εκτελούν παράλληλα την ίδια σειρά κινήσεων: «Τρέχει τρέχει» – παλαμάκι, «πάει πάει» – χτύπημα των χεριών στους μηρούς, «και στα πίσω» – χτύπημα των χεριών στους ώμους, «δεν κοιτάει» – *στράκα*, δηλαδή «χτύπημα» δύο δακτύλων που δημιουργείται από την στιγμιαία τριβή του μέσου και του αντίχειρα. Για να επιτύχουν μεγαλύτερη ρυθμική και κινητική ανεξαρτησία οι μαθητές μπορούν να εκτελέσουν τη ρυθμική συνοδεία του αινίγματος με τα μάτια κλειστά. Όταν καταφέρουν να συντονίζονται απόλυτα, μπορούν να εκτελέσουν τη σειρά των χτυπημάτων σε **μορφή κανόνα**. Η δεύτερη ομάδα θα ξεκινήσει όταν η πρώτη βρίσκεται στη λέξη «και». Οι δύο ομάδες μπορούν, έτσι, να επαναλάβουν το αίνιγμα πολλές φορές, μέχρι να ορίσει ο εκπαιδευτικός το τέλος για κάθε ομάδα διαδοχικά.

Τέλος, οι ίδιοι οι μαθητές μπορούν να αυτοσχεδιάσουν δικές τους κινήσεις πάνω στο ρυθμικό σχήμα ή να προτείνουν μια σειρά κινήσεων που θα συνοδεύει κάποιο άλλο αίνιγμα που γνωρίζουν. Η αρχική σειρά χτυπημάτων ή οι προτεινόμενες από τους μαθητές σειρές μπορούν, επίσης, να εκτελεστούν ομαδικά με σταδιακή μεταβολή της ρυθμικής ή δυναμικής αγωγής. (Διασύνδεση με την ενότητα Ρυθμική/Δυναμική Αγωγή). Η απάντηση στο αίνιγμα μπορεί να δοθεί στους μαθητές σε περίπτωση που δεν την έχουν ήδη μαντέψει [το ποτάμι].

5. **«Βρες το όργανο»:** Το γεγονός ότι στην ελληνική γλώσσα συναντούμε μεγάλο αριθμό παροιμιών - φράσεων που περιλαμβάνουν αναφορές σε μουσικά όργανα, φανερώνει πόσο σημαντική ήταν η θέση της μουσικής στην καθημερινή ζωή του λαού μας. Ο μαθητής στο παιχνίδι θ' αναγνωρίσει τα όργανα που εικονίζονται και θα τα εντάξει σε γνωστές παροιμίες – φράσεις. Ο εκπαιδευτικός μπορεί έπειτα να εξηγήσει τη μεταφορική σημασία των φράσεων (Διαθεματική διασύνδεση με το μάθημα της Γλώσσας):

- α) «Σταμάτα το ζουρνά!» – *Σταμάτησε τη φασαρία ή σταμάτησε να κάνεις το ίδιο πράγμα.*
- β) «Η κοιλιά μου έγινε τούμπανο!» (Νταούλι) – *Έφαγα πολύ.*
- γ) «Έχει μυαλό φλογέρα!» – *Τα μυαλά του πήραν αέρα.*
- δ) «Αυτός το βιολί του!» – *Κάνει συνεχώς τα ίδια, ή επιμένει στο δικό του.*
- ε) «Του κρέμασαν κουδούνια.» – *Τον κακολογούν, τον δυσφημούν.*

• **Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας:** Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές να βρουν απαντήσεις σε αινήματα που αφορούν άμεσα διάφορα μουσικά όργανα, όπως π.χ.: «Άντερο μακρύ μακρύ και στην πόρτα τραγουδεί» – [Η καμπάνα], «Ίσιο – ίσιο σαν κερί κι η φωνή του βροντερή» – [Η τρομπέτα], κ.ά.

• **Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση θα εστιαστεί:

- α) στις δεξιότητες κινητικού συντονισμού και έκφρασης,
- β) στις δεξιότητες ακρόασης, διάκρισης και μουσικής εκτέλεσης,
- γ) στο επίπεδο συνεργασίας κι επικοινωνίας των μαθητών,
- δ) στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την επίλυση προβλημάτων,
- ε) στην ανάπτυξη της κριτικής και αποκλίνουσας σκέψης.

ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΕΙΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΑΙ ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

ΕΘΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Ποίηση: Διονύσιος Σολωμός
Μουσική: Νικόλαος-Χαλικιόπουλος
Μάντζαρος

DO
 Σε γνωρίζω από την κόψη
 FA SOL⁷ DO
 του σπαθιού την τρομερή,
 SOL⁷
 σε γνωρίζω από την όψη,
 SOL⁷ DO

που με βία μετράει τη γη.

MI la MI la MI la MI la

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη των Ελλήνων τα ιερά,

SOL⁷ DO SOL⁷ Do

και σαν πρώτ' ανδρειωμένη, χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

FA LA re DO SOL DO

και σαν πρώτ' ανδρειωμένη, χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά! (2)

ΥΜΝΟΣ ΣΤΗ ΣΗΜΑΙΑ

Ποίηση – Μουσική, Αθανάσιος Αργυρόπουλος

Mib fa DO fa
 Μέσα μας βαθιά για σένα μια λαχτάρα πάντα ζει

Mib FA Sib

την πατρίδα συμβολίζεις και τη λευτεριά μαζί.

Mib Sib⁷ Mib Sib⁷ Mib

Γαλανόλευκη η θωριά σου και φαντάζεις μες στο νου

DO⁷ fa Sib⁷ Mib

σαν το κύμα, σαν το γέλιο του πελάου και τ' ουρανού.

ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΗΛΙΕ ΝΟΗΤΕ

Ποίηση: Οδυσσέας Ελύτης – **Μουσική:** Μίκης Θεοδωράκης

re FA re sol FADore

Της δικαιοσύνης ήλιε νοητέ και μυρσίνη εσύ δοξαστική

sol re FA sol re la^{m7} re

μη παρακαλώ σας μη, μη παρακαλώ σας μη,

DO FA sol Sib re DO re

μη παρακαλώ σας, μη λησμονάτε τη χώρα μου.

ΝΤΟΥΤΣΕ ΝΤΟΥΤΣΕ

Στίχοι – παρωδία: Γιώργος Οικονομίδης – Μουσική: Θεόφραστος Σακελλαρίδης

re

Μας κοιτούσε μ' ένα μάτι ο Μπενίτο από καιρό,
κάτι είχε στο νου του κάτι φοβερό και τρομερό.

sol

Και μια νύχτα είπε να πάρει την Ελλάδα στα κλεφτά
αλλά του' παν οι φαντάροι: «δεν περνούν σε μας αυτά!».

LA

Ήθελε να γίνει αφέντης να τον τρέμει η Ελλάς
μα τον πρόφτασε ο λεβέντης ο φουσταναελάς.

re

Ντούτσε, Ντούτσε, μη μας καν'ς τον κάργα!

Ντούτσε, Ντούτσε, μον' από αλάργα!

sol re sol re

Με τη φάρα που' χουν πάρει, οι τσολιάδες κι οι φαντάροι,

re

εκπομπή θα κάνουν απ' το Μπάρι!

ΕΜΕΙΣ ΠΟΥ ΜΕΙΝΑΜΕ

Ποίηση: Νίκος Γκάτσος

– Μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος

fa

Mib

Εμείς που μείναμε στο χώμα το σκληρό

fa

Mib

για τους νεκρούς θ' ανάψουμε λιβάνι.

fa

sol

Κι όταν θα' ρθει μακριά το караβάνι,

do Mib fa

του χάρου του μεγάλου πεχλιβάνη,

Sib⁷

Mib

στη μνήμη τους θα στήσουμε χορό.

Ο ΛΕΒΕΝΤΗΣ

Ποίηση: Νότης Περιγιάλης

– Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης

do

Σαν τον αητό φτερούγαγε στη στράτα,

Sib

Mib

τον καμαρώνει η γειτονιά στα παραθύρια

fa

με χαμηλά τα μαύρα του τα μάτια

do

SOL do

λεβέντης ε – ε – ε – ε – ε – ε – ε – εροβόλαγε.

ΛΙΓΟ ΑΚΟΜΗ

Ποίηση: Γιώργος Σεφέρης – Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης

RE

SOL RE

SOL RE

Λίγο ακόμα θα ιδούμε, λίγο ακόμα θα ιδούμε,

si

fa#

mi

si

mi

si

Fa# si

τις αμυγδαλιές ν' ανθίζουν, τις αμυγδαλιές ν' ανθίζουν, τις αμυγδαλιές ν' ανθίζουν.

RE

LA RE

mi LA

RE

Λίγο ακόμα να σηκωθούμε λίγο ψηλότερα, λίγο ψηλότερα, λίγο ψηλότερα.

ΚΑΛΑΝΤΑ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ**Ζακύνθου**

FA DO
 Αρχιμηλιά κι αρχιχροινιά
 Sib FA
 κι αρχή καλός μας χρόνος,
 sol
 υγεία, αγάπη και χαρά
 FA DO FA
 να φέρει ο νέος χρόνος,
 Sib
 υγεία, αγάπη και χαρά
 DO FA
 να φέρει ο νέος χρόνος.

ΤΣΑΜΙΚΟΣ**Ποίηση: Ν. Γκάτσος – Μουσική: Μ. Χατζιδάκις**

DO re SOL DO
 Στα κακοτράχαλα τα βουνά,
 DO re SOL DO
 με το σουραύλι και το ζουρνά,
 mi FA LA re
 πάνω στην πέτρα την αγιασμένη
 FA DO SOL DO
 χορεύουν τώρα τρεις αντρειωμένοι.
 mi FA LA re
 Ο Νικηφόρος κι ο Διγενής
 FA DO SOL DO
 κι ο γιος της Άνας της Κομνηνής.

Η ΠΟΔΗΛΑΤΙΣΣΑ**Ποίηση: Οδυσσέας Ελύτης – Μουσική: Μιχάλης Τρανουδάκης**

FA Sib FA Sib FA
 Το δρόμο πλάι στη θάλασσα περπάτησα, που'κανε κάθε μέρα η ποδηλάτισσα.
 sol DO⁷ FA sol DO FA
 Βρήκα τα φρούτα που'χε στο πανέρι της, το δαχτυλίδι που'πεσ' απ' το χέρι της.

LA MARIPOSA

re DO FA
 Vengan a cantar la morenada que empieza a sonar
 re LA re
 Como el vuelo de una mariposa vamos todos a bailar
 Sib FA LA re LA re
 Con las manos, Con las pies, La morenada, La morenada.

FATOU YO

DO FA DO SOL DO
 Fatou yo si diadialano Fatou yo si diadialano (2)
 FA mi FA DO SOL DO
 Fatou Faye Faye Fatou Fatou kalema oundio Fatou yo si diadialano
 FA DO
 Fatou yo si diadialano
 SOL DO FA DO
 Fatou yo si diadialano, Fatou yo si diadialano, (2)
 la mi
 Boutou mbele Boutou mbele boutou mbele (2)
 re SOL
 O mami sera o mami casse Boutou mbele (2)
 la SOL DO
 Ja cana canfa boulondi foyer zorola sodiaye sodia sodia ina gambia
 la SOL FA SOL la SOL FA SOL
 Coco ina ko soyango coco ina ko soyango coco ina ko soyango coco ina ko soyango.

YELLOW SUBMARINE

Στίχοι – Μουσική: J. Lennon – P. McCartney

A D e A
In the town where I was born lived a man who sailed to sea
A D e A
and he told us of his life in the land of submarines.
D A D
We all live in a yellow submarine yellow submarine, yellow submarine (2)

ΑΘΑΝΑΣΙΑ

Ποίηση: Νίκος Γκάτσος – Μουσική: Μάνος Χατζιδάκις

f f⁷ D^{b7M} c
Τι ζητάς Αθανασία, στο μπαλκόνι μου μπροστά;
E^b D^b c f
Δε μου δίνεις σημασία, κι η καρδιά μου πώς βαστά;
f C
Είσαι σκληρή σαν του θανάτου τη γροθιά
f
μα 'ρθαν καιροί που σε πιστέψαμε βαθιά.

ΚΟΥΒΕΝΤΑ Μ' ΕΝΑ ΛΟΥΛΟΥΔΙ

Ποίηση: Γιάννης Ρίτσος – Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης

F g C
Κυκλάμινο, κυκλάμινο, στου βράχου τη σχισμάδα
F g C
πού βρήκες χρώματα κι ανθείς πού μίσχο και σαλεύεις.
d C d C d C
Μέσα στο βράχο σύναξα το γαίμα στάλα στάλα
F g C
μαντίλι ρόδινο έπλεξα κι ήλιο μαζεύω τώρα

ΠΡΟΣ ΝΕΟ ΣΥΝΘΕΤΗ

Στίχοι – Μουσική: Λουκιανός Κηλαηδόνης

F C
 Πρώ - τα βρή - σκου - με τα λό - για — με με - γά - λη προ - σο - χή
 Και σι - γά σι - γά αρ - χί - ζεις — να τους βά - ζεις μου - σι - κή
 5
 1.
 μια που κι_άλ - λοι γρά - φουν χρό - νια — κι_ί - σως τα 'χου - νε πει —
 που_ό - λο κά - τι να θυ - μί - ζει —
 2. 10 F
 και να μην ξέ - ρου - με τι — Έ - να τρα - γού - δι - για να_ν'
 - γού - δι — γού - δι — για να_ν'
 C
 τρα - γού - δι — θέ - λει λό - για α - πλά — Έ - να τρα -
 τρα - γού - δι — θέ - λει μια μου - σι - κή — Έ - να τρα -
 15
 1.
 γού - δι — για να_ν' τρα - γού - δι — θέ - λει κά - ποιο μπλα μπλα —
 γού - δι — για να_ν' τρα - γού - δι —
 F 2. 20 F
 — Έ - να τρα - θέ - λει τέ - λος κι_αρ - χή. —

2. Λίγο αργότερα μαθαίνεις πως διαλέγουν τις φωνές μια που δίχως να το θέλεις θα πλακώσουν πολλές. Πρέπει ακόμα να προσέχεις να' ναι ζύπνιοι οι μουσικοί έτσι που αν δεν ξέρεις νότες, θα ξέρουν αυτοί!

Refrain:

Ένα τραγούδι για να' ν' τραγούδι θέλει λόγια απλά, ένα τραγούδι για να' ν' τραγούδι θέλει κάπιο μπλα - μπλα. Ένα τραγούδι για να' ν' τραγούδι θέλει μια μουσική, ένα τραγούδι για να' ν' τραγούδι θέλει τέλος κι αρχή.

ΣΑΝ ΤΟΝ ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ
Στίχοι – Μουσική: Διονύσης Σαββόπουλος

Κεί - νο που με τρώ_ει κεί - νο που με σώ - ζει εί - ναι π'ο - νει - ρεύ - ο - μαι
φί - λους και εχ - θρούς στις φρι - κτές μου πλά - τες

σαν τον Κα - ρα - γκιό - ζη ό - μορ - φα να σή - κω - να σαν να 'ταν ε - πι - βά - τες. Λευ -
κό μου σε - ντο - νά - κι λά - μπα μου τρε - λή — ποιο φο - ρεί - ο θα μας κου - βα - λή - σει:

Βά - λε στη σκι - ά σου τού - το το παι - δι που δεν έ - χει_σώ - μα να ψη - φί - σει να ψη - φί - σει

λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα

λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα λα

2. Σαν κουκιά μετρώ τα λόγια του καμπούρη
πίσω απ' το λευκό πανί, μεσ' απ' το κιβούρι
μα όσο κι αν μετρώ κάτι περισσεύει
τρύπια η αγάπη μας και δεν μας προστατεύει.

Λευκό μου σεντονάκι, λάμπα μου τρελή
κόκκινο αυγό ή καρναβάλια;
Σάμπως μεσ' από μια κάλπη μαγική
μας κοιτάει ο χάρος και του τρέχουμε τα σάλια.

Σαν σκιές γλιστρούν λόγια και εικόνες
κάρα σκουπιδιάρικα φεύγουν οι χειμώνες
αν δεν ντρέπεσαι να καθίσεις πίσω
έλα στην παράσταση να σε γιουχαϊσω.

Λευκό μου σεντονάκι, λάμπα μου τρελή
ποια αγάπη τάχα μας φυσάει.
Βάλε στη σκιά σου τούτο το παιδί
που δεν έχει απόψε που να πάει που να πάει.

ΤΡΙΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΓΙΑ ΠΟΝΤΙΚΙΑ
Στίχοι – Μουσική: Γιώργος Κουρουπός

Allegro

Στην α - πέ - να - ντι_α - πο - θή - κη μέ - νει_έ - να φτω - χό πο - ντί - κι
 ό - λη την η - μέ - ρα σκά - βει και το νύ - χι του α - νά - βει.
 Σκά-ψε, σκά-ψε, σκά-ψε, σκά-ψε και τα ό-νει - ρά σου θά-ψε.

Στις επόμενες strofές γίνεται μετατροπία προς τα πάνω: 2η stroφή – ντο δίεση ελάσσονα, 3η stroφή: ρε ελάσσονα, 4η stroφή: μι ύφεση ελάσσονα.

2. Η καημένη η ποντικίνα
την περνάει στην κουζίνα
τα παιδιά πάνε σχολείο
και δεν έχουσε βιβλίο.
Σκάψε, σκάψε, σκάψε, σκάψε
και τα όνειρα σου θάψε.

3. Νοίκι, φως τυρί και λάδι,
τρεις ελιές και παξιμάδι
πώς να φτάσουν τα λεφτά,
δυο χιλιάδες δέκα επτά.
Σκάψε, σκάψε, σκάψε, σκάψε
και τα όνειρα σου θάψε.

4. Έτσι κάποτε μια μέρα δεν θα φτάνει η φοβέρα,
το ποντίκι θα θυμώσει κι όλους μας θα μας δαγκώσει.
Χτύπα, χτύπα, χτύπα, χτύπα
για να βγεις από την τρύπα.

Παρατηρήσεις για την 4η stroφή:

Το tempo γίνεται πολύ αργό στα πρώτα 8 μέτρα και πολύ γρήγορο στα 4 τελευταία μέτρα.
Τα 4 τελευταία μέτρα επαναλαμβάνονται ακόμη μια φορά για finale.

ΑΣΠΡΟΣ ΣΚΥΛΟΣ, ΑΣΠΡΟΣ ΓΑΤΗΣ

Στίχοι – μουσική: Μαρίζα Κωχ

Άσ - προς σκύ - λος, άσ - προς γά - της κι_έ - νας άσ - προς μι - γο - χά - φτης,
 σ_άσ - προ τοί - χο_ε - μπρός πο - ζά - ρουν φω - το - γρά - φοι να τους πά - ρουν.

Βγή - καν οι φω - το - γρα - φί - ες κι_άρ - χι - σαν οι φα - σα - ρί - ες, FINE

Τί - νος είν' τα μαύ - ρα μά - τια τί - νος είν' τα γα - λα - νά
 τί - νος είν' τα έ - ξι πό - δια που 'ναι γκρί - ζα σκο - τει - νά

τί - νος είν' τα έ - ξι πό - δια που 'ναι γκρί - ζα σκο - τει - νά D.C. al FINE

Πήγαν στον ειρηνοδίκη κι αυτός βάφει με βερνίκι.
 Μαύρο τοίχο να ποζάρουν, φωτογράφοι να τους πάρουν.
 Βγήκαν οι φωτογραφίες κι έληξαν οι φασαρίες,
 Έληξαν οι φασαρίες και καθήσαν σαν κυρίες.

ΤΙΚ ΤΙΚ ΤΑΚ

Παραδοσιακό από τη Σμύρνη

Τικ τικ, τί - κι τί - κι τακ_ κά - νει_η καρ - διά μου σαν σε βλέ - πω
 Τικ τικ, τί - κι τί - κι τακ_ θέ - λω που - λί μου να μα - ντεύ - ω

να δια - βαί - νεις 10 2. D A D
 που πη - γαί - νεις. Θέ - λω που - λί μου να σε ρω - τή - σω

φο - βού - μαι μη σε 15 A D g 20
 δυ - σα - ρε - στή - σω για - τί ό - ταν σου μι -

λώ 25 1. d 2. d
 αρ - χί - ζει της καρ - διάς το τικ τί - κι τί - κι τακ για - τακ.

2. Τικ, τικ, τίκι, τίκι τακ κάνει η καρδιά μου, σαν με γέλιο με κοιτάζεις.
 Τικ, τικ, τίκι, τίκι, τακ τρελό πουλί μου άμα πάντα με πειράζεις.
 Θέλω πουλί μου να σε ρωτήσω...

ΚΑΛΗΝΥΦΤΑ
Παραδοσιακό ελληνόφωνης Κάτω Ιταλίας

Τι_εν' γκλυ - τσε_α τού_ση νύ_φτα τ'_εν - ώ_ρια τσε_βώ_ε πλώ_νω πεν -
 σέ_ο_ντα σ'_ε - σέ_να, τσ'_ε_τού_ μπει στη φε - νέ_στρα σου_α - γά_πη μου
 της καρ - δί_ας μου σου 'νοί_φτω τη πέ_να. Λα λα λα λα λα λα λα
 λέ_ρο λα λα λα λα λα λα λα Λα λα λα λα λα λα λα λέ_ρο λα
 λα λα λα λα λα Λα λα λα λα λα λα λέ_ρο λα λα λα λα λα λα λα
 λα Λα λα λα λα λα λα λα λέ_ρο λα λα λα λα λα λα.

Εβώ πάντα σ' εσένα πενσεώ
 γιατί σένα φουχή μου' γαπώ
 τσαι που πάω που σύρνω που στέω,
 στη καρδιά μου πάντα σένα βασιτώ.
 Λα λα λα...

Καληνύφτα σε' φήνω τσαι πάω
 πλάια σου 'τι' βω πίρτα πρικό
 τσαι που πάω που σύρνω που στέω,
 στη καρδιά μου πάντα σένα βασιτώ.
 Λα λα λα...

Απόδοση των δύο πρώτων στροφών
 στη νεοελληνική γλώσσα:

Πόσο είναι γλυκιά αυτή η νύχτα, πόσο είναι όμορφη!
 Κι εγώ δεν κοιμάμαι γιατί σκέφτομαι εσένα
 Και μπρος στο παραθύρι της αγάπης μου
 σου ξεδιπλώνω τον πόνο της αγάπης μου.

Εγώ σκέφτομαι πάντα εσένα
 γιατί εσένα ψυχή μου αγαπώ
 Κι όπου πάω, κι όπου σταθώ
 στην καρδιά μου πάντα εσένα βασιτώ.

ΠΟΥ ΠΑΕΙ Ο ΚΑΙΡΟΣ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ

Στίχοι: Μαριανίνα Κριεζή – Μουσική: Δημήτρης Μαραγκόπουλος

Ά - κου ο και - ρός περ - νά - ει απ' το δρό - μο με τα - ξί
 το μα - ντή - λι του κου - νά - ει με το χέ - ρι το δε - ξί κλ_ό - λοι_οι
 γεί - το - νες κοι - τά - νε και_οι πε - ρί - ερ - γοι ρω - τά - νε
 Που πά - ει ο και - ρός που φεύ - γει κλ_ό - ταν φτά - νει ξα - να - φεύ - γει
 Που πά - ει ο και - ρός που φεύ - γει κλ_ό - ταν φτά - νει ξα - να - φεύ - γει
 Ο και - ρός με μια βα - λί - τσα, τρέ - χει, τρέ - χει σαν ρο - μπότ
 φτά - νει στην Η - γου - με - νί - τσα μπαί - νει μες στο φέ - ρι - μποτ και τα -
 ί - ζει έ - να γλά - ρο κα - θι - σμέ - νο στο φου - γά - ρο.
 Που πά - ει ο και - ρός που φεύ - γει κλ_ό - ταν φτά - νει ξα - να - φεύ - γει
 Που πά - ει ο και - ρός που φεύ - γει κλ_ό - ταν φτά - νει ξα - να - φεύ - γει

2. Ο καιρός σε μια καμπάνα κατά λάθος κουτουλά
 χάνει δέκα αεροπλάνα και στον ουρανό ψηλά
 ο καιρός περνάει καβάλα σε μια ξύλινη κουτάλα.

Πού πάει ο καιρός πού φεύγει
 κι όταν φτάνει ξαναφεύγει; (4)

SOMEBODY GOT LOST IN THE STORM

Παραδοσιακό αφροαμερικάνικο

Some - bo - dy got lost in a storm, Some - bo - dy got
lost in a storm, Some - bo - dy got lost, Some - bo - dy got
lost, Some - bo - dy got lost in a storm.

2. Poor sinner got lost in a storm,

3. Somebody got lost in a storm,

4. Don't ever get lost in a storm,

5. Somebody got lost in a storm,

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

ΑΒΕΡΩΦ Ε., *Εισαγωγή στην Οργανογνωσία*, εκδ. Φίλιππος Νάκας, Αθήνα 1992.

ΑΜΑΡΑΝΤΙΔΗΣ Α., *Το τονικό μουσικό σύστημα. Η θεωρία της μουσικής*, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1987.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Β. Δ., (επιμέλεια) *Λαϊκή παράδοση και παιδί*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Β. Δ., (επιμέλεια) *Λαϊκή παράδοση και σχολείο*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.

ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ Φ., *Ελληνικά Λαϊκά Μουσικά Όργανα*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1976.

ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ Φ., *Νεοελληνικά ιδιώφωνα – Το κουδούνι*, Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων Φοίβου Ανωγειανάκη – Κέντρο Εθνομουσικολογίας, Αθήνα 1996.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ Κ., «Μουσική και υπολογιστές», περιοδικό Συνεργασία Τχ. 53, Απρίλιος, Μάιος - Ιούνιος 2003.

ΑΡΓΥΡΙΑΔΗ Μ., ΔΕΣΤΟΥΝΗ – ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ Μ. Χ., ΨΑΡΑΚΗ – ΜΠΕΛΕΣΙΩΤΗ Ν., *Το Ελληνικό Δωδεκαήμερο*, Πρόγραμμα «Μελίνα», Εκπαιδευτικός Φάκελος, Μουσείο Μπενάκη – Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Αθήνα 1995.

ΑΡΓΥΡΙΑΔΗ Μ., ΨΑΡΑΚΗ – ΜΠΕΛΕΣΙΩΤΗ Ν., *Έθιμα του Πάσχα*, Πρόγραμμα «Μελίνα», Εκπαιδευτικός Φάκελος, Μουσείο Μπενάκη – Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Αθήνα 1996.

ΒΑΡΦΗ – ΖΗΚΟΥ Ε., (επιμέλεια) *Διαλέγω και διαβάζω-ποιήματα και πεζά για παιδιά*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1995

ΒΕΡΤΣΕΤΗΣ Α., *Διδακτική, Τόμος Α', Γενική Διδακτική*, Αθήνα 1997.

ΒΕΡΤΣΕΤΗΣ Α., *Διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα 1998.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μ., *Μουσική για παιδιά και για έξιπνους μεγάλους Α' και Β' τόμος*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1994.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μ., ΚΟΥΡΟΥΠΟΣ Γ., ΚΥΠΟΥΡΓΟΣ Ν., ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ Δ., *Πρότυπο Παιδαγωγικό Μουσικό Πρόγραμμα για το Δημοτικό Σχολείο*, Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αθήνα 1996.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Μέθοδος διδασκαλίας τραγουδιών για την Α' τάξη του δημοτικού σχολείου (Μαζαράκη Δ. Β., Κεφάλου-Χορς Ε., Δημητράτου Β.), ΟΕΔΒ, α' έκδοση, Αθήνα 1979.

Τραγούδια – Παχνίδια, συμπλήρωμα της Μεθόδου διδασκαλίας τραγουδιών για την Α' τάξη του δημοτικού σχολείου - εισαγωγή για τη Β' τάξη του δημοτικού σχολείου (Μαζαράκη Δ. Β., Κεφάλου-Χορς Ε., Δημητράτου Β.), ΟΕΔΒ, β' έκδοση, Αθήνα 1986.

Η Μουσική μέσα από την ιστορία της, Γ' Γυμνασίου (Βασιλειάδης Σ., Ζεάκας - Γλυνιάς Α., Τσιαμούλης Ι.), ΟΕΔΒ, δ' έκδοση, 1988.

Εισαγωγή στη Μουσική, Α' Γυμνασίου (Βασιλειάδης Σ., Κανάρης Δ., Παπαζαφής Α.), ΟΕΔΒ, γ' έκδοση, Αθήνα 1989.

Η Μουσική μέσα από την ιστορία της, Β' Γυμνασίου (Βασιλειάδης Σ., Φραγκούλη Α., Ασημομήτης Β.), ΟΕΔΒ, Αθήνα 1990.

Η Μουσική στον αιώνα μας, Α' Λυκείου (Βασιλειάδης Σ., Ζεάκας - Γλυνιάς Α.), ΟΕΔΒ, ε' έκδοση, Αθήνα 1994.

Μουσική Αγωγή 1, (Λεμπέση Λ., Τσαφταριδής Ν.) ΟΕΔΒ, α' έκδοση, Αθήνα 1994.

Μουσική Α' Ενιαίου Λυκείου Λυκείου (Ζεάκας - Γλυνιάς Α., Παπαχρόνης Ι., Σίμος Ι., Φραγκούλη Α.), ΟΕΔΒ, Αθήνα 1998.

Μουσική Α' Ενιαίου Λυκείου Λυκείου Βιβλίο Καθηγητή (Ζεάκας - Γλυνιάς Α., Παπαχρόνης Ι., Σίμος Ι., Φραγκούλη Α.), ΟΕΔΒ, α' έκδοση, Αθήνα 2000.

ΔΟΥΝΙΑΣ Μ. – ΜΑΤΕΪ Π., *Τα πρώτα τραγούδια*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μ.Τριανταφυλλίδη), β' έκδοση, Θεσσαλονίκη 1992.

ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ Λ., *Ο αυτοσχέδιασμός στον ελληνικό δημοτικό χορό*, Αθήνα 1993.

- ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΡΙΤΑΝΙΚΑ**, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1996.
- ΖΕΠΑΤΟΥ Χ.**, *Το μουσικό Φι που κοιμάται*, Περιοδικό Μουσικής Πράξης, Τ. 7, 1997.
- ΚΑΒΟΥΡΑΣ Π.**, *Ανθρωπολογία της μουσικής (Φάκελος μαθήματος)*, Αθήνα 1999.
- Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ: Ιστορικό λεύκωμα 1973**, Αθήνα 1998.
- ΚΑΡΑΚΑΣΗΣ Σ.**, *Ελληνικά Μουσικά όργανα*, εκδ. ΔΙΦΡΟΣ, Αθήνα 1970.
- ΚΑΡΑΠΑΤΑΚΗΣ Κ.**, *Το Δωδεκαήμερο – Παλιά χριστουγεννιάτικα ήθη και έθιμα*, Εκδ. Παπαδήμας, γ' έκδοση, Αθήνα 1981.
- ΚΑΦΑΛΗΣ Α.**, *Παιδαγωγική Ψυχολογία*, γ' έκδοση, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
- ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ Ε.**, *Δημοτικό Τραγούδι – Μια διαφορετική προσέγγιση*, εκδ. Πατάκης, 1996.
- ΚΟΣΣΙΔΑΚΗ Φ.**, *Ενάλλακτική Διδακτική*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2003.
- ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ – ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Μ.**, *Παιχνίδια με τραγούδια*, Τυπογραφεία Κοινωνίας, Αθήνα 1932.
- ΚΟΥΛΕΝΤΙΑΝΟΥ Μ.**, *Νανουριόματα και άλλα δημοτικά τραγούδια και παιχνίδια για παιδιά*, εκδ. Θυμάρι, Αθήνα 1994.
- ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ – ΝΕΣΤΟΡΟΣ Α.**, *Οι δώδεκα μήνες – τα λαογραφικά*, εκδ. Μάλλιαρης – παιδεία, Θεσσαλονίκη.
- ΛΑΜΠΕΛΕΤ Γ.**, *Η Ελληνική δημόδης μουσική (Επιμέλεια: Παπαχρόνης Γ. Κ.)*, εκδ. Επέκταση Κατερίνη, 1995 (ακριβής επανέκδοση της έκδοσης του 1933 [34]).
- ΛΙΑΒΑΣ Α.**, (επιμέλεια) ...και με φως και με θάνατον ακαταπαύστως, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών – Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1995.
- ΛΙΑΒΑΣ Α.**, *Κάλαντα – τα τραγούδια του Έλληνα Άη – Βασίλη*, άρθρο στο περιοδικό Δίφωρο.
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ Δ. Σ.**, *Χριστουγεννιάτικα και των γιορτών*, εκδ. Φιλιππότη, β' έκδοση, Αθήνα 1984.
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ Δ. Σ.**, *Παρχαλινά και της Ανοίξης*, εκδ. Φιλιππότη, γ' έκδοση, Αθήνα 1995.
- ΛΥΚΕΙΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ**, *Θάλασσα – Τραγούδια για τη θάλασσα και νησιώτικοι χοροί*, Ελληνικό Φεστιβάλ, Αθήνα 2000.
- ΜΑΚΡΗΣ Σ. Χ.**, *Επικοινωνιακή γλωσσική διδασκαλία*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2001.
- ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ Ε. – ΒΑΡΕΛΑΣ Δ.**, *Μουσική. Το πιο συναρπαστικό παιχνίδι*, εκδ. Fagotto, Αθήνα 2001.
- ΜΑΡΙΝΗ – ΚΩΣΤΑΚΟΥ Α.**, *Το Πάσχα της Αννούλας*, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1994.
- ΜΑΡΙΝΗ – ΚΩΣΤΑΚΟΥ Α.**, *Οι γιορτές του Αποστόλη*, εκδ. Παρουσία, Αθήνα.
- ΜΑΤΣΑΓΟΥΡΑΣ Η.**, *Οργάνωση και διεύθυνση της σχολικής τάξης*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1988.
- ΜΑΤΣΑΓΟΥΡΑΣ Η.**, *Στρατηγικές Διδασκαλίας, Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας – Τόμος 2*, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα 1994.
- ΜΑΤΣΑΓΟΥΡΑΣ Η.**, *Η Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση (Εννοιοκεντρική Αναπαισίωση και σχέδια εργασίας)*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2003.
- ΜΑΥΡΟΕΙΔΗΣ Μ.**, *Εισαγωγή στην Ελληνική Παραδοσιακή Μουσική*, ΙΕΜΑ, Αθήνα 1992.
- ΜΕΡΑΚΗΣ Μ. Γ.**, *Παραμυθίες ελληνικές και των άλλων βαλκανικών λαών*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1998.
- ΜΕΓΑΣ Γ.Α.**, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, εκδ. Οδυσσεύς, Αθήνα 1988.
- ΜΗΤΣΑΚΗΣ Κ.**, *Νεοελληνική μουσική και ποίηση*, Εκδ. Γρηγόρη 1979.
- ΜΠΑΖΙΑΝΑΣ Ν.**, *Για τη Λαϊκή Μουσική μας Παράδοση*, εκδ. Τυπωθήτω.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.**, *Θεωρητική Γλωσσολογία*, Αθήνα 1980.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.**, *Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, εκδ. Β' Αθήνα 2002.
- ΜΥΛΩΝΑΣ Κ.**, *Μουσική και κινηματογράφος*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1999.
- ΝΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Κ.**, (επιμέλεια) 2000 Ελληνικά Χριστούγεννα, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.
- ΠΛΕΣΣΑΣ Α.**, *Μουσική και Τεχνολογία (Α' και Β' Τόμος)*, εκδ. Σύγχρονη Μουσική, Α' Τόμος 1998, Β' Τόμος 2002.
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**, ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ Μουσικής (ΦΕΚ 304/Β, 13-3-2-2003).
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**, ΕΠΠΣ, ΑΠΣ Μουσικής (ΦΕΚ 1645/Β/24-8-99, 1535/Β/28-7-99 για την Ε' και τη ΣΤ 'Δημοτικού).
- ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**, ΑΠ Μουσικής (ΠΔ 132/10-4-90).
- ΠΟΥΧΝΕΡ Β.**, *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1989.
- ΠΡΙΝΟΥ – ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΑΔΟΥ Α.**, *Μουσική και ψυχολογία*, εκδ. Θυμάρι 1989.
- ΡΕΤΣΙΛΑ – ΑΝΤΖΟΥΛΑΤΟΥ ΕΥ.**, *Πέρδικες και πουλιά – από τα παρχαλινά έθιμα του λαού μας*, Φίλοι του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1993.
- ΡΕΤΣΙΛΑ – ΑΝΤΖΟΥΛΑΤΟΥ ΕΥ., ΔΑΦΝΗ ΕΥ., ΔΑΦΝΗ Ν.**, *Τις μάσκες ας φορέσουμε κι ελάτε να χορέψουμε – έθιμα μεταμφιέσεων στην Ελλάδα*, Φίλοι του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1993.
- ΣΕΡΓΗ Α.**, *Δημιουργική μουσική αγωγή για τα παιδιά μας*, γ' έκδοση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1987.
- ΣΕΡΓΗ Α.**, *Θέματα μουσικής και μουσικής παιδαγωγικής*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1994.
- ΣΕΤΤΑ Δ. Χ.**, *Αινίγματα από τη βόρεια Εύβοια*, Αθήνα 1965.
- ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Μ. Γ.**, *Η μουσική στην εκπαίδευση*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1994.
- ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΑΥΤΟΤΕΛΗΣ ΕΚΔΟΣΗ**, *Ελληνικός λαϊκός πολιτισμός – Τόμος β'*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986.
- ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΑΥΤΟΤΕΛΗΣ ΕΚΔΟΣΗ**, *Το σχολείο – εργαστήρι τέχνης και δημιουργίας*, Καλλιτεχνική παιδαγωγική ομάδα «Ελάτε να παίξουμε», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1994.
- ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ» – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΘΡΑΚΗ»**, *Μουσικές της Θράκης – μια διεπιστημονική προσέγγιση: Έβρος*, εκδ. Οι Φίλοι της Μουσικής, Αθήνα 1999.
- ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ Μ.**, ...έτσι 'ο έρωτας χορό με τον ξανθό Απρίλη...- κείμενο συνοδευτικό του cd «Τα Παρχαλιάτικα», Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής: Δόμνα Σαμίου.
- ΤΟΛΙΚΑ Ο.**, *Παγκόσμιο Λεξικό της Μουσικής*, β' έκδοση, εκδ. Στοχαστής, 1999.
- ΤΡΙΑΛΩΝΟΣ Θ.**, *Μεθοδολογία της διδασκαλίας Ι, β' έκδοση*, εκδ. Αφοί Τολιδή, Αθήνα 1991.
- ΤΡΟΥΛΗΣ Γ.**, *Τα Μαθηματικά στο δημοτικό σχολείο – διδακτική προσέγγιση*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1992.
- ΤΡΟΥΛΗΣ Γ.**, *Η αισθητική αγωγή του παιδιού στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο*. Εκδ. Γρηγόρη γ' εκδ. Αθήνα 1991.
- ΤΣΑΦΤΑΡΙΔΗΣ Ν.**, *Αυτοσχέδια μουσικά όργανα – Κατασκευές*, εκδ. Νικολαΐδης – edition Orpheus, Αθήνα 1995.
- ΤΣΑΦΤΑΡΙΔΗΣ Ν.**, *Παραδοσιακά τραγούδια για παιδιά*, εκδ. Νάκας Φ., Αθήνα 1996.
- ΤΣΙΠΑΝΤΑΡΗΣ Α.**, *Ψυχοκοινωνιολογία της σχολικής τάξης*, Αθήνα 1992.
- ΤΥΡΟΒΟΛΑ Κ. Β.**, *Ελληνικοί Παραδοσιακοί Χορευτικοί Ρυθμοί*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1998.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Α.**, *Μουσική. Το πρώτο ξύπνημα – Το παιχνίδι του ρυθμού με τον ήχο*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2004.
- ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΣ Δ.**, *Προετοιμασία και σχέδιο μαθήματος. Συμβολή στον προγραμματισμό της Διδασκαλίας*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991.
- ΧΡΥΣΑΦΙΔΗΣ Κ.**, *Βιωματική – Επικοινωνιακή Διδασκαλία: «Η εισαγωγή της μεθόδου Project στο σχολείο»*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2005.

Ξενογλώσση σε μετάφραση

- ARDLEY N.**, *Μουσικά όργανα*, (μετάφραση: Καραμεσίνη Α.), εκδ. Δελθηθάνασης, Αθήνα 1993.
- ARDLEY N.** *Μουσική*, (μετάφραση: Τσαλίκη Ε.), εκδ. Ερευνητές, Αθήνα 1996.
- BAUD – BOVY S.**, *Δοκίμιο για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1994 (+ δύο κασέτες ήχου).
- BERNSTEIN L.** Κονσέρτα για νέους (Βασική θεωρία της μουσικής) Μτφ. Ε. Ταμβάκη, Εκδ. Διδύμοι, Αθήνα 1986.
- BLOOM B.S., KRATHWOHL, D.R.**, *Ταξινομία διδακτικών στόχων: Τόμος Α' – Γνωστικός τομέας, Τόμος Β' – Συναισθηματικός Τομέας*, (μετάφραση. Λαμπράκη - Παγανού Α.), εκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1991.
- FAURIEL C.**, *Δημοτικά τραγούδια της συγχρόνου Ελλάδος*, (μετάφραση: Χατζηεμμανουήλ Δ.), εκδ. Τεγόπουλος – Νίκας, 1955.
- FEDERATION NATIONAL DES FRANÇAIS**, «Μουσικές δραστηριότητες, υλικό για παιδαγωγούς – εμψυχωτές», μεταφορά από το γαλλικό πρωτότυπο Federation National des Français PARIS, Υ.Π.Ε.Π.Θ – Ι.Δ.Ε.Κ.Ε, Αθήνα 1996.
- MACHLIS J.- FORNEY K.**, *Η απόλαυση της μουσικής*, (μετάφραση: Πυργιώτης, Δ.), εκδ. Fagotto 1996.
- MEYER - DENKMANN, G.**, *Πειραματισμοί στον ήχο* (μετάφραση Τόμπλερ Μιχ.), εκδ. Νικολαΐδης – edition Orpheus, Αθήνα 1990.
- ΜΠΛΑΚΙΝΓΚ ΤΖΩΝ**, *Η έκφραση της ανθρώπινης μουσικότητας* (μετάφραση: Γρηγορίου Μιχ.), εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1981.
- 1981 STORMS G.**, *100 Μουσικά παιχνίδια*, (μετάφραση Τόμπλερ Μιχ.), εκδ. Νικολαΐδης – edition Orpheus, Αθήνα 1996.
- MICHELS UL.**, *Ατλας της Μουσικής, Τόμος 1* (μετάφραση: Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής & Ακουστικής), εκδ. Φ. Νάκας, Αθήνα 1994.
- ORFF – SCHULWERK – POLYXENE MATHEY**, *Ελληνικά παιδικά τραγούδια και χοροί*, Schott's 1963.
- PONTARI Τζάνη**, *Το βιβλίο με τα λάθη* (μετάφραση Κωστάλα – Μαργαριτοπούλου Α.), εκδ. Τεκμήριο, 1989.
- ΣΟΥΖΑ ΝΤΕ Κ.**, *Γνωριμία με τη μουσική*, (μετάφραση Αρβανίτης Φ.), εκδ. Διάγραμμα, Αθήνα 1984.
- WHEWAY.D.- THOMSON S.**, *Εξερευνώντας τη μουσική* (επιμέλεια: Τσαφταρίδης Ν., μετάφραση: Μακροπούλου Ε.), εκδ. Νήσος, Αθήνα 2001.
- WIERTSEMA H.**, *100 Παιχνίδια με κίνηση*, (μετάφραση Τόμπλερ Μ.) εκδ. Νικολαΐδης – edition Orpheus, Αθήνα 1991.

Ξενογλώσση

- ARDLEI N. et al.**, *What things are*, Lesley Firth (Ed.) Kingfisher Books, 1990.
- BRACE G.**, *The story of Music*, A Ladybird Book, Series 662, Ladybird Books Ltd., 1968.
- BYRNSIDE Ron.**, *Music Sound and Sense*, 2nd edition, Wm. C. Publishers, 1990.
- HURD Michael**, *The Oxford Junior Companion to Music*, Oxford University Press, 1979.
- ΚΑΚΟΥΡΙ Κ. J.**, *Death and resurrection*, Eleftheroudakis, Athens 1965.
- McNICOL R.**, *Sound inventions*, Oxford University Press 1992.
- MIDDLETON C.**, *The complete guide to Digital Audio*, Ilex, 2004.
- MIDGLEY R.- STURROCK S.-PROUD L.**, *Musical Instruments of the World*, Loughborough, A Bantam Book, Paddington Press, 1978.
- NASH GRACE C.**, *Creative approaches to child development with music, language and movement*, Alfred 1974.
- SADIE Stanley (Ed.)**, *The New Grove Dictionary of MUSIC and MUSICIANS*, Vol. 1&17, – Macmillan Publishers Ltd., 1995.
- STURMAN P.**, *Creating music around the world*, Longman 1993.
- ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ** *The music connection, Teacher Edition – Book 5, Silver Burdett Ginn*, 1995.
- ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ** *The music connection, Teacher Edition – Book 6, Silver Burdett Ginn*, 1995.
- TILLMAN J.**, *Exploring Sound*, Galliard 1976.
- WAUGH I.**, *Quick Guide to MP3 and Digital Music*, PC Publishing, 2000.

ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ

(κατά σειρά στο Βιβλίο και Τετράδιο Μαθητή):

- Κεφ. 2.** Ε. Σταθάρης: «Ο Κόσμος του Ευγένιου Σταθάρη», Minos – Emi. 7243836843 28.
- Π.** Κοροβέση, Γ. Κουρουπού: «Η Συνελευση των Ζώων – Ξέη τραγούδια για ποντίκια», Γνώση Ο.Ε./ Sony Music, 1998, CD COL 25463 2.
- Κεφ. 3.** Α. Βιβάλντι: «Οι Τέσσερις Εποχές, 2 Κονσέρτα, 1 Συμφωνία» της σειράς «Η Μεγάλη Μουσική», Deutsche Grammophon/ Το Βήμα/ Club International del Libro, 1995.
- Α.** Β. Μπετόβεν: «Συμφωνίες αρ. 5 και 6 (Ποιμενική)» της σειράς «Η Μεγάλη Μουσική», Deutsche Grammophon/ Το Βήμα/ Club International del Libro, 1995.
- Κεφ. 4.** «Σοφία Βέμπο – Η Σοφία της Ελλάδος», MINOS –EMI, P+C 2003, 7243 59576 2 0.
- Μ.** Θεοδωράκη: «Άξιον Εστί», P 1964 EMI, C 2003 MINOS EMI, 724358404920.
- Μ.** Λοΐζου: «Τραγούδια του δρόμου», P MINOS, 1974 C 2002 MINOS EMI.
- Σ.** Ξαρχάκου: «Νυν και Αείθ», EMI, 14C 045 701462.
- Κεφ. 5.** Α. Β. Μπετόβεν: «Συμφωνία αρ. 9», MINOS – EMI / Η Καθημερινή, 1996, CD 7243 4 83730 2 1T.
- Γ. Α. Μότσαρτ:** «Mozart Piano Sonatas Vol. 2» (σολίστ: Walter Klien) Vox Box, P+C 1994 11 59222.
- Κεφ. 7.** The Beatles: «Yellow Submarine Songtrack», EMI, C+P 1968, 1999, CD 521 4812.
- Συλλογή:** «Οι Μουσικές του Κόσμου», Mercury/ POLYGRAM, 1997, CD 555267 2.
- Μ.** Χατζιδάκι: «Το Χαμόγελο της Τζοκόντας», MINOS – EMI, 1998, CD 7243 4 98841 2 0.
- Β.** Γερμανού: «Τα Μπαράκια + 5 Χάδια», LYRA, 1990 CD 0038.
- Κεφ. 8.** «14 Χρυσές επιτυχίες του Νίκου Ξυλούρη», EMI, 14C 708932.
- Μ.** Θεοδωράκη: «Μίκης Θεοδωράκης 40 Χρόνια – Πρώτη Επιλογή Ι», MINOS – EMI, P+C 2004.
- Μ.** Θεοδωράκη: «Τα τραγούδια του Αγώνα», MINOS – EMI, 7243 4 80314 2 6.
- Μ.** Θεοδωράκη: «Μυθιστόρημα» (στο CD «Θεοδωράκης διευθύνει Θεοδωράκη Νο2», 1974, Polydor 527 105-2).
- Κεφ. 9.** Χατζιδάκι: «Η Αλίκη στο Ναυτικό», LYRA, P+C 1996, CD 4566.
- Ε.** Καραϊνδρου: «Ο Μελισσοκόμος», MINOS, 1990, MCD 646/7.
- S.** Wonder: «Songs in the Key of Life», «Stevie Wonder - Song Review: A greatest Hits Collection», Motown Record Company, 1.
- Κεφ. 11.** Μ. Χατζιδάκι: «Manos Hadjidakis – The Piano Works» (σολίστ: Δανάη Καρρά), AGORA, 1996, AG 0 22.
- Κεφ. 12.** «Χριστός Γεννάται», Παιδική Χορωδία του Γιάννη Τσιαμούλη, Lyra.
- «Κάλαντα Δωδεκαήμερου», ΥΠΠΟ/ Αρχείο Ελληνικής Μουσικής CD ΑΕΜ 001.
- «Ελληνικά Κάλαντα: Δόμνα Σαμίου», MINOS - EMI. 70139/498205.
- «Ορθόδοξη Χριστιανική Αγωγή: Ύμνοι και Απαγγελίες για τα Θρησκευτικά Γ' - Δ' Δημοτικού (κασέτα), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Τμήμα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

- Κεφ. 13.** «Αγαίο των Αγγέλων» (Τραγούδια του Αγαίου, Τραγούδια της Θάλασσας), Πειραματικό Μουσικό Γυμνάσιο - Λύκειο Παλλήνης, 1999.
 «Τραγούδια της Ηπείρου», Σύλλογος προς διάδοση της Εθνικής Μουσικής, 1978, LP SDNM 111.
 «Shakespeare Songs and Concert Music», Harmonia Mundi, 1987, HMA 190226.
 «The Essential Micheal Nyman Band», Argo, 1992, 436820-2.
 Mode Plagal: «Mode Plagal II», Lyra 1998, ML 0668.
 «Στερεοφωνία και Μουσική», Περιοδικό Ήχος & Hi fi, 1996.
 «The Essential Micheal Nyman Band», Argo, 1992.
- Κεφ. 15.** Συλλογή: «See you later Alligator», Ήχος & CD, 1998 31/302.
 Λ. Κηληδόνη: «Ψυχραιμία παιδιά!» LYRA, 1994, CD 3744.
 Α. Βιβάλντι: «Οι Τέσσερις Εποχές, 2 Κοντσέρτα, 1 Συμφωνία» της σειράς «Η Μεγάλη Μουσική», Deutsche Grammophon/ Το Βήμα/ Club International del Libro, 1995.
 Μ. Τρανουδάκη: «Η Ποδηλάτισσα», LYRA, 1979, CD 3324.
 Λ. Κηληδόνη: «Ψυχραιμία παιδιά!» LYRA, 1994, CD 3744.
 R.E.M.: «Out of time», Warner Bros., 1991, 7599-26496-2.
- Κεφ. 16.** «Charlie Chaplin: The original music from his movies», blue moon, C+P 1995, bm 99903/4.
 «Τα τραγούδια του Καραγκιόζη» (Σ. και Θ. Καραμπάλης), BMG – RCA, 1991, RCA 70199.
 Συλλογή «MTV Select», Universal - MTV, 2001, CD 556 314-2.
 Raining Pleasure: «Flood», Chrysalis, MINOS - EMI, 2001, CD 7243-5-37803 2 6.
 «Best TV Spots», Planetnetworks/Capitol/MINOS - EMI, 2003, 597274 2.
- Κεφ. 17.** Vangelis: «Blade Runner», Warner Music UK, 1994, 4509-96574-2.
- Κεφ. 18.** Φ. Σούμπερτ: «Schubert: Chamber Music», MINOS - EMI, 1996, CD 7243 4 89464 2 3.
 «Τα Εμβρατήρια... Σπάνια ηχητικά ντοκουμέντα», MBI, 2003, CD 11030.
- Κεφ. 19.** «Εδώ Λιλιπούπολη»: Ν. Κυπουργού, Δ. Μαραγκόπουλου, Λ. Πλάτωνος, / στίχοι: Μ. Κριεζή. MINOS – EMI, CD 14C 045 711592.
 «Λ. Μαχαίριτσα: «Το διάλλεμα κρατάει δυό ζωές», MINOS – EMI, 2001, CD 7243 535303 2 7.
 Δ. Σαββόπουλου: «Φορτηγό», LYRA, P+C 1996, CD 3225
 Μάνος Λοΐζος «Ευδοκία», MINOS – EMI, P+C 1971 2002, CD 7243 538548 2 9
- Κεφ. 20.** «Η Ακολουθία του Ακαθίστου», Σύλλογος Προς Διάδοση της Εθνικής Μουσικής, SDNM, CD 9.
 «Γιε Παιδες Ελλήνων, Τραγούδια για την επανάσταση του 1821», Εργαστήρι Παλαιάς Μουσικής/FM Records.
 Γ. Μαρκόπουλου: «Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», P+C 1977 1998, MINOS - EMI, 7243 4 89293 2 7.
 Ν. Χατζιδάκι: «Αθανασία», MINOS – EMI, 1976 + 2002, 7243 538723 2 8.
 Ν. Χ. Μάντζαρου: «Ο Εθνικός Ύμνος», Εργαστήρι Παλαιάς Μουσικής, Βύρων Φιδετζής, Άρης Γαρουφαλής, LYRA, P+C 1997.
 «Τα τραγούδια του Μωριά», Victory Music A.E. 2003 PRVM 145 (Εφημερίδα Ελευθεροτυπία).
 «Το δικό μας πανηγύρι», Αρχείο Ελληνικής Μουσικής /Δίφωρο, AEM CD 021
- Κεφ. 21.** Ν. Κηπουργού: «ROM», C+P 1990 1996, SIRIUS/MBI.
 «Εδώ Λιλιπούπολη», Ν. Κυπουργού, Δ. Μαραγκόπουλου, Λ. Πλάτωνος, / στίχοι: Μ. Κριεζή. MINOS – EMI CD 14C 045 711592.
 «African Playground», Putmago Kids, 2003, PUT 207-2.
 B. Marley: «Legend the best of Bob Marley and the Wailers», The Island Def Jam Music Group, 2000, LC 08427 586714-2.
 H. Mancini: «The Pink Panther & the Return of the Pink Panther», BMG, P+C 1999, CD 74321 660472
 Queen: «Queen's Greatest Hits», EMI 1994 C 077778950424.
- Κεφ. 22.** «Ορθόδοξη Χριστιανική Αγωγή: Ύμνοι και Απαγγελίες για τα Θρησκευτικά Γ' - Δ' Δημοτικού (κασέτα), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Τμήμα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.
 «Ελληνικά Κάλαντα: Δόμνα Σαμίου», MINOS - EMI. 70139/498205.
 «Τα Πασχαλικά», Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής Δόμνα Σαμίου, 1998, ΔΣ CD 5A - B.
- Κεφ. 23.** «World Playground», Putmago, 1999, Putu 154-2.
 Ravi Sankar: «From India», A World Of Music, 1995, CD 12522.
 Beatles: «Sgt. Peppers Lonely Hearts Club Band», EMI, P 1967, CD P7 46442 2.
 «World Playground 2», Putmago, 1999, Putu 193-2.
- Κεφ. 25.** «Best TV Spots», Planetnetworks/ Capitol/ MINOS – EMI, 2003, 597274 2.

ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

- Λ. Κηληδόνη: «Είμαι ένας φτωχός και μόνος κάου – μπού», LYRA, C+P 1998, CD 3315.
 Δ. Σαββόπουλου: «20 Χρόνια Δρόμος», LYRA, C+P 2001, CD 99183
 Δ. Σαββόπουλου: «Σαν τον Καραγκιόζη – Για την Κύπρο», Δίσκος 45 στροφών, Lyra, 1436, 1974.
 «Εδώ Λιλιπούπολη», Ν. Κυπουργού, Δ. Μαραγκόπουλου, Λ. Πλάτωνος, / στίχοι: Μ. Κριεζή. MINOS – EMI CD 14C 045 711592.
 Γ. Κουρουπού: «Η Συνέλευση των ζώων – Ξέι τραγούδια για Ποντίκια», Γνώση Ο.Ε./Sony Music, 1998 CD COL 25463 2
 Μ. Κωχ: «Τα χρωματιστά τραγούδια της Μαρίζας Κωχ», VERSO, 2002 CD 036
 «Τικ Τικ Τακ», – Παραδοσιακό Σύμφωνο: Συλλογή «World Playground», Putmago, 1999, Putu 154-2
 «Ghetonia – Τα Μαγικά Ελληνόφωνα τραγούδια της Κάτω Ιταλίας», METPO, C+P 1996, 1998, MT 17701
 «Η Ελληνική Παράδοση της Κάτω Ιταλίας», Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, 1983, έρευνα – επιμέλεια Λάμπρος Λιάβας – Νίκος Διονυσόπουλος.

Στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού αξιοποιήθηκε το παρακάτω υλικό και πηγές:

- Μουσικές παρτιτούρες (ψηφιακή απόδοση των καταγραφών της συγγραφικής ομάδας): **Ευάγγελος Σαγρής.**
- Προσωπικό αρχείο από το '40 (αυθεντικά έντυπα, προσωπική αλληλογραφία κ.ά): **Χριστέλλα Πόπη.**
- Προσωπικό αρχείο παραδοσιακής μουσικής και λαογραφίας: **Νάνου Χαρμαντά και Πένυ Τσιρίκου.**
- Προσωπικό αρχείο και βιβλία Μουσικής Τεχνολογίας: **Γιώργος Μιχαλόπουλος (περιοδικό «Μουσική»).**
- Εκπαιδευτικός Φάκελος, «Εθιμα του Πάσχα»: **Μαρία Αργυριάδη, Νίκη Ψαράκη – Μπελεσιώτη, Πρόγραμμα «Μελί-να», Μουσείο Μπενάκη.**

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

BIBΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

